

«Καταγραφή και
τεκμηρίωση του
Αρχιτεκτονικού, Αστικού και
Πολεοδομικού
αποτυπώματος της Κρητικής
πολιτείας στην πόλη των
Χανίων και η ανάδειξη του
μέσω συγκρότησης
πολιτιστικών διαδρομών.»
1898-1913.

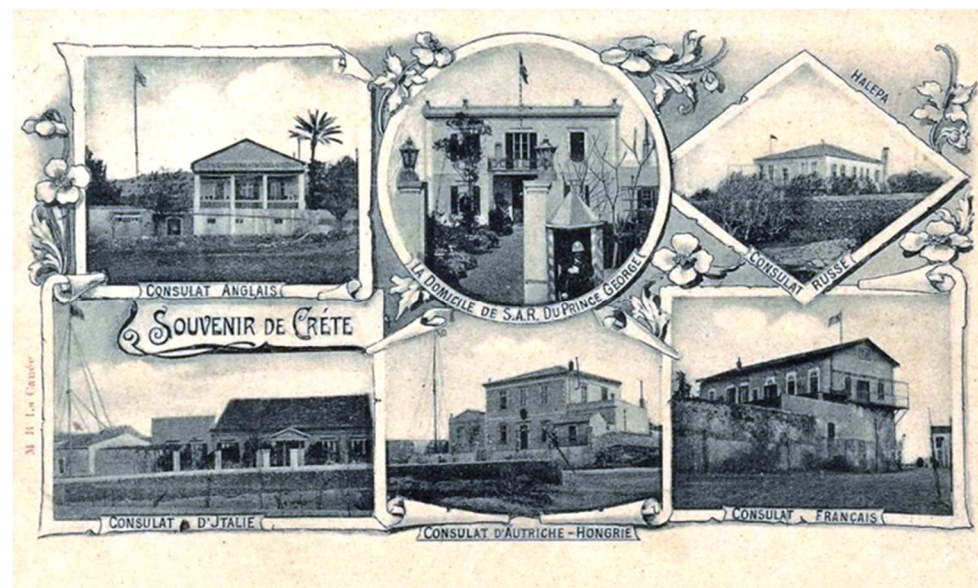

©Σπάνια φωτογραφία από την Συλλογή φωτογραφιών Παντελή Συγγελάκη ©Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων.

Περιεχόμενα

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:	7
1α. Σκοπός:	8
1β. Αντικείμενο:	8
1γ. Βιβλιογραφική ανασκόπηση	9
2α. Μέθοδος- Συλλογή στοιχείων:	11
2β. Ερμηνευτική μέθοδος:	12
3.1 Γενικά Ιστορικά στοιχεία:	16
3.2. Η σύνθεση του πληθυσμού της Κρήτης τέλη 19ου και αρχές 20ου αιώνα.	20
3.3. Οικονομία και κοινωνία της Κρήτης (1830-1913).	23
4.1 Κατοίκηση εντός και εκτός των τειχών.	27
4.2. Η ιδιοπροσωπεία της ταυτότητας της πόλης των Χανίων.	29
4.3. Οι Συνοικίες των Χανίων:	31
4.4. Κατοίκηση στα προάστια των Χανίων :	32
4.5. Το βιομηχανικό συγκρότημα κτιρίων των Ταμπακαριών	36
4.6. Είσοδος στην πόλη.	44
• ΕΥΡΗΜΑΤΑ Α΄ ΜΕΡΟΣ.	46
5. Περίοδος Κρητικής πολιτείας και εκσυγχρονισμός της Νήσου.	48
5.1. Νομοθετήματα της περιόδου της Κρητικής πολιτείας.	49
‘Χαλέπα’	56
5.2. Το «Κοσμοπολίτικο» προάστιο της Χαλέπας, η κεντροβαρής περιοχή των «Φακωθιανών».	57
5.3. Οι γειτνιάζουσες περιοχές του «Μεϊντανιού» και της «Κάτω Χαλέπας».	76
5.4. Οι εξέχουσες κατοικίες της μεγαλοαστικής τάξης στην Χαλέπα.	81
5.5. Κτίρια και οικίες στην αρχή της οδού Χαλέπας με κατεύθυνση προς την πλατεία Βενιζέλου.	93
6. Συγκεντρωτικός κατάλογος ιστορικών κτιρίων Χαλέπας.	99
7. Αναλυτικές καρτέλες οικιών, Δημόσιων κτιρίων και Ναών. Τεκμηρίωση της τουριστικής εμπειρίας διαμέσου της «Αίσθησης του τόπου».	102

• ΜΕΡΟΣ Β΄	132
8.1. Αρχές τεκμηρίωσης Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, δικτύων πολιτιστικής κληρονομιάς & του Πολιτιστικού Τουρισμού	134
8.2. Στρατηγική προσέγγισης & ταξινόμηση πολιτιστικών διαδρομών.	137
8.3. Διαδικασία μετατροπής πολιτιστικής κληρονομιάς σε τουριστικό προϊόν.	139
8.4. Σύνθεση και τεκμηρίωση πολιτισμικών διαδρομών της Χαλέπας.	140
8.5. Διάκριση θεματικών πολιτισμικών διαδρομών Χαλέπας.	141
• Επίλογος.	157
10. Επίλογος:	158
	164
11. Βιβλιογραφία:	165
	168
12. Φωτογραφική τεκμηρίωση :	169

©«Τα προξενεία της Χαλέπας», Καρτ – ποστάλ της εποχής , 1897, Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

© «Εκδήλωση εξέχουσας τάξης στον Ευρωπαϊκό κήπο», Καρτ – ποστάλ της εποχής , Αρχές του 20^{ου} αιώνα, Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Ευχαριστίες,

Στην παρούσα ερευνητική μελέτη θέλω να εκφράσω την ευγνωμοσύνη μου στην επιβλέπουσα μου, καθηγήτρια του Τμήματος Αρχιτεκτόνων Μηχανικών Πολυτεχνείου Κρήτης κ. Αμαλία Κωτσάκη, για την εμπιστοσύνη που έδειξε στο πρόσωπο μου αναθέτοντας μου το συγκεκριμένο ερευνητικό θέμα, την αμέριστη γνώση, καθοδήγηση, υπομονή και συμπαράσταση της, τόσο κατά την διάρκεια των προπτυχιακών όσο και των μεταπτυχιακών σπουδών μου.

Επίσης κρίνεται σημαντικό να ευχαριστήσω θερμά τον κ. Μανώλη Μανούσακα για την χορήγηση πολύτιμου αρχειακού φωτογραφικού υλικού και πληροφοριών για την περιοχή της Χαλέπας. Τελειώνοντας ευχαριστώ την οικογένεια μου για την αμέριστη βοήθεια, υποστήριξη, υπομονή και αγάπη σε όλη την διάρκεια των ακαδημαϊκών σπουδών μου, καθώς και τις φίλες μου Λαϊζα, Ισμήνη, Χριστίνα, Άννα, Χαρά & Ματούλα που χωρίς την στήριξη & συμπαράσταση τους δεν θα είχα φτάσει ποτέ έως εδώ.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ:

Η παρούσα μελέτη εκπονήθηκε στα πλαίσια διπλωματικής εργασίας με έρευνα από την Αρχοντάκη Μαρία, Αρχιτέκτονα Μηχανικό, απόφοιτο του Πολυτεχνείου Κρήτης, μεταπτυχιακή φοιτήτρια της Σχολής Αρχιτεκτόνων Μηχανικών του Πολυτεχνείου Κρήτης στο Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών με τίτλο «Προστασία, Αποκατάσταση και Ανάδειξη ιστορικών κτηρίων και συνόλων».

Κύρια πηγή της έρευνας μας είναι η ομάδα 35 κτηριακών συνόλων κατοικίας αλλά και των δημοσίων δομών (προξενεία, στρατώνες, εκκλησίες, δημόσια κτίρια), που χωροθετήθηκαν στην Χαλέπα, αλλά και στην πόλη των Χανίων από το 1860 έως το 1913 ημερομηνία της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Ερευνώνται τα επιμέρους δημοσιεύματα, ο ημερήσιος τύπος της εποχής, βιβλιογραφία με τις οικοδομικές φάσεις χρονολογικά όπως και σε βιβλιογραφία για την κοινωνική και πολιτιστική ζωή της περιόδου. Επίσης αναλύθηκαν τυπολογικά οι αστικές επαύλεις της περιοχής Χαλέπας στο τέλος της Οθωμανικής κυριαρχίας και κατά την Βενιζελική περίοδο, συνοδευόμενο από πλούσιο αρχειακό και φωτογραφικό υλικό.

Τα ευρήματα επικεντρώνονται κυρίως στην δημιουργία δικτύου κτιριακών δομών σε θεματικές ενότητες, με ανάλυση στα πολιτιστικά, τυπολογικά, υλικά, άυλα αλλά και ιστορικά στοιχεία τους, σε συνδυασμό με την μεταξύ τους σύνδεση τόσο λόγο χρήσης όσο και μέσω της χωροθέτησης τους στον αστικό ιστό της πόλης.

© «Το Φούριο Φιρκά και η Ελληνική σημαία.

(Πηγή : Καρτ ποστάλ εποχής_ Χανιά ένθετο ένωση Κρήτης 1913-2013.)

1α. Σκοπός:

Σκοπός της εργασίας είναι η διερεύνηση του αρχιτεκτονικού, αστικού και πολεοδομικού αποτυπώματος της Κρητικής πολιτείας (1898 - 1913) στην πόλη των Χανίων, με την συνεισφορά νέου αρχειακού υλικού και γενικών στοιχείων, ενώ εν συνεχεία ακολουθεί συγκρότηση δικτύου πολιτιστικών διαδρομών που αναδεικνύουν την διακριτή αυτή ιστορική φάση της πόλης, η οποία συνέβαλε στην μετέπειτα εξάπλωση της και ιδιαίτερα στην ιδιοπροσωπεία της.

1β. Αντικείμενο:

Η μελέτη πραγματοποιείται μέσω της καταγραφής και τεκμηρίωσης του χωρικού αποτυπώματος στον αστικό ιστό της πόλης ενός συνόλου περί των 35 κτηρίων αυτής της εποχής, σε συνδυασμό με πολεοδομικά σχέδια και νομοθετήματα που συγκρότησαν το αστικό αποτύπωμα της Κρητικής πολιτείας στα Χανιά.

Ο κατάλογος των κτηρίων που ερευνήθηκαν παρατίθεται παρακάτω:

1. Η κατοικία Ελευθερίου Βενιζέλου.
2. Κατοικία εμπόρου Θ. Μητσοτάκη- «Παλάτι» Πρίγκιπα Αρμοστή Γεωργίου.
3. Βίλλα Βαρόνης Marie Esperance Brandt von Schwartz.
4. Οικία Τσέλε.
5. Οικία βουλευτή Χαράλαμπου Πολογιώργη.
6. Οικία του δικηγόρου Κυριάκου Κων/νου Μητσοτάκη- Ιταλικό Προξενείο.
7. Οικία Μουντάκη.
8. Οικία Γεωργουδάκη.
9. Οικία πράκτορα Βαλέριου και Φλωρεντίνης Καλλούτση.
10. Οικία Λιγούνη- Γαλλική Πρεσβεία.
11. Οικία Μαρκαντωνάκη- πρώην οικία βαμβακέμπορου Χορτατζή.
12. Ιεροί Ναοί : Αγίας Μαγδαληνής,
13. Αγίου Νικολάου Μεϊντάνι,
14. Ναός Ευαγγελιστριάς,
15. Ναός Αγίου Παντελεήμονα,
16. Ναός του Σωτήρος Χρηστού (περιοχή Γηροκομείου Χαλέπας) &
17. Η Καθολική Εκκλησία του Γεννεσίου της Θεοτόκου.
18. Μέγαρο των Δικαστηρίων – Μέγαρο Διοικήσεως.
19. Ιταλικός Στρατώνας.
20. Γαλλική Σχολή των Καλογραιών του Τάγματος Αγίου Ιωσήφ.
21. Ευρωπαϊκός Κήπος.
22. Γερμανικό Προξενείο, Βίλλα Ανδρομέδα (σήμερα)
23. Οικία Βλούμ, Ιταλικό Προξενείο
24. Ελληνικό Προξενείο
25. Αγγλικό Προξενείο, πρώην Οικία Φαιναρέτης Μητσοτάκη, (Ξεν/χειο Χαλέπα.)

26. Αυστροουγγρικό Προξενείο, (Ξενοδοχείο Δώμα -σήμερα).
27. Οικία Δικηγόρου Κυριάκου Κων. Μητσοτάκη, πρώην Ιταλική πρεσβεία.
28. Γαλλικό προξενείο - οικία πρόξενου Paul Blank, (Ξενοδοχείο Domus Blanc)
29. Κτίριο Υδραγωγείου Χανίων.
30. Δημοτικό Ρολόι Κήπου.
31. Κτίριο Κρητικής Χωροφυλακής παρά δίπλα στο πεδίο του Άρεως.
32. Οικία- Μέγαρο Ιατρού Γ. Καλαϊσάκη.
33. Ιταλικό προξενείο, πρώην κλινική Ελευθερίου Μητσοτάκη, ιδιοκτ. Χορτατζή.
34. Οικία βουλευτή γερουσιαστή Θεμιστοκλή Πλουμιδάκη.
35. Οικία Καρδαμάκη, πρώην κτίριο Ερυθρού Σταυρού.

Εν τέλει, η εργασία βασισμένη στην πιο πάνω έρευνα και τεκμηρίωση θα επιχειρήσει την συγκρότηση ενός δικτύου των ιδιωτικών όσο και των δημοσίων κτηρίων που ανεγέρθηκαν στην περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, σε συνδυασμό με το πλήθος των οθωμανικών δημοσίων δομών που μετασκευάστηκε με σκοπό τη χρήση τους για την κάλυψη των αναγκών της. Το δίκτυο αυτό θα αναδεικνύει αυτή την τόσο σημαντική εποχή, θα αντικατοπτρίζει τη Βενιζελική πολιτική για εξευρωπαϊσμό καθώς και την εκδοχή κοσμοπολιτισμού που αυτή προωθούσε.

1γ. Βιβλιογραφική ανασκόπηση.

Το αρχιτεκτονικό και κτιριακό αποτύπωμα της Κρητικής πολιτείας στα Χανιά έχει μελετηθεί επαρκώς από πλευράς Αρχιτεκτονικής και μορφολογίας.

Η παρούσα εργασία προσεγγίζει τις άυλες αξίες του κτιριακού κατάλοιπου ως προϊόν πολιτιστικού τουρισμού καθώς και στο « βίωμα του τόπου».

Στο ζήτημα της συγκρότησης πολιτιστικών διαδρομών στα Χανιά δεν υπάρχει σχετική βιβλιογραφία και στο σημείο αυτό βρίσκεται η συνεισφορά της παρούσας εργασίας.

©“Άποψη της πόλης από την θάλασσα _Πανόραμα_ 1897”

(Πηγή : University of Wisconsin-Milwaukee libraries_ Χανιά παλιές φωτογραφίες)

Η εργασία στηρίχθηκε στα παρακάτω βιβλία αναφοράς:

1. Βιβλίο έκθεσης «**Κρήτη 1913-2013, Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία μετά την Ένωση**» Αμαλία Κωτσάκη, έκδοση Πνευματικό Κέντρο Χανίων & Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Χανίων, 2014.
2. Σύγγραμμα «**Χανιά στο πέρασμα του χρόνου**», Γεώργιος Δημοτάκης ,1914 γεν. γραμματέας Δ. Χανίων, Α΄ έκδοση Αθήνα, 1969.
3. «**Global Report on Cultural Routes and Itineraries**», Allifiate members Report :Vol12, World Tourism Organization, UNWTO, Published and printed by the World Tourism Organization (UNWTO), Madrid, Spain, December 2015. σε συνδυασμό με τα πρακτικά συνεδρίου «Οι διαδρομές ως στοιχείο της Πολιτιστικής κληρονομιάς μας», Ηνωμένα Έθνη, 24-25 Νοεμβρίου 1994, Μαδρίτη και του συνεδρίου UNITED NATIONS EDUCATION, CULTURAL AND SCIENTIFIC ORGANIZATION CONVENTION CONCERNING THE PROTECTION OF THE WORLD CULTURAL AND NATURAL HERITAGE, WORLD HERITAGE COMMITTEE, 18th session, Phuket, Thailand, 12-17 December, 1994,
4. Ένθετο αφιέρωμα *Εφημερίδας Χανιώτικα Νέα*, « **Κρήτη- Ελλάδα, 100 χρόνια από την ένωση, 1913-2013**», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και μελετών Ελ. Βενιζέλος, Δεκέμβριος 2013.

Τα ευρήματα που προέκυψαν από την διαδικτυακή έρευνα, κυρίως σε ότι αφορά την κατοίκηση του προαστίου της Χαλέπας Χανίων, αποτέλεσαν υλικά που βοηθούν στην επιστημονική προσέγγιση του θέματος.

Η παρούσα μελέτη ανάμεσα σε άλλα θα επιχειρήσει να απαντήσει στα παρακάτω ερωτήματα:

- Πως εκφράζονταν πολεοδομικά η ιδέα για τον εξευρωπαϊσμό της πόλης κατά την περίοδο της Κρητικής πολιτείας και πως συνδιαλέγεται με ανάλογες ευρωπαϊκές πολιτικές;
- Πως εκφράζονταν νομοθετικά η ιδέα για τον εξευρωπαϊσμό της πόλης κατά την περίοδο της Κρητικής πολιτείας και πως συνδιαλέγεται τις σχεδιαστικές πρακτικές;
- Διακρίνεται συνέπεια ανάμεσα σε σχεδιαστικές πρακτικές, νομοθετικές πράξεις και τελική υλοποίηση τους; Και πως αυτό ερμηνεύεται;
- Η επιλογή για επανάχρηση οθωμανικών μνημείων από την Κρητική Πολιτεία πως ερμηνεύεται ;
- Ποια η αντιμετώπιση του υφιστάμενου μνημειακού πλούτου της πόλης από την Κρητική Πολιτεία και πως αυτή ερμηνεύεται ως προς τις επιλογές και τα προτάγματα;
- Ποια τα κριτήρια επιλογής κτηρίων της κρητικής Πολιτείας στην προσπάθεια συγκρότησης δικτύου και πως αυτό συνδιαλέγεται με ανάλογες διεθνείς πρακτικές;

2α. Μέθοδος- Συλλογή στοιχείων:

Η συλλογή του ερευνητικού υλικού πραγματοποιήθηκε :

- Αρχαιακή έρευνα,(Ιστορικό αρχείο Κρήτης, Ίδρυμα Ελ.Βενιζέλου)
- Βιβλιογραφική έρευνα, : 1.«Χανιά στο πέρασμα του χρόνου», Γ. Δημοτάκης
2. Ένθετο αφιέρωμα Εφημερίδας Χανιώτικα Νέα, « Κρήτη- Ελλάδα, 100 χρόνια από την ένωση, 1913-2013», Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και μελετών Ελ. Βενιζέλος, Δεκέμβριος 2013
3. «Πρακτικά συνεδρίου – Ελευθέριος Βενιζέλος και Ελληνική πόλη», Πολεοδομικές πολιτικές και κοινωνικοπολιτικές ανακατατάξεις, Αθήνα 2005.
4. Αμαλία Κωτσάκη, βιβλίο έκθεσης «Κρήτη 1913-2013, Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία μετά την Ένωση» έκδοση Πνευματικό Κέντρο Χανίων & Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Χανίων, 2014.
- Έρευνα στο πεδίο,
- Έρευνα τον ημερήσιο τύπο, (Αρχεία από το Ι.Α.Κ.-Εφημερίδα Μεσόγειος, Επίσημη Εφημερίδα Κρητικής Πολιτείας)
- Αναδρομή σε ιδιωτικές συλλογές (Φωτογραφικό υλικό κ. Μανούσακα Εμμ. & κ. Συγγελάκη αποτελούμενο από 113 φωτογραφίες) καθώς και έρευνα στο διαδίκτυο(130 φωτογραφίες διαδικτυακής πύλης Χανιά παλιές φωτογραφίες και 17 άρθρα αντίστοιχα).¹

© «Αποψη του Λιμανιού», Καρτ-ποστάλ της εποχής, Αρχές του 20^{ου} αιώνα. Χανιά παλιές φωτογραφίες.

¹ Τα τεκμήρια που διαθέτουν λεζάντα σε χρώμα ώχρας αποτελούν πρωτογενές υλικό.

2β. Ερμηνευτική μέθοδος:

Υπόθεση Εργασίας:

Τα Χανιά είναι γνωστά κυρίως για τον ρόλο της πόλης κατά την Ενετική περίοδο και την ταύτιση τους με αυτή, σε συσχέτιση με την αγροτική τους ενδοχώρα. Πλην όμως διαθέτουν μία περίοδο διακριτή και πολιτισμικά ιδιόζουσα που είναι: η Κρητική Πολιτεία (1898-1913).

Η σημαντική αυτή περίοδος αναδεικνύει την αστική πλευρά της πόλης των Χανίων και τον κοσμοπολιτισμό της. Επίσης διαμέσου της εργασίας θα προβάλλεται με τρόπο που θα γίνει διακριτός στο ευρύ κοινό, ενώ θα μπορεί να αποτελεί νέο πόλο έλξης δράσεων και ενδιαφερόντων.

Η περίπτωση του αρχοντικού προαστίου της Χαλέπας που ερευνάται, διαθέτει όλα εκείνα τα τυπολογικά χαρακτηριστικά που μπορούν να ορίσουν ένα Αρχιτεκτονικό σύνολο κληροδοτημάτων του παρελθόντος που να προβάλλει τα ιστορικά, καλλιτεχνικά, επιστημονικά και τεχνικά χαρακτηριστικά της εποχής του, ενώ η συνάφεια των στοιχείων και των αξιών, μπορούν να ορίσουν ένα αστικό περιβάλλον που προσδίδει το πνεύμα της εποχής και το βάρος της παράδοσης του τόπου.

Το σύνολο των κτιριακών δομών μπορούν να ομαδοποιηθούν, συνθέτοντας ένα γραμμικό δίκτυο θεματικών πολιτιστικών διαδρομών, (διπλωματίας, αστικής ζωής, γυναικείας παρουσίας, πολιτισμού & εκπαίδευσης, θρησκευτικής λατρείας κ.α.) ως προϊόν προώθησης του πολιτιστικού πλούτου της πόλης, την ενίσχυση της μνήμης και της ταυτότητας των κατοίκων της, σε συνδυασμό με την βελτίωση και ευημερία αλλά και την ισόρροπη διαχείριση της περιοχής.(ενοποίηση με υπάρχουσες στρατηγικές και άλλες πολιτιστικές κληρονομίες της πόλης).

Η συγκρότηση της εργασίας πραγματοποιείται σε δύο μέρη:

A. Καταγραφή και τεκμηρίωση υλικού τόσο των δομών όσο και των νομοθετημάτων κατά την περίοδο της Κρητικής πολιτείας,

B. Συγκρότηση δικτύου θεματικών πολιτιστικών διαδρομών.

Το Α' μέρος απαρτίζεται αρχικά κυρίως από ένα γενικό εισαγωγικό κείμενο που περιγράφει την δομή της πόλης των Χανίων εντός και εκτός των ενετικών τειχών, τις κοινωνικές - οικονομικές συνθήκες της περιόδου καθώς και την συγκρότηση του τοπικού πληθυσμού. Επιπροσθέτως ακολούθησε η αναλυτική περιγραφή του προαστίου της Χαλέπας και των συνοικιών της με τεκμηρίωση των ερευνώμενων δομών με αρκετά ιστορικά στοιχεία και πλούσιο φωτογραφικό υλικό.

Η ερμηνευτική μέθοδος πραγματοποιείται κυρίως επεξηγηματικά, αφού μελετήθηκαν ένα σύνολο 35 σφαιρινών κτιρίων, αναδεικνύοντας το σύνολο των στοιχείων που τα συνθέτουν ως πολιτιστική κληρονομιά και εντάχθηκαν σε θεματικές ενότητες. Παράλληλα συντάχθηκαν αντίστοιχες καρτέλες των ερευνώμενων δομών ανά θεματική ενότητα, παρέχοντας ιστορικά, αρχιτεκτονικά

και άλλα στοιχεία χρήσης, με φωτογραφική τεκμηρίωση τόσο κατά τον χρόνο της Κρητικής πολιτείας, όσο και σήμερα, σε συνδυασμό με την θέση στον αστικό ιστό και το στίγμα τους πάνω στην διεθνή πλατφόρμα των χαρτών Google.

Επίσης **δημιουργήθηκε το αντίστοιχο μοντέλο διαδρομών των διαδοχικών σημείων ανά θεματική ενότητα** πάνω στο περιβάλλον του Google Earth.

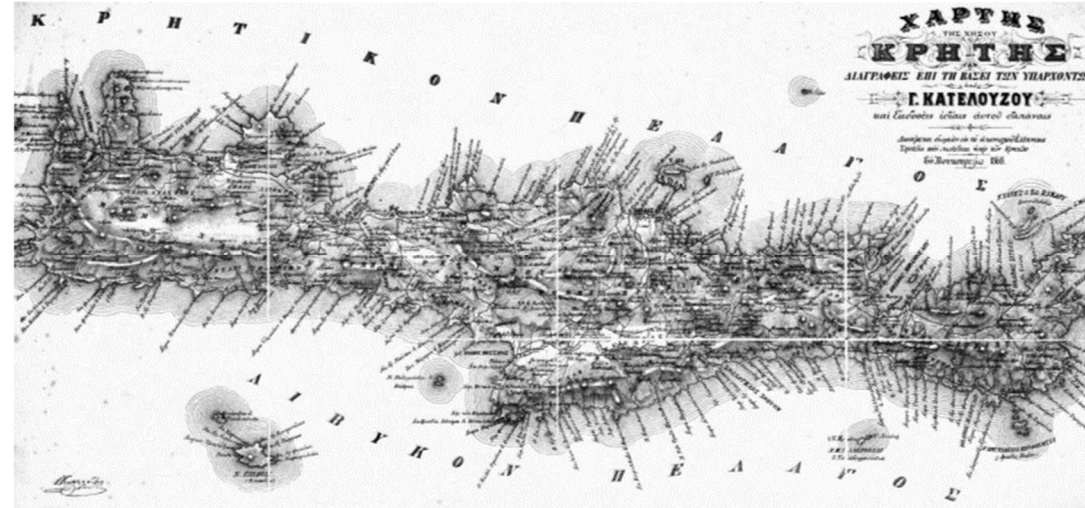
Στο Β' μέρος έχουμε την τεκμηρίωση και συγκρότηση (7) χαρτών των θεματικών πολιτιστικών διαδρομών της Χαλέπας και ακολουθούν συμπεράσματα ως προς τον τρόπο μεταφοράς ξένων επιρροών τόσο στο οθωμανικό κράτος όσο και στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος ως και την γενέτειρα πόλη του Ελ. Βενιζέλου. Η προσέγγιση των κτιρίων εξετάζει την ιστορική εξέλιξη, το περιεχόμενο και τα χαρακτηριστικά της διαχείρισης της υλικής πολιτισμικής κληρονομιάς (είδος, κατασκευή, διακόσμηση, τεχνοτροπία, ευρύτερος φυσικός χώρος), τα άυλα στοιχεία και τις αξίες (ιστορικές, παλαιότητας, τοπική και αισθητική), συνθέτοντας την «Αυθεντικότητα» του τόπου. Τα χαρακτηριστικά αυτά ερευνήθηκαν όπως αναπτύχθηκαν την ίδια χρονική περίοδο στον δυτικό ευρωπαϊκό χώρο και στη συνέχεια μεταφέρθηκαν διαμέσου των πλούσιων απόδημων Κρητών στα Χανιά.

Η σύνταξη χαρτών έγινε με την τοποθέτηση των κτιρίων στον αστικό ιστό της πόλης και την μετέπειτα συγκρότηση θεματικών πολιτιστικών διαδρομών που συσχετίστηκαν με τις αντίστοιχες μεμονωμένες καρτέλες των κτιρίων. Σε ευρύτερη κλίμακα δημιουργήθηκαν δύο (3) χάρτες τοποσήμων της πόλης, επτά (7) χάρτες θεματικών διαδρομών και αντίστοιχες διαδρομές πάνω στο υπόβαθρο google earth.

3.1 Γενικά Ιστορικά στοιχεία:

Μία από τις αρχαιότερες πόλεις της Κρήτης τα Χανιά, χωροθετείται πάνω σε

Εικ.1.Το Βασίλειον της Κρήτης, _Σπάνιος χάρτης του 1868.

Βυζαντινές περιοχές, και κουβαλά πολιτισμικά ίχνη, με την διαδοχή των διαφορετικών κοινωνιών σε διάρκεια 7000 ετών. Αρχικά από την Νεολιθική εποχή (5700-2600π.Χ.), την Μινωική περίοδο (2600- 1100 π.Χ.), την Δωρική περίοδο (1100-67 π.Χ.), την Ρωμαϊκή κυριαρχία (67π.Χ- 330 μ.Χ), την Βυζαντινή περίοδο(330-1204μ.Χ.), την Ενετική κυριαρχία(1204-1669), την Α' περίοδο της Οθωμανικής κατάκτησης (1689-1830) που την διαδέχτηκε η Αιγυπτιακή κυριαρχία (1830-1840) & την Β περίοδο της Οθωμανικής κατάκτησης(1840-1898) όπου περνά στην Κρητική πολιτεία (1898-1913) και την ένωση της με την υπόλοιπη Ελλάδα.

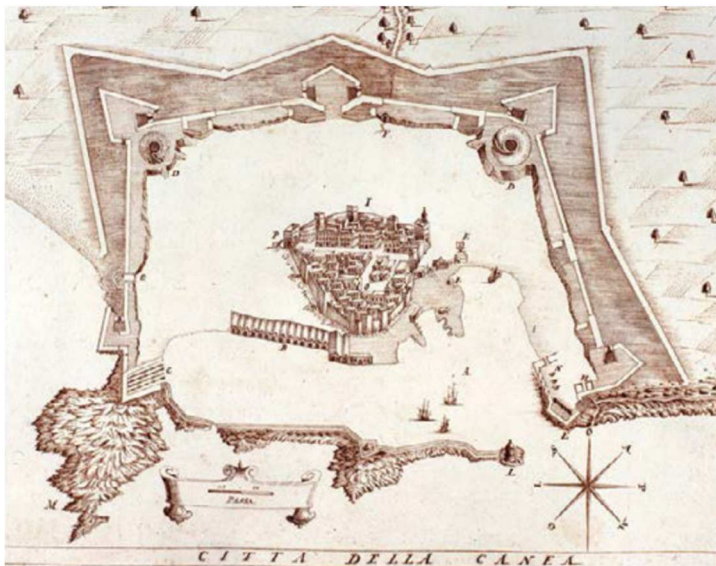
Είναι κατανοητό ότι η κοινωνική διαδοχή τόσων κατακτητών άφησε ίχνη τόσο σε υλικά όσο και άυλα στοιχεία του τρόπου διαβίωσης, ως αποδεικτικά τεκμήρια των ταυτοτήτων των λαών. Η Οθωμανική κατάκτηση διάρκειας 253 ετών, αλλοίωσε τον εξέχον χαρακτήρα Βενετσιάνικης αρχιτεκτονικής του ισχυρού αποικιακού κρατιδίου. Εκείνα που είναι απτά και εν μέρει ορατά σε εμάς μέχρι σήμερα αφορούν τις τρεις τελευταίες κατακτητικές περιόδους (Ενετοκρατία – Οθωμανική κυριαρχία- Κρητική πολιτεία) όπου αρχικά η πόλη διαρθρώνεται σύμφωνα με τα πρότυπα της Ενετικής πολεοδόμησης, με κεντρική διάταξη την αξονικότητα, δηλαδή ενός κεντρικού δρόμου που αρχίζει από την θάλασσα και καταλήγει στον εσωτερικό πυρήνα της πόλης, ενώ περιμετρικά πλαισιώνεται από οχυρωματικά έργα. Κατά συνέπεια το λεξιλόγιο της κρητικής αρχιτεκτονικής βασίζεται αρχικά σε αναγεννησιακά πρότυπα, τα οποία συμπληρώθηκαν με οθωμανικές προσθήκες (σαχνισιά, δημόσιες δομές) και αργότερα εμπλουτίστηκαν εντός και εκτός των τειχών με κτίρια με επιρροές της Δυτικής

Ευρωπαϊκής Αρχιτεκτονικής ως απόρροια της πολυπολιτισμικότητας της περιόδου της Κρητικής πολιτείας.

Παράλληλα γίνεται αντιληπτό ότι από την πολυετή Ενετική κατάκτηση της νήσου για 465 χρόνια μέχρι τις 22 Αυγούστου 1645 που καταλαμβάνεται η πόλη των Χανίων από τους Τούρκους, (οι οποίοι και παραμένουν αντίστοιχα για διάστημα 253 χρόνων έως το 1898), οι επιρροές στον πολιτισμό, τις δομές και την ζωή του τόπου είναι διακριτές.

«Ως εξέχουσα θέση εντός της **οχυρωματικής πόλης των Χανίων**, κατέχει η συνοικία στον «λόφο Καστέλι» διαθέτοντας μεσαιωνικό κάστρο που πλαισιώνεται από προσχεδιασμένη πολεοδομικά ενετική ενότητα. Αποτελούσε την περιοχή διαμονής του μεγάλου Δούκα, των αρχόντων της Ενετοκρατίας και των ανώτερων υπαλλήλων. Σύμφωνα με το παραχωρητήριο έγγραφο “Concessio Canne” οι Ενετοί υποχρεούταν στον διαχωρισμό της περιοχής σε 90 μερίδια με τα 75 εξ αυτών σε νεοαφιχθέντες οικογένειες με υποχρεώσεις και συγκεκριμένο σχεδιασμό. Δυστυχώς τόσο κατά την διάρκεια της οθωμανικής κατάκτησης όσο και κατά την διάρκεια του Α Παγκοσμίου πολέμου με τους βομβαρδισμούς του 1941 καταστράφηκε το μεγαλύτερο μέρος της αριστοκρατικής συνοικίας.²

«Καθ' όλη τη διάρκεια των Κρητικών εξεγέρσεων κατά της οθωμανικής κυριαρχίας δηλαδή τα έτη 1841, 1858, 1866-1869, 1889 & 1897-1898 υπήρξαν τα πρώτα μεγάλα μεταναστευτικά προσφυγικά κινήματα Κρητών επακόλουθο των εξεγέρσεων αυτών. Το μεγαλύτερο προσφυγικό ρεύμα προς την Ελλάδα κατά τον 19^ο αι. υπήρξε αυτό του

©«Χάρτης Χανίων κατά την Ενετική κυριαρχία », Oddi, 1611.

² «Ιστορικά γεγονότα, Συνοικίες και κτίρια της πόλης των Χανίων», Μανούσκακας Μανώλης, εκδόσεις Έρεισμά, 2021, σελίδα 8.

³ Νίκος Ανδριώτης, «Πρόσφυγες στην Ελλάδα 1821-1940, άφιξη, περίθαλψη, αποκατάσταση», εκδ. Ίδρυμα Βουλής των Ελλήνων , σελ. 36 και σελ.38.

Ακολούθησε τον **Οκτώβριο του 1878 η υπογραφή της σημαντικότερης σύμβασης για το νησί η ονομαζόμενη «Σύμβαση της Χαλέπας»** με διατάξεις:

- Ο εκάστοτε Κυβερνήτης της Κρήτης να εκλέγεται Χριστιανός.
- Παρέχεται δυνατότητα γενικής συνέλευσης με πλειοψηφία των Χριστιανών.
- Εντός Δημοσίων Λειτουργιών (Δικαστηρίων & γλωσσικού ιδιώματος) επιλέγεται η Ελληνική γλώσσα.

Τα ανωτέρω δεν βρήκαν έδαφος στην πράξη και με νεότερη κινητοποίηση των Κρητών σε συνδυασμό με την επέμβαση των μεγάλων Δυνάμεων το 1896, οι Οθωμανοί υποχρεώθηκαν στην επαναφορά της Συμβάσεως της Χαλέπας.

«**Τον Οκτώβριο του 1898 αποχώρησαν οριστικά οι Τουρκικές δυνάμεις από την Κρήτη. Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, έγινε η άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου ως ύπατου αρμοστή της Κρητικής Πολιτείας αλλά με την υψηλή επικυριαρχία της Πύλης και την Ευρωπαϊκή προστασία. Τον Απρίλιο του 1899 ψηφίστηκε το Σύνταγμα από την Εθνοσυνέλευση, αφού πρώτα το είχαν εγκρίνει οι προστάτιδες δυνάμεις.**

Τα Χανιά ορίζονται η έδρα της κυβέρνησης και του διπλωματικού σώματος. Ο Πρίγκιπας Γεώργιος διορίζει 4 συμβούλους, τον επί των Οικονομικών σύμβουλο: Κωνσταντίνο Φούμη, τον επί της Δικαιοσύνης: Ελευθέριο Βενιζέλο, τον επί των Εσωτερικών: Μανούσο Κούνδουρο και τον επί των Συγκοινωνιών και Δημοσίας Τάξεως: Χ. Γενιτσαράκη, άρχισαν το Διοικητικό έργο για την οργάνωση του κράτους. Στην Επίσημη Εφημερίδα της Κρητικής Πολιτείας άρχισαν να δημοσιεύονται οι πρώτοι νόμοι, Διατάγματα, Προκηρύξεις, Διακηρύξεις, μειοδοσίας, ή

©«Η Εκτελεστική Επιτροπή Κρήτης, πριν την άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου. Από αριστερά καθιστοί Ελευθέριος Βενιζέλος, Ιωάννης Σφακιανάκης, Νικόλαος Γιαμαλάκης, όρθιοι οι Αντώνιος Χατζηδάκης , Γεώργιος Μυλωνογιάννης, Εμμανουήλ Ζαχαράκης. », Φωτογραφικό Αρχείο Συγγελάκη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων, 1898.

πλειοδοσίας και άλλες Διοικητικές πράξεις.

© «Υπατος αρμοστής Κρήτης Πρίγκιπας Γεώργιος», 1898

Το 1901 ο Πρίγκιπας διαφωνεί με τον της Δικαιοσύνης σύμβουλο του Ελευθέριο Βενιζέλο και τον απολύει. Το 1905 ο Ελευθέριος Βενιζέλος κηρύσσει την επανάσταση του Θερίσου με την οποία ζητά μεταβολή του Συντάγματος του 1899. Το 1906, μετά από την αποδοχή των αιτημάτων των επαναστατών από τις Μεγάλες Δυνάμεις, παραιτείται και αναχωρεί ο Πρίγκιπας Γεώργιος. Υπάτος Αρμοστής Κρήτης διορίζεται από τον Βασιλέα Γεώργιο 1ο της Ελλάδος ο Αλέξανδρος Ζαΐμης, ο οποίος διοίκησε έως το 1908.

Την 24η Σεπτεμβρίου 1908 η επίσημη κυβέρνηση της Κρητικής πολιτείας εξέδωσε ενωτικό ψήφισμα που δημοσιεύτηκε στο «Παράρτημα της Εφημερίδας της Κυβερνήσεως του Βασιλείου της Ελλάδος εν Κρήτη» που κήρυττε την ανεξαρτησία της Κρήτης και την ένωση με την Ελλάδα.

Το 1909 παραιτείται η προσωρινή κυβέρνηση της Κρήτης, προκηρύσσονται εκλογές το 1910 και πλειοψηφεί το κόμμα του Βενιζέλου που σχηματίζει νέα κυβέρνηση μέχρι την αποχώρηση του για την ανάληψη της πρωθυπουργίας της Ελλάδος. Έως το 1912 η Κρήτη διοικείται από τριμελή επιτροπή. Με το άρθρο της συνθήκης του Λονδίνου (30 Μαΐου 1913) ο Σουλτάνος παραιτήθηκε από τα δικαιώματα του και τα

⁴ Ομιλία Τριμανδίλη -Μακ Γκαν-Τούλα «Το παλιόψηστο μιας πόλης», αναφέρεται στα Χανιά από το 1830-1913, 7η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων.

©Φωτογραφία :Η πολυπόθητη ένωση της πόλης με την Ελλάδα από καρτ ποστάλ της εποχής. Ένθετο Κρήτη- Ελλάδα 100 χρόνια ένωση (1913-2013) σελ 1.

παραχωρεί στις μεγάλες Δυνάμεις.⁴

©Απόσπασμα του πρώτου φύλλου της Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής πολιτείας. Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. 23 Δεκεμβρίου 1898.

Την 1η Δεκεμβρίου 1913 έγινε η επίσημη ανακήρυξη της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα.

3.2. Η σύνθεση του πληθυσμού της Κρήτης τέλη 19ου και αρχές 20ου αιώνα.

Το 1913 τα Χανιά αποτελούν την πρωτεύουσα της Γενικής Διοίκησης Κρήτης με 24.349 κατοίκους, είναι μία πολυεθνική, πολυπολιτισμική κοινωνία η οποία ακολουθεί τον Δυτικό Τρόπο ζωής και μιλά και Γαλλικά. Αποτελείται από Ευρωπαίους, Αφρικανούς και Ασιάτες. Η παλιά πόλη έχοντας εξαντλήσει τα

©Η άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου, μαζί με τους Ναυάρχους των Μεγάλων Δυνάμεων. Από αριστερά τους ναυάρχους Ποτιέ, Σκρύνλντλφ, Νόελ και Μπετόλλο των Μεγάλων Δυνάμεων Γαλλίας, Ρωσίας, Αγγλίας και Ιταλίας», Φωτογραφικό Αρχείο Συγγελάκη Δημοτική Βιβλιοθήκη Χανίων, 1898.

περιθώρια της έχει καθαίρει τμηματικά τα τείχη, η παρουσία των οποίων δεν διακρίνεται αναγκαία και από τα τέλη της Τούρκικης κατοχής και επεκτείνεται έξω από αυτά.⁵

«Παρά τις ξένες κυριαρχίες «οι μη Κρητικοί» αντιπροσώπευαν πολύ μικρό ποσοστό του πληθυσμού του νησιού. Τόσο κατά την περίοδο της βενετικής όσο και της οθωμανικής κυριαρχίας, στο νησί εγκαταστάθηκε ένας μικρός αριθμός αποίκων, υπαλλήλων και στρατιωτών. Μέχρι τον 17ο αι. το μεγαλύτερο μέρος τους κατοικούσε στον Χάνδακα, ενώ από τον 18ο αι. στα Χανιά. Η τάση αυτή ενισχύθηκε στα μέσα του 19ου αι. και από τη μεταφορά της πρωτεύουσας του νησιού από το Ηράκλειο στα Χανιά. Οι κυριότερες από τις ομάδες αυτές ήταν οι ακόλουθες:

⁵ «Τα Χανιά 100 χρόνια από την ένωση στο 2013» Αιμιλία Κλαδου Μπλέτσα, εκδόσεις ΤΕΕ 2015, σελ 12.

Εβραίοι: Θεωρείται ότι υπήρχαν Εβραίοι στην Κρήτη ήδη πριν από την κατάκτησή της από τους Βενετούς. Η προέλευσή τους δεν ήταν ενιαία, κατοικούσαν κυρίως στις πόλεις και ήταν οργανωμένοι σε κοινότητες. Στην απογραφή του 1881 απογράφηκαν 647 Εβραίοι (από αυτούς οι 527 στα Χανιά), το 1900 ήταν 728 (οι 639 στα Χανιά).

Αρμένιοι: Εγκατάσταση Αρμενίων μνημονεύεται για πρώτη φορά τον 14ο αι., πέρα όμως από κάποια τοπωνύμια, δεν υπάρχουν ιδιαίτερες αναφορές στην παρουσία τους κατά τη περίοδο της βενετικής κυριαρχίας. Θεωρείται ότι εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη, και κυρίως στο Χάνδακα, μετά την οθωμανική κατάκτηση. Το 1851 αναφέρονται 100 σε όλη την Κρήτη, το 1881 απογράφηκαν μόλις 8(4 στα Χανιά και 4 στο Ρέθυμνο).

Ευρωπαίοι: Τους δύο πρώτους αιώνες της οθωμανικής κυριαρχίας ήταν κυρίως Γάλλοι, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στα Χανιά και τον Χάνδακα ήδη από τα τέλη του 17ου αι. λόγω των δρομολογίων και ασκούσαν το επάγγελμα του εμπόρου και του διπλωματικού υπαλλήλου. Νέο κύμα Ευρωπαίων έφθασε στην Κρήτη μετά το 1830, στην πλειονότητά τους Λεβαντίνοι, δηλαδή Ευρωπαίοι ήδη εγκατεστημένοι στην Ανατολή, ενώ ο αριθμός των ξένων θα πυκνώσει κατά το τελευταίο τέταρτο του 19ου αι. Στην απογραφή του 1900 αναγράφονται 1.061 που δεν είχαν την «κρητική», την ελληνική και την οθωμανική υπηκοότητα. Από αυτούς 555 είχαν ιταλική, 141 βρετανική και 136 γαλλική υπηκοότητα.

©«Μουσική εκδήλωση μπάντας» Φρούριο Φιρκά, Καρτ – ποστάλ της εποχής, 1911, Διαδικτυακή πύλη Χανιά

©«Οι Τουρκοκρητικοί της περιφέρειας των Χανίων», Καρτ – ποστάλ της εποχής, 1897, Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Μη Κρήτες μουσουλμάνοι: Ο μουσουλμανικός πληθυσμός της Κρήτης το 1881 δεν ήταν ενιαίος, καθώς στην απογραφή του 1881 οι «αναφερόμενοι μωαμεθανοί» είναι τόσοι οι τουρκοκρήτες όσον και οι Βεγγάζιοι, Άραβες ή άλλοι μουσουλμάνοι, αδιακρίτως μη γενομένης κατά την απογραφήν διακρίσεως εθνικότητας». Ένας σημαντικός αριθμός Αράβων από την Αίγυπτο και τη Βεγγάζη εγκαταστάθηκαν στην Κρήτη μετά το τέλος της επανάστασης του 1821-1830. Ο αριθμός τους εκτιμάται ότι προσέγγιζε τις 4-5.000. Κάποιοι από αυτούς ήταν σκλάβοι και άλλοι ελεύθεροι. Οι περισσότεροι από αυτούς κατοικούσαν στις τρεις μεγάλες πόλεις του νησιού και ονομάζονταν υποτιμητικά Χαλικούτες ή Χαλικούτηδες. Από τα μέσα του 19ου αι. έχει διατυπωθεί η άποψη ότι υπήρξε σχέδιο αλλοίωσης της πληθυσμιακής αναλογίας μεταξύ των Χριστιανών και των Μουσουλμάνων της Κρήτης με τους εποικισμούς αυτούς.

Στις αρχές του 19ου αι. εκτιμάται ότι ο πληθυσμός της Κρήτης έφθανε τους 200.000 περίπου κατοίκους, από τους οποίους οι μισοί ήταν Χριστιανοί και οι άλλοι μισοί Μουσουλμάνοι. Κατά τη διάρκεια και μετά το τέλος της επανάστασης του 1821 σε ελληνικές ή φιλελληνικές πηγές είναι εμφανής η προσπάθεια υπερεκτίμησης του χριστιανικού στοιχείου έναντι του μουσουλμανικού για να νομιμοποιηθούν οι διεκδικήσεις των Χριστιανών. Οι σχετικές μνείες από τα μέσα του 19ου αι. δείχνουν μία σταθερή αύξηση του πληθυσμού της Κρήτης στον οποίο οι Χριστιανοί αποτελούσαν περίπου τα 2/3.

Η δεκαετία 1889-1898 στάθηκε καθοριστική για την παρουσία των Μουσουλμάνων στην Κρήτη, ιδιαίτερα στην ύπαιθρο του νησιού. Οι περισσότεροι Μουσουλμάνοι εγκατέλειψαν την Κρήτη το 1898 και το 1899 με προορισμό διάφορες περιοχές της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και όσοι έμειναν άφησαν την ενδοχώρα και εγκαταστάθηκαν στα αστικά κέντρα για περισσότερη ασφάλεια.»⁶

3.3. Οικονομία και κοινωνία της Κρήτης (1830-1913).

«Από το έτος 1840 ήταν σημαντική υπεροχή των χριστιανών, οι οποίοι αποτελούσαν πια τα ¾ του πληθυσμού. Αν και στις πόλεις συνέχιζαν να κυριαρχούν οι μουσουλμάνοι (αποτελούσαν τα ¾ του πληθυσμού τους), ωστόσο στην ύπαιθρο τέσσερις στους πέντε κατοίκους ήταν χριστιανοί. Η κυριότερη όμως επίπτωση της επανάστασης του 1821 έγκειτο στο ανεπανόρθωτο πλήγμα που δέχτηκαν οι μέχρι τότε κυρίαρχοι της υπαίθρου αγάδες και μπέηδες. Καθώς κατά την παρατεταμένη επαναστατική περίοδο η ύπαιθρος είχε περιέλθει στα χέρια των χριστιανών, όσοι από τους αγάδες και μπέηδες επέζησαν, εκδιώχθηκαν, εγκατέλειψαν τα σπίτια και τις

έγγειες περιουσίες τους και μετακινήθηκαν είτε προς τις πόλεις της Κρήτης, είτε σε άλλες περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Με το πέραςμα της Κρήτης στον αιγυπτιακό έλεγχο (1830-40), λόγω της πολιτικής βούλησης για οικονομική εκμετάλλευση του νησιού μέσα από την ανόρθωση της αγροτικής οικονομίας, ευνόησε την επιστροφή των χριστιανών στην ύπαιθρο και εκδίωξε τους μουσουλμάνους μεγαλοϊδιοκτήτες δημεύοντας σε αρκετές περιπτώσεις τη γη τους. Την ίδια στιγμή τους αποδυνάμωνε πολιτικά αποδίδοντας στους χριστιανούς έστω και μια κατ' επίφαση συμμετοχή στα όργανα της τοπικής αυτοδιοίκησης. Η τάση αυτή σηματοδοτούσε σημαντικές μεταβολές στο εσωτερικό της οικονομίας και της κοινωνίας της υπαίθρου: η μεγαλογαιοκτησία κατατμήθηκε και η μικροϊδιοκτησία αποτέλεσε τη βάση της κοινωνικής συγκρότησης στις περισσότερες περιοχές. Κατά την ύστερη οθωμανική εποχή (1840-98) οι κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες που είχαν διαμορφωθεί στην εικοσαετία 1821-40 δε μεταβλήθηκαν ουσιαστικά.

Εκτός από την αύξηση του πληθυσμού δε θίχτηκαν οι εθνοθρησκευτικές αναλογίες, ενώ συνεχίστηκε η απόκτηση μουσουλμανικής γης από τους χριστιανούς και η κάθοδος των τελευταίων από τις ορεινές στις πεδινές περιοχές.

Παράλληλα από τα μέσα του 19ου αιώνα χάρη στις τεχνολογικές εξελίξεις (εισαγωγή του ατμού στην ναυτιλία, τηλεγραφική σύνδεση) η Κρήτη ενσωματωνόταν στις παγκόσμιες αγορές και εντασσόταν στο διεθνή καταμερισμό εργασίας. Η αγροτική παραγωγή εμπορευματοποιούνταν με βάση την εξωτερική ζήτηση που άλλες φορές ήταν σταθερή (ελαιόλαδο-το κύριο κρητικό προϊόν, σαπούνι, χαρούπια, αμύγδαλα, εσπεριδοειδή) και άλλες φορές συγκυριακή (βαμβάκι κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1860 και σταφίδα κατά τις δεκαετίες του 1870 και 1880). Ταυτόχρονα

⁶ Ένθετο αφιέρωμα Χανιώτικα Νέα : «Κρήτη- Ελλάδα 100 χρόνια ένωση», Νίκος Ανδριώτης, Δεκέμβριος 2013, σελ.35

λόγω της ανάπτυξης του εξωτερικού ανταγωνισμού το νησί έχανε την όποια βιομηχανική του δραστηριότητα (οικοτεχνική παραγωγή υφασμάτων, σαπουνοποιία, μεταξουργία, αλευροποιία), το εμπορικό ισοζύγιο από θετικό μετατρέποταν σε ελλειμματικό και η θέση της Κρήτης στην παγκόσμια οικονομία.

Μέχρι το 1878 η οικονομική ανάδυση των χριστιανών δεν είχε συνοδευτεί από αντίστοιχη πρόοδο στην πολιτική τους θέση, κάτι που άλλαξε από το 1878 το νέο θεσμικό πλαίσιο της Χαλέπας απέδωσε στους Κρήτες σχετική αυτονομία αποφάσεων και μεταβίβασε την πολιτική εξουσία από τα ανώτερα μουσουλμανικά στα ανώτερα χριστιανικά στρώματα, αποδυναμώνοντας ταυτόχρονα οικονομικά και κοινωνικά την μουσουλμανική γαιοκτητική αριστοκρατία των τριών πόλεων.

Η αποχώρηση των οθωμανικών στρατευμάτων (Νοέμβριος 1898) και η ανακήρυξη της Αυτονομίας (Δεκέμβριος 1898) συνοδεύτηκαν από τη μαζική έξοδο 50.000 περίπου μουσουλμάνων κυρίως της υπαίθρου. Η έξοδος επέτρεψε στους χριστιανούς να εποίκισουν τις πεδινές και εύφορες περιοχές από τις οποίες αναχωρούσαν οι μουσουλμάνοι και άμβλυνη την ανισορροπία πληθυσμού και παραγωγικών πόρων.»⁷ Εξάλλου, η υπερατλαντική σύνδεση του εμπορίου αποτέλεσε για τους χριστιανούς μέχρι τουλάχιστον το 1913 την απορρόφηση των εσωτερικών πιέσεων, σε συνδυασμό με την εισροή κεφαλαίων από την άφιξη πολλών ευκατάστατων Κρητών του εξωτερικού.

⁷ Ένθετο αφιέρωμα «Κρήτη- Ελλάδα 100 χρόνια ένωση», Περάκης Μάνος, Δρ Πανεπιστημίου Κρήτης, Δεκέμβριος 2013, σελ.32.

Επομένως η διερεύνηση των χαρακτηριστικών της Κρητικής οικονομίας από το μέσο του 19^{ου} αι. μας αναδεικνύει την άνθηση αξιόλογων μεταποιητικών κλάδων όπως η σαπωνοποιία, η οικοτεχνική και εργοστασιακή μεταξουργία, η βυρσοδεψία, η οικοτεχνική υφασματοουργία και η αλευροβιομηχανία. Επίσης η παραγωγή του ελαιόλαδου αποτέλεσε την «ατμομηχανή» της Κρητικής οικονομίας αφού ζητούταν ως λιπαντικό των μηχανών, ως φωτιστικό αλλά και στις σαπωνοποιίες.

Επίσης οι καλλιέργειες των εσπεριδοειδών, των αμύγδαλων και των χαρουπιών χαρακτηρίζονταν από μακροχρόνια σταθερή εξωτερική ζήτηση, ενώ στην περίπτωση της βαμβακοκαλλιέργειας και της αμπελο-ργίας η ζήτηση ήταν εντελώς συγκυριακή. Αυτό γιατί κατά τα έτη 1860 και 1880, για την βαμβακοκαλλιέργεια και

© Παραλιακή οδός & Το τελωνείο Χανίων κατά την διάρκεια της Κρητικής πολιτείας. Ένθετο αφιέρωμα Χανιώτικα Νέα « Κρήτη-Ελλάδα, 100 χρόνια ένωση 1913-2013, Δεκέμβριος 2013, σελ.32.

ξένοι από τους οποίους 3.593 στα Χανιά κυρίως διπλωμάτες.

⁸ Κρήτη το νησί των προσαρμογών» Οικονομία & Κοινωνία τον 19ο αι., Περάκης Μάνος, Ίδρυμα Βενιζέλου, 2017, σελ 456-459.

4.1 Κατοίκηση εντός και εκτός των τειχών.

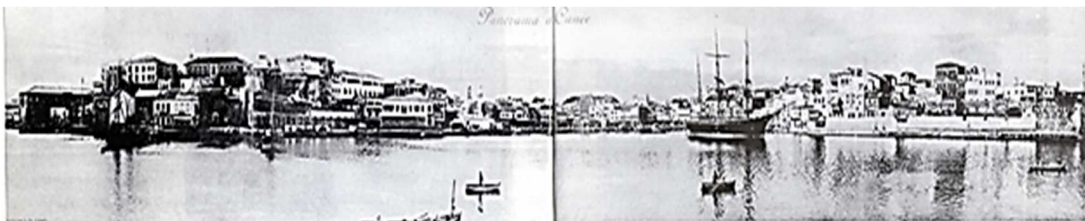
Το ρυμοτομικό σχέδιο της πόλης εντός των τοιχών, ακολούθησε τις προγενέστερες χαράξεις από την Ενετική κυριαρχία με αρχιτεκτονικό λεξιλόγιο στο σύνολο των σημανόντων κτιρίων σύμφωνα με τις τάσεις του Βενετσιάνικου Μανιερισμού. Η νέα άρχουσα τάξη εγκαταστάθηκε κυρίως στις πόλεις, όπου κυριαρχούσε αριθμητικά, αξιοποιώντας τις υπάρχουσες υποδομές, όπως ήταν τα οχυρωματικά έργα, ναοί, δημόσια κτήρια, αλλά και ιδιωτικές κατοικίες.⁹

Η αστική κουλτούρα των Τούρκων επιτάσσει διαφορετικό τρόπο καθημερινότητας, με αποτέλεσμα επέμβαση & αλλοίωση των Ενετικών κατοικιών. Στα υφιστάμενα διώροφα ή πολύ συχνά τριώροφα Βενετσιάνικα πετρόχτιστα σπίτια επιδέχονται προσθήκης ορόφου με ξύλινο φέροντα οργανισμό, προς μείωση του στατικού φορτίου. Ακολουθεί η επέμβαση και τους εσωτερικούς χώρους με προσθήκη κατ επέκταση στους κοινόχρηστους, τα γνωστά “σαχνισιά”, ανατολίτικη τεχνοτροπία με μεγάλη κατασκευαστική αρτιότητα από τους Οθωμανούς. Αυτό είχε σαν συνέπεια την διαφοροποίηση του δυτικοευρωπαϊκού χαρακτήρα της πόλης προς την Ανατολή και την παρουσία της ως ένα κράμα και των δύο πολιτισμών.

«Η δημιουργία του μικρού Ελληνικού κράτους επηρεάζει σταδιακά την αρχιτεκτονική και στις κατεχόμενες ακόμη από τους Τούρκους επαρχίες. Την ίδια εποχή η Οθωμανική Αυτοκρατορία υποχρεώνεται σε παραχωρήσεις στις μη

© Άποψη εσωτερικά της πόλης Χανιά 1890, από καρτ ποστάλ της εποχής. Οδός Δασκαλογιάννη. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

© «Πανόραμα της παλιάς πόλης, άποψη από την θάλασσα», Αιμιλία Κλάδου-Μπλέτσα, « Χανιά έξω από τα Τείχη», Έκδοση ΤΕΕ, Αθήνα 1998, σελίδα 113.

⁹ Ένθετο αφιέρωμα Χανιώτικα Νέα: «Κρήτη- Ελλάδα 100 χρόνια ένωση», Δεκέμβριος 2013, Ανδριανάκης Μιχ. Σελ 60-62.

μουσουλμανικές Κοινότητες, οι οποίες πλέον φροντίζουν να κάνουν αισθητή την μέχρι την Ένωση ύπαρξή τους και στο επίπεδο των υποδομών. Το ρεύμα του νεοκλασικισμού αρχίζει να έρχεται από την ελεύθερη Ελλάδα και έχει ένα έντονο συμβολισμό, που συνδέεται με τη συνέχεια του Γένους. Αρχίζει να διεισδύει στις πόλεις του νησιού και συνδυάζεται τόσο με τις κλασικιστικές τάσεις του Μανιερισμού, που έχουν επιβιώσει στη λαϊκή αρχιτεκτονική, αλλά και κάποιο «ανατολίτικο» εκλεκτικισμό, που συνδέεται με τη μουσουλμανική Κοινότητα. Η αυξανόμενη παρουσία των «Προστάτιδων Δυνάμεων» στις πόλεις, και ιδίως την τότε πρωτεύουσα Χανιά, φέρνει σε επαφή τους Κρητικούς με τον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής.

Οι επιρροές είναι φανερές στην αρχιτεκτονική, ενώ νέες χρήσεις και τρόποι κοινωνικής συμπεριφοράς κάνουν την εμφάνισή τους, ξενίζοντας το συντηρητικό ντόπιο πληθυσμό. Ένας σημαντικός αριθμός από ιδιωτικά κτήρια κτίζονται από τα θεμέλια, ή ανακατασκευάζονται ριζικά, δίνοντας ένα έντονο νεοκλασικό χαρακτήρα στις ευπορότερες συνοικίες των χριστιανών. Ανάλογη τάση εκσυγχρονισμού με στοιχεία οθωμανικού εκλεκτικισμού, παρατηρείται και στις κατοικίες της ανώτερης τάξης των μουσουλμάνων. Από τα τέλη του 19ου αι οι αλλαγές αυτές στις πόλεις παίρνουν μεγάλες διαστάσεις, ιδίως στις εκτός των τειχών επεκτάσεις των πόλεων. Οι δυο κύριες Κοινότητες, αλλά και άλλες μικρότερες, όπως των Εβραίων, ή των Καθολικών, μπαίνουν μετά τα μέσα του 19ου αιώνα σε ένα ανταγωνισμό στην οικοδόμηση, ή εξωραϊσμό των λατρευτικών, εκπαιδευτικών, ή πολιτιστικών υποδομών. Από την εποχή αυτή η Οθωμανική Κυβέρνηση αρχίζει να εκσυγχρονίζει τις απαρχαιωμένες κτηριακές υποδομές της και φροντίζει για την οικοδόμηση εντυπωσιακών δημόσιων κτηρίων (διοικητηρίων, στρατώνων, δικαστηρίων, νοσοκομείων, κλπ).»¹⁰

10 Ένθετο αφιέρωμα Χανιώτικα Νέα: «Κρήτη- Ελλάδα 100 χρόνια ένωση», Δεκέμβριος 2013, Ανδριανάκης Μιχ. Σελ 60-62.

©Χανιά, Λιμάνι. Ο μετασχηματισμός του χώρου. (P. Blanc, γύρω στα 1900).

Την διαφοροποίηση του αστικού ιστού προκάλεσαν δύο σημαντικά γεγονότα, αυτό της μεγάλης πυρκαγιάς του 1897 που αποτεφρώθηκε μεγάλο τμήμα της πόλης και των Ενετικών τειχών. Ακολούθησε το γεγονός του 1899 με την κατεδάφιση του βορειοδυτικού τμήματος του τοίχους για την δημιουργία μετέπειτα της Δημοτικής Αγοράς, σε συνδυασμό με την καθαίρεση στις οικίες όλων των τυπολογικών χαρακτηριστικών του οθωμανικού λεξιλογίου, παράλληλα με την μορφή αναζήτησης νέου χώρου κατοίκησης εκτός των τειχών, κίνηση καθοριστική για την εκπόνηση και δημιουργία της μελέτης ενσωμάτωσης με το πρώτο σχέδιο πόλης που ακολούθησε του 1901.

© Χανιά μετά την πυρκαγιά του 1897. Αρχείο Τ. Τριμανδήλη Μαγκάν.

4.2. Η ιδιοπροσωπεία της ταυτότητας της πόλης των Χανίων.

Γενικότερα η αναζήτηση της ιδιοπροσωπείας και των πολιτιστικών χαρακτηριστικών μίας περιοχής έχει τεκμηριωθεί ότι ταυτίζεται με την αυτονόμηση της, ανάλογα και στην περίπτωση των Χανίων η περίοδος του αυτόνομου πολιτεύματος και της Κρητικής πολιτείας (1898-1913), η πολεοδομία και η Αρχιτεκτονική αποτέλεσαν το άρμα του Εξελληνισμού της.¹¹

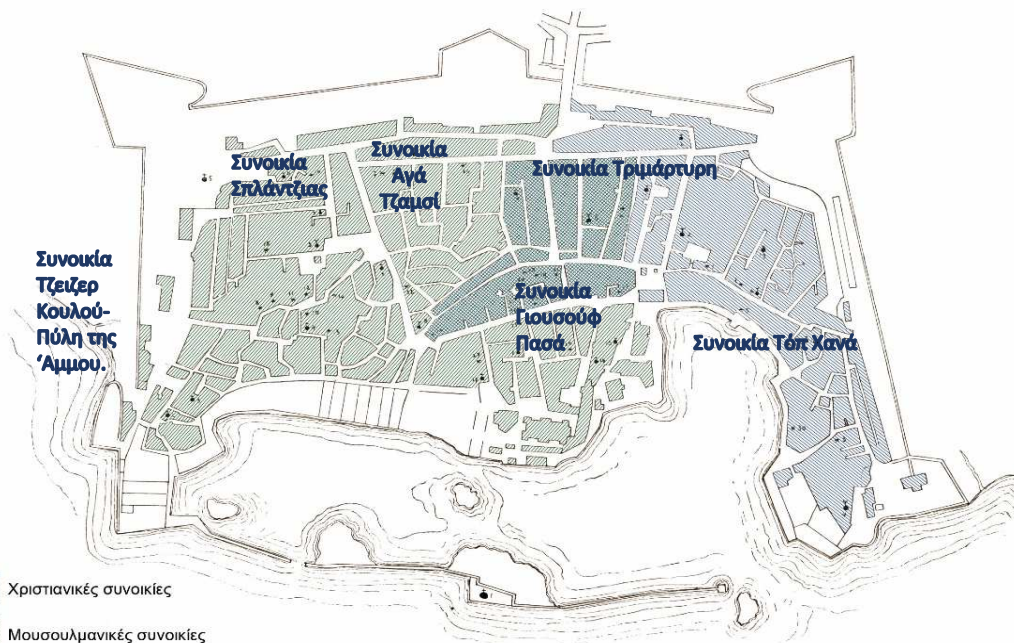
Παρατηρείται λοιπόν από την περίοδο της αυτονομίας, αλλά κυρίως στην θητεία της Κρητικής Πολιτείας να ξεκινά μια οργανωμένη πολυεπίπεδη προσπάθεια

¹¹ «Κρήτη 1913-2013, Αρχιτεκτονική & Πολεοδομία μετά την Ένωση», Κωτσάκη Αμαλία, 2014, Πνευματικό κέντρο Χανίων, ΣΑΔΑΣ -Τμήμα Χανίων, σελ.10.

εκσυγχρονισμού της νήσου. Επίσης διαρθρώθηκε ένα δίκτυο καινούργιων διανοίξεων οδών, ψηφίστηκε στις 2 Μαΐου του 1881 η κατάταξη του οδικού δικτύου σε Δημόσιο, Επαρχιακό, Αγροτικό και Δημοτικό, προαγωγός των επεκτάσεων εκτός της παλιάς πόλης ως αποτέλεσμα την σύνταξη του καινούργιου ρυμοτομικού σχεδίου της πόλης. Το 1899 με την ψήφιση του «Δημοτικού Νόμου» διαρθρώνεται η ιεράρχηση των δήμων σε «αστικούς» και «επαρχιακούς», ενώ παραχωρήθηκαν μέσω της διοίκησης υφιστάμενα οθωμανικά ακίνητα για επανάχρηση και εκπονήθηκαν μελέτες προς την ανοικοδόμηση κτηρίων κοινής ωφέλειας.

Συνεπώς στην προσπάθεια εξελληνισμού των κτιρίων της Κρήτης και ειδικότερα των κτιρίων γοήτρου, θα τεθούν στο άρμα του νεοκλασικισμού για να αντικατοπτριστεί στον αστικό χώρο η πολυπόθητη Ένωση με το ελληνικό κράτος. Η ιδιαιτερότητα αυτή αναπτύσσεται από την Κρητική πολιτεία διαμέσου της «πολυπολιτισμικότητας», ως απόρροια τόσο του χαρακτήρα της κοινωνίας όσο και την ύπαρξη των « Προστάτιδων Δυνάμεων» που είχαν αναλάβει την διοίκηση της νήσου.¹²

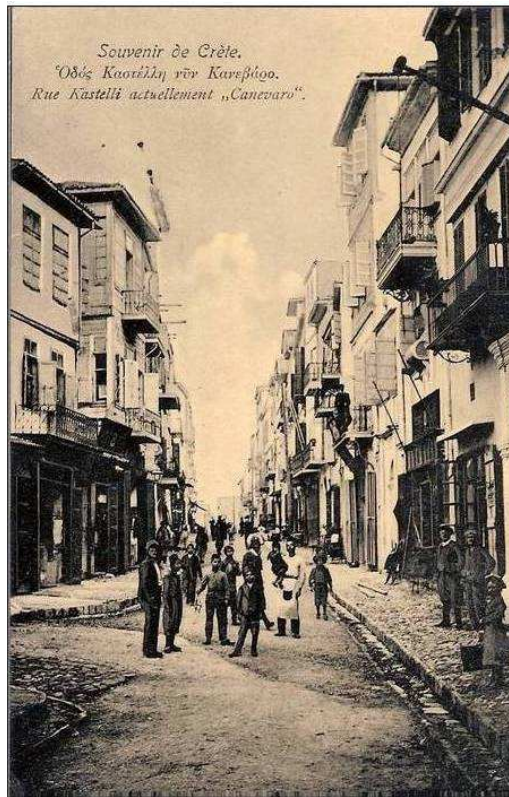

Οι συνοικίες της πόλης των Χανίων πάνω σε σχεδιαστικό υπόβαθρο χάρτη κατά την Οθωμανική κυριαρχία.
(Προτ. 11 — PIANTE MODERNA DELLA CITTÀ DI CANEA (PER CURA DELLE TRUPPE TURCHE).

¹² «Κρήτη 1913-2013, Αρχιτεκτονική & Πολεοδομία μετά την Ένωση», Κωτσάκη Αμαλία, 2014, Πνευματικό κέντρο Χανίων, ΣΑΔΑΣ -Τμήμα Χανίων, σελ.10.

4.3. Οι Συνοικίες των Χανίων:

Η διάρθρωση των συνοικιών εντός της παλιάς πόλης ακολουθούσε την διάρθρωση της «πολυπολιτισμικότητας» της κοινωνίας όπως αναφέρθηκε παραπάνω εκτενέστερα στο κεφάλαιο 3.2. Η μίξη των εθνικοτήτων ακολούθησε και την αντίστοιχη χωροθέτηση εντός των τειχών, άλλες φορές με αρμονική συνύπαρξη και άλλες με εξεγέρσεις και επαναστάσεις. Όλες οι συνοικίες διέπονται από Μουσουλμανικά ονόματα, παρόλο που κατοικούνται από όλες τις αναφερόμενες εθνικότητες. Παρόλα αυτά για την συνοχή και την ασφάλεια της εκάστοτε φυλής, συνηθίζεται η συγκρότηση τους σε γειτονιές ίδιας εθνικότητας, με εξαίρεση την «**συνοικία Αγά Τζαμσί**» που χωροθετείται από την εκκλησία της Τριμάρτυρης και κατά μήκος βόρεια μέχρι και το την πλατεία Μαυροβουνίου και το λιμάνι, όπου συνυπάρχουν με ίδια δυναμικότητα το Χριστιανικό και το Μουσουλμανικό στοιχείο. Κατά κύριο λόγο η υπόλοιπη «**συνοικία της**

©Χανιά Οδός Κανεβάρων από καρτ ποστάλ της εποχής. Χανιά παλιές φωτογραφίες. **Τριμάρτυρης**» κατοικείτε από Χριστιανούς. Οι Χριστιανικές συνοικίες είναι:

- «**Συνοικία Γιουσούφα Πασά**» (επί της σημερινής οδού Χάλιδων στο ύψος του Μουσείου,
- «**Συνοικία Τριμάρτηρης**» περιμετρικά από την ομώνυμη εκκλησία ,
- «**Συνοικία Τόπ Χανά**» που εκτείνεται εκατέρωθεν της σημερινής οδού Θεοτοκο-

πούλου.

©Χανιά Πλατεία Μαυροβουνίου- Σιντριβανιού 1926-1928. Το πολυώροφο κτίριο στέγαζε τον Δήμο Χανίων έως το 1938 , ένα από τα στοργικότερα κτίρια της παλιάς πόλης. Διαδικτυακός τόπος Χανιά Παλιές Φωτογραφίες.

Εντός της περιοχής του λόφου Καστέλι, όπου πριν διέμεναν οι προύχοντες Ενετοί, μετά την κατάκτηση των Οθωμανών ονομάστηκε « **συνοικία Τζεζαιρ Κολού**» (δηλαδή δίπλα στην παλιά πύλης της Άμμου) και απαρτιζόταν κυρίως στην πλειοψηφία από Μουσουλμανικές οικογένειες και λιγότερες Χριστιανικές. Έντονο Μουσουλμανικό στοιχείο κατοικεί στην σημερινή «**Συνοικίας της Σπλάντζιας**» όπου η Χριστιανική εκκλησία του Αγίου Νικολάου είχε μετατραπεί σε Τζαμί. (Τζαμί Χουνκιάρ). Τέλος η ονομαστή «Εβραϊκή συνοικία» χωροθετείται στην ίδια θέση με το ομώνυμο τοπωνύμιο σήμερα, με μικρή πληθυσμιακή δυναμικότητα και τον αντίστοιχο χώρο θρησκευτικής λατρείας εκείνου της συναγωγής.

Η «**συνοικία Κουμ Καπί**» εν συνεχεία της πύλης της Άμμου αποτελείται εξ ολοκλήρου από το Οθωμανικό στοιχείο σε αντίθεση με το φαινόμενο της ίσης δυναμικότητας τόσο Χριστιανών όσο και Μουσουλμάνων στις ιδιοκτησίες εκτός των τειχών στην περιμετρική ζώνη των περιχώρων.

Στην **σημαντικότερη πλατεία Μαυροβουνίου**, συνυπάρχουν το Δημαρχείο, το καφέ ΒΙΜ, το ξενοδοχείο της Γαλλίας, για διαμονή επιφανών επισκεπτών και αποτελεί το κέντρο των σημαντικών πολιτικών και κοινωνικών ενεργειών της εποχής.

4.4. Κατοίκηση στα προάστια των Χανίων :

Σε μικρή απόσταση και στα περίχωρα της πόλης από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα, παρατηρείται η δημιουργία νέων συνοικιών ως φυσικό επακόλουθο τόσο της

©Πανόραμα Χανίων 1914, καρτ ποσταλ της εποχής. Διαδικτυακή πύλη Χανιά Παλιές Φωτογραφίες.

πυκνοκατοίκησης εντός των τειχών, όσο και των αντίξωων συνθηκών συμβίωσης των Κρητικών με τους Οθωμανούς. Η κίνηση αυτή οδήγησε στην αναζήτηση τόσο χώρων εκτόνωσης και αναψυχής, όσο και χώρων για νέα κατοίκηση. Από περιηγήσεις ξένων διπλωματών, ερευνητών, αλλά και διάφορων επισκεπτών από το 1830 και μετά, υπάρχει τεκμηρίωση ότι στην ανατολική πλευρά του Ενετικού τείχους μετά την πύλη της Άμμου, στην «**συνοικία Κουμ Καπί**» στεγάστηκαν εργάτες & δούλοι (οι γνωστοί μελαμψοί Βεγγάζιοι ή αλλιώς Χαλικούτηδες) που είχαν μεταφερθεί στο νησί κατά την διάρκεια της Αιγυπτιακής κυριαρχίας (1830 - 1840). Δραστηριοποιούνταν κυρίως ως μεταφορείς- αχθοφόροι κατά την εκφόρτωση των πλοίων του λιμανιού. Η παρουσία τους επιβλήθηκε κατά την παραχώρηση της Κρήτης στο Σουλτάνο στον Μωχάμετ Άλη της Αιγύπτου, κίνηση ανταμοιβής για τη βοήθειά σουλτάνου κατά την ελληνική επανάσταση.

Σε γειτνίαση με την συνοικία Κουμ Καπί κατά μήκος της σύνδεσης με το προάστιο της Χαλέπας επί της ομώνυμης τότε οδού (σημερινή οδός Ελ. Βενιζέλου) αναπτύχθηκε μία συστάδα μονώροφων ή και διωρόφων πέτρινων κτιρίων εκατέρωθεν της οδού. Στο ξεκίνημα της σε γειτνίαση με το σημερινό 2^ο γυμνάσιο στεγάστηκε η Κρητική Χωροφυλακή, η οποία συγκροτήθηκε στα πρώτα χρόνια της απελευθέρωσης από τους Οθωμανούς.

Μεταγενέστερα επί Κρητικής πολιτείας η οποία συντέλεσε στην δημιουργία Δήμων, κατάσκευάστηκε το πεδίο του Άρεως σε γυμναστήριο και τα σχολεία της οδού Κοραή σε εκτάσεις που παραχωρήθηκαν από τον Δήμο. Η τοποθέτηση των σχολικών συγκροτημάτων

©Οι καλύβες των Χαλικούτιδων, Κουμ Καπί. Αιμιλία Κλάδου Μπλέτσα, Τα Χανιά έξω από τα τείχη, 1998,

© Χανιά Λαχανόκηποι εντός της τάφρου . Αρχείο Χανιά παλιές φωτογραφίες.

σε γειτνίαση με «**το πεδίο του Άρεως**» επιτεύχθηκε μετά από εισήγηση του Αρχ. Μηχ. Ν. Σαλίβερου, λόγω συμβατότητας των χρήσεων.

«Σε συνέχεια του πεδίου του Άρεως και έως το σημερινό κτίριο της Εθνικής τράπεζας, που πριν στέγαζε το Εργοστάσιο- Χυτήριο του κ. Ι. Μελαμπιανάκη υπήρχαν μεγάλης έκτασης λαχανόκηποι και από τις δύο πλευρές του δρόμου. Από την φάμπρικα αυτή, δημιουργήθηκαν όλα τα μαντεμένα μπαλκόνια, κάγκελα, σιδερόπορτες & περιφράγματα των σπουδαίων κατοικιών. Έτσι το «Νοτικό Χεντέκι» του Κάστρου ήταν ο σπουδαιότερος προμηθευτής της πόλης σε λαχανικά και μοναδικό μέρος σε περιπτώσεις επαναστατικής ακαταστασίας.

Έναντι της φάμπρικας κ. Γιάννη Μελαμπιανάκη ήταν το αριστοκρατικό «Καφέ Σαντάν» , που μετά την αποχώρηση των Μεγάλων Δυνάμεων από το νησί παρέμεινε μπουραρία. Την τακτική πελατεία του αποτελούσαν οι αξιωματούχοι των Διεθνών στρατευμάτων Γάλλοι, Ρώσοι τιτλούχοι, Ιταλοί (βαρόνοι & κόμηδες) σε παρέες συνδαιτημόνων με τα καλλίτερα ονόματα των Χανιώτικων οικογενειών.»¹³

Κατά την διάρκεια των αιώνων η **περιοχή του «πεδίου του Άρεως**» έμεινε χωρίς χρήσεις, ενώ κατά την Οθωμανική κυριαρχία αποτελούσε μέρος του «Τοπ Αλτί», δηλαδή της αδόμητης ζώνης εύρους βολής του πολυβόλου γύρω από τα Τείχη. Όμως μεταγενέστερα η ανοικοδόμηση του Ιταλικού στρατώνα, σε σχέδια Νικολάου Μαγκούζο, προς το τέλος της Τουρκικής κυριαρχίας το 1880 καθόρισε την χρήση της περιοχής, ως πεδίο ασκήσεων του στρατώνα. Η χρήση αυτή εξακολούθησε επί Κρητικής Πολιτείας ως χώρος παρελάσεων των διεθνών στρατευμάτων μπροστά στον Υπατο Αρμοστή Πρίγκιπα Γεώργιο, σε συνδυασμό με αγώνες και αθλοπαιδιές¹⁴.

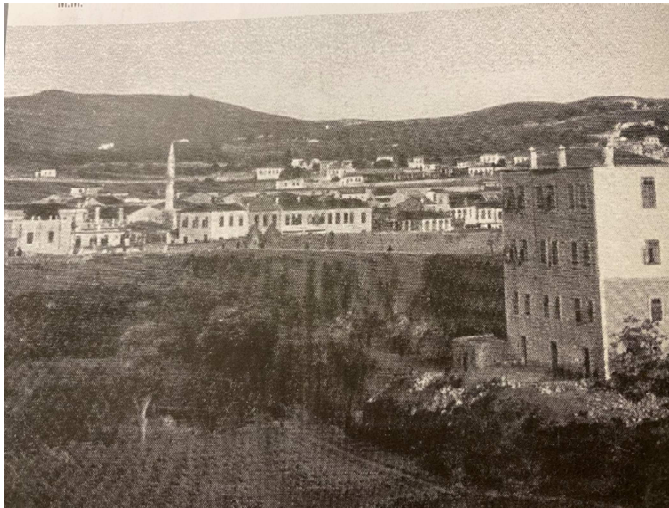
© Επιθεώρηση διεθνών στρατευμάτων στο πεδίο του Άρεως. Αρχείο Μανούσας Μανώλη.

¹³ « Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοτάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ 19.

¹⁴ «Ελευθ. Βενιζέλου & Δασκαλογιάννη» Ιστορικοί οδοί και κτίρια της πόλης των Χανίων, Μανούσας Μανώλης, Εκδόσεις Έρεισμα 2023.

Έτσι η σύνδεση της παλιάς πόλης με τα κοντινά προάστια της γινόταν εμπρός από τους Λαχανόκηπους σε γειτνίαση με το πεδίο του Άρεως και κατά μήκος της «Οδού Χαλέπας», δημιουργώντας τις προϋποθέσεις εκατέρωθεν αυτής προς ανοικοδόμηση με κατοικίες που στην πλειοψηφία τους ανήκαν σε εύπορες Χανιώτικες οικογένειες.

Αργότερα η διάνοιξη της οδού Δικαστηρίων ή ευρέως γνωστή ως οδός Μπόλαρη που συνέδεε την Χαλέπα με τον κτίριο της Διοίκησης δημιούργησε τις χαράξεις για το πρώτο ρυμοτομικό σχέδιο του 1901. Επίσης κατά μήκος της οδού Δικαστηρίων εκατέρωθεν πλαισιώθηκε με κτίρια μονώροφα και διώροφα επιφανών Χανιωτών.

© Η οδός Χώρας- Χαλέπας έναντι του πεδίου Άρεως. Νότια πλευρά του τείχους και οι λαχανόκηποι. Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

© Οδός Χαλέπας (σημερινή Ελ. Βενιζέλου) στο ύψος των σχολείων δεξιά. Καρτ ποστάλ της εποχής Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

4.5. Το βιομηχανικό συγκρότημα κτιρίων των Ταμπακαριών .

Τα «Ταμπακαριά», ως τόπος επεξεργασίας των δερμάτων, αναπτύχθηκαν στην ανατολική βραχώδη περιοχή των Χανίων πριν από τα μέσα του 19ου αιώνα, μακριά

από τα τείχη της πόλης - αν και μαρτυρίες για την εγκατάσταση βυρσοδεψείων στα Χανιά υπάρχουν από τον 18ο αιώνα. Η κύρια εγκατάσταση αυτών των Βιοτεχνιών στη συγκεκριμένη περιοχή, πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο της Αιγυπτιοκρατίας (1830-40), σύμφωνα με επίσημο αραβικό έγγραφο.

Ο τόπος που επιλέχθηκε για εγκατάσταση ήταν ο πιο

κατάλληλος: Οι λόγοι επιλογής αυτής της περιοχής ήταν ότι βρισκόταν αρκετά μακριά και ταυτόχρονα κοντά στην πόλη, σε τοποθεσία όπου υπάρχουν άφθονα υπόγεια υφάλμυρα νερά, δίπλα σε αβαθή θάλασσα που ήταν χρήσιμη για το πρώτο στάδιο επεξεργασίας. Η πρώτη εγκατάσταση έγινε στο παραθαλάσσιο τμήμα της σημερινής οδού Βιβιλάκη και αργότερα (μετά το 1920) επεκτάθηκε ανατολικότερα (οδός Αγίας Κυριακής).

Μετά το 1925 άρχισαν να χρησιμοποιούνται τα πρώτα μηχανήματα (Βαρέλες, κύλινδροι κ.λπ.) που βοηθούσαν τη δύσκολη χειρωνακτική εργασία των Βυρσοδεψιών. Ο μεσοπόλεμος ήταν η εποχή της μεγαλύτερης ακμής των Ταμπακαριών. Κατά τη γερμανική Κατοχή τα βυρσοδεψεία σταμάτησαν να λειτουργούν, ενώ μεταπολεμικά νέος μηχανολογικός εξοπλισμός αντικατέστησε

παλιότερες μεθόδους και ο εκσυγχρονισμός κατέστησε τις Βιοτεχνίες πιο παραγωγικές και κερδοφόρες. Σημαντικό μέρος του τζίρου αποτελούσαν οι εξαγωγές. Σήμερα παραμένουν τα κτηριακά κελύφη, πολλές φορές εσωτερικά και με ολόκληρο τον παλιό εξοπλισμό τους,

© Και οι δύο φωτογραφίες- Άποψη Χαλέπας και των Ταμπακαριών . Αρχείο Ιστορικό Αρχείο Κρήτης . Ζαχ. Σημανδραράκη.

μνημεία πλέον σήμερα της βιομηχανικής & αρχαιολογικής κληρονομιάς.

«Οι πρώτες διανοίξεις δρόμων εκείνων της Χαλέπας, της οδού του Κήπου, της οδού Δικαστηρίων καθώς και εκείνη από το λιμάνι της Σούδας ορίζουν-οριοθετούν τις χαράξεις του νέου σχεδίου πόλεως. Όμως η ανάγκη των κατοίκων για έναν «περίπατο»

Πρώτο Ρυμοτομικό Σχέδιο Χανίων, 1901, Χ. Τσολίνας

έξω από τα τείχη, από την πόρτα του Καλεκαπισή, σε μία αμμώδη έκταση που περιέχει μία μεγάλη συκιά, έδωσε το κίνητρο στον Ρεούφ Πασά το 1870 να δημιουργήσει τον σημερινό «Δημοτικό κήπο», χτισμένο σε Ευρωπαϊκά πρότυπα & να αποτελέσει το πρώτο κοινωφελές έργο της πόλης. Το 1889 γίνεται προσθήκη στην Βόρεια-Δυτική πλευρά του κήπου με κτίσμα αίθουσας για την παραγωγή θεατρικών παραστάσεων από τον τότε Σακίρ Πασσά.

Ο Δημοτικός κήπος σε συνδυασμό με την ανέγερση του Ιταλικού Στρατώνα σε σχέδιο του Ιταλού Νικολάου Μαγκκούζο, αποτελούν την πρώτη οικοδομική δραστηριότητα στην «περιοχή του Περιπάτου» σε συνδυασμό με τις οικοπεδοποιήσεις και πωλήσεις ακινήτων εκατέρωθεν των βασιικών αξόνων, οδηγεί στην ανάγκη για «....εκπόνηση πολεοδομικού σχεδίου, το οποίο επιτυγχάνεται με την σύνταξη του τον Ιανουάριο του 1901 από την Μηχανικό Χρίστο Τσολίνα, με την επίβλεψη και εποπτεία του Μηχανικού Γενικής Διοίκησης Κρήτης Μιχαήλ Σαββάκη.»¹⁵

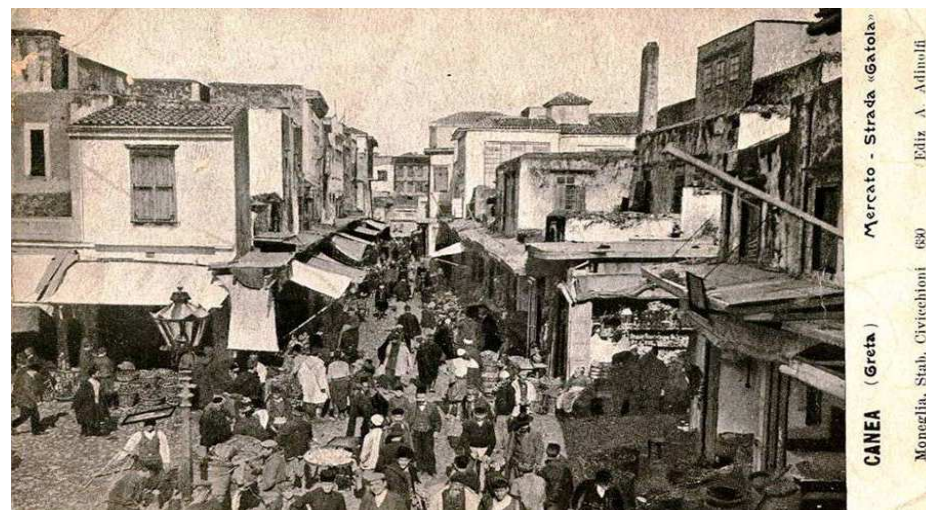
Στο φύλλο 53 της Εφημερίδας της Κρητικής πολιτείας στις 4 Αυγούστου του 1901 δημοσιεύεται το Ν 340

¹⁵ Εφημερίδα «Επιθεωρητής» φύλλο 46, της 31-8-1900. Γενικό Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

διάταγμα για την εφαρμογή «Περί ρυμοτομίας της Νέας πόλης των Χανίων έξω από τα Τείχη.»

Ο Μιχ. Σαββάκης, μελετά και επιβλέπει την κατασκευή του δρόμου Χανίων Σούδας και την επίβλεψη του ανεγειρόμενου στρατιωτικού νοσοκομείου, κατά τα τελευταία χρόνια της Τουρκικής κατοχής.¹⁶ Ο κ. Μιχαήλ Σαββάκης Πολ. Μηχανικός και Μηχανολόγος, με καταγωγή από το Ροδάκινο Ρεθύμνου, μετά την φοίτηση των σπουδών του στο Λούβεν του Βελγίου, προσελήφθη υπό της διοίκησης του Ωθωμανού Διοικητή Μαχμούτ Πασά ως Αρχιμηχανικός Κρήτης (1892-1898) αλλά και αργότερα Δ/ντής Δημοσίων Έργων επί Κρητικής πολιτείας (1898-1908) προσφέροντας τον εκσυγχρονισμό στο νησί με τις μελέτες του σε συνδυασμό με την επίβλεψη πολλών έργων μεγάλης κλίμακας όπως λιμενικά έργα, υδραγωγεία, γέφυρες, σχέδια πόλης κ.α. Μεγάλο υπήρξε το έργο του στην μεταφορά των Ευρωπαϊκών προτύπων στον σχεδιασμό και την υλοποίηση πολλών ιδιωτικών έργων κατοικιών, όπως τις κατοικίες ιατρών, βουλευτών, γερουσιαστών και γενικότερα της άρχουσας τάξης της εποχής εκείνης. Η κατοικία Παπαδόπετρου, Ξηρουχάκη Θ. καθώς και Πλουμιδάκη Θ είναι κάποια από τα χαρακτηριστικά ιδιωτικά έργα του.»¹⁷

¹⁶ Εφημερίδα «Μεσόγειος», φύλλο 72 έτος 1893. Γενική Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

¹⁷ Ερευνητική εργασία Μαρίας Αρχοντάκη_ Πέτρας Καραμούζη, «Οι Κοινωνικές κατοικίες της πόλης των Χανίων & η ανταπόκριση στα Ευρωπαϊκά πρότυπα.» 1922-1950. Πολυτεχνείο Κρήτης, 2021, σελ 18.

Στην περίοδο της Κρητικής πολιτείας το έτος 1905 έγινε παραχώρηση των τειχών στον Δήμο Χανίων, ενώ επιτεύχθηκε η σταδιακή κατεδάφιση της οχύρωσης με απώτερη κίνηση την συνδεσιμότητας της πόλης εσωτερικά και εξωτερικά των τειχών. Συνεπώς η ανατολική κατεδάφιση ανήκει στα πρώτα τμήματα, ενώ η μετέπειτα η νότια και η δυτική πλευρά επιχώθηκαν κατά μήκος της περιμετρικής τάφρου. Παράλληλα στην θέση ανάμεσα στην κεντρική είσοδο Καλέ Καπισί και του προμαχώνα Piattaforma διανοίγεται, για να παραλάβει την δημιουργία μίας νέας οδού (της σημερινής οδού

©Κατεδάφιση Προμαχώνα Piatta Forma για την δημιουργία Δημοτικής Αγοράς Χανίων. Διαδικτυακή πύλη Χανιά Παλιές Φωτογραφίες .

Μουσούρων και την συνακόλουθη πλατεία Κοτζάμπαση) καθώς και της χωροθέτησης του νέου έργου της Δημοτικής Αγοράς που εγκαινιάστηκε το 2013. Η Αγορά και η πλατεία Βενιζέλου αποτελούν το κέντρο των κοινωνικοπολιτικών εξελίξεων της πόλης έως σήμερα.

Μετά την Σύμβαση της Χαλέπας το 1878 γίνεται επιστροφή των πλούσιων Κρητών αλλά και Ευρωπαίων με αποτέλεσμα την δημιουργία Προξενείων & μεγάλων αστικών κτισμάτων στην πόλη. Επίσης ακολουθεί επανάχρηση των Οθωμανικών κτιρίων, του Ιταλικού Στρατώνα και του Διοικητηρίου.

«Το κτίριο αυτό δεν χρησιμοποιήθηκε ποτέ για την χρήση που ανεγέρθηκε, ενώ ονομάστηκε «Διευθυντήριο» μέγαρο ή « Μέγαρο των Δικαστηρίων»

και αργότερα στέγασε την Διοίκηση της Κρητικής πολιτείας, την Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Χανίων και σήμερα Κτίριο της Περιφερειακής ενότητας Χανίων. Η

σημερινή οδός Νεάρχου καθώς και η οδός Τζανακάκη που αποτελεί την συνέχεια της, σηματοδοτούν την νότια «είσοδο» της πόλης των Χανίων ,ή αλλιώς του «Δρόμου του Περιπάτου» πάνω στον οποίο συναντούμε τον Δημοτικό Κήπο , τον Ιταλικό Στρατώνα αλλά και πλήθος σημαντικών κτιρίων που αποτελούν τις κατοικίες

εξεχόντων προσωπικοτήτων της εποχής, δικηγόρων, ιατρών, βουλευτών, εμπόρων, μηχανικών και χρονολογείται η ανέγερση τους μεταξύ του έτους 1900 έως 1920.Με βάση την χωροθέτηση των Δημόσιων κτιρίων αυτών, δηλ. του Ιταλικού Στρατώνα, του Δημοτικού κήπου σε συνέχεια αυτού καθώς και του Τούρκικου Νοσοκομείου ,επηρέασαν την μορφολογία και την διάρθρωση του πρώτου σχεδίου της νέας πόλης εκτός των τειχών , με την χάραξη μερικών από τους βασικούς οδικούς άξονες, σε συνδυασμό με την δημιουργία

©Το κτίριο της Διοίκησης . Αρχείο Μανούσου Μπουρμά , Διαδικτυακή πύλη Κρητική πολιτεία 1898-1913.

©Συνοικία της Χαλέπας και ο δρόμος σύνδεσης της, από καρτ ποστάλ της εποχής. 1906_Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες. Κάτω οδός Μπόλαρη ή αλλιώς Διοικητηρίου.

της πλατείας Ελευθερίας μπροστά από το μέγαρο της Διοίκησης. Αμέσως μετά την αποπεράτωση του κτιρίου του Νοσοκομείου διανοίγεται κάθετα προς αυτό η τότε οδός Δημοσίων Έργων (σημερινή Ηρώων Πολυτεχνείου) μετέπειτα Οδός Μπόλαρη , για να συνδέσει το κτίριο με το Παλάτι του Βασιλιά και την Χαλέπα.

© Το «Διευθυντήριο Μέγαρον» επισκέπτεται ο Ύπατος Αρμοστής Πρίγκιπας Γεώργιος την Κυριακή 25 Φεβρουαρίου 1902, μετά την Θεία Λειτουργία. Αιμιλία Κλάδου-Μπλέτσα, « Χανιά έξω από τα Τείχη», Έκδοση ΤΕΕ, Αθήνα 1998, σελίδα 40.

© Δημοτικός Κήπος Χανίων & Το Δημοτικό Γήπεδο. Αρχείο Ιστορικού καφέ Κήπος, φωτο.40, www.kipos.cafe.gr

© Δίπλα Ο Ιταλικός Στρατώνας (οδός Τζανακάκη) αρχές 20^{ου} αι. Εκδηλώσεις για μία Ιταλική εθνική εορτή. Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

¹⁸ Γιώργος Ρέλιας, « Η κοινωνική κατοίκηση στα Χανιά από το 1922 έως το 1970», Ερευνητική εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχ. 2010 σελ 22.

Κισάμου, Αποκορώνου και Ελευθερίου Βενιζέλου δημιουργώντας ένα κέντρο κοινωνικών και πολιτικών γεγονότων. Το λιμάνι της παλιάς πόλης συνεχίζει να αποτελεί , κέντρο εισαγωγικού και εξαγωγικού εμπορίου, ενώ επίκεντρο του κοινωνικού γίνεσθαι έξω από τα τείχη αποτελεί ο Δημοτικός Κήπος και το πεδίο του Άρεως.

© Πλατεία Νέων Καταστημάτων Διαδικτυακή πύλη. Χανιά Παλιές Φωτογραφίες

Η επέκταση της πόλης νοτιοδυτικά επί του μέρους του Μουσουλμανικού νεκροταφείου οριστικοποιήθηκε το 1911, όπου ορίστηκε η θέση και η έκταση της Πλατείας Νέων Καταστημάτων, η οποία πήρε το όνομά της από τα καταστήματα του Κούνδου-ρου, τα οποία χτίστηκαν ένα χρόνο πριν σε αυτή την περιοχή και με την ανέγερσή τους ξεκίνησε και η οικοδόμηση των τάφρων και η καταστροφή έτσι ενός χαρακτηριστικού πνεύμονα μνημείου της πόλης των Χανίων. Μετά την νικηφόρα έκβαση για την Ελλάδα των Βαλκανικών πολέμων, υπογράφηκε την 1η Δεκεμβρίου του 1913 η ένωση της Κρήτης με τον Ελλαδικό χώρο και τα Χανιά συνέχιζαν την πορεία τους ως μία μεγάλη επαρχιακή πόλη που επεκτεινόταν και καταλάμβανε όλο και μεγαλύτερη έκταση. Αυτό έφερε ως αποτέλεσμα την ένταξη στο σχέδιο πόλης νέων συνοικιών όπως αυτές της Νέας Χώρας, του Αγίου Λουκά, των Δικαστηρίων, του Αγίου

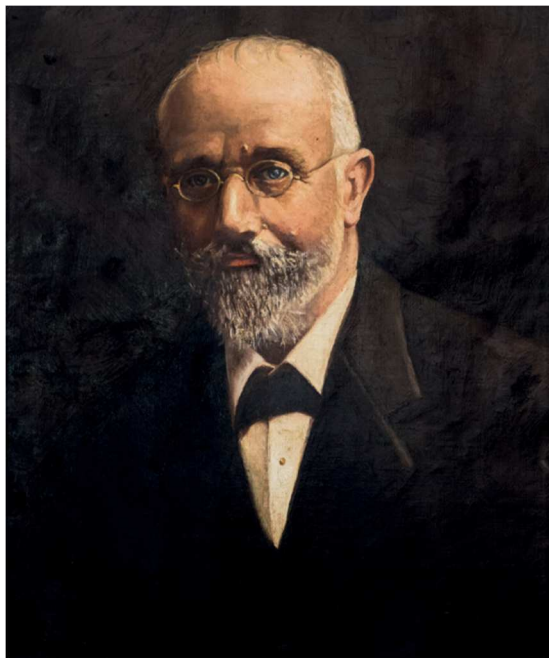
© Ο Ιταλικός Στρατώνας και ο Δημοτικός κήπος σε συνέχεια αυτού (σημερινή οδός Τζανακάκη). αρχές 20^{ου} αι. Διαδικτυακή πύλη Χανιά Παλιές Φωτογραφίες.

Ιωάννη, των Λενταριανών καθώς και η συνοικία της Χαλέπας εντάσσεται στον Δήμο Χανίων.¹⁹

Από τα μέσα του 19ου αιώνα κυριαρχεί ο αστικός εκσυγχρονισμός στην Ευρώπη που προέρχεται από κοινωνικές μεταβολές, λόγω της βιομηχανικής επανάστασης που παρουσιάζει μεγάλη άνθηση. Στην Ελληνική επικράτεια δεν υπάρχουν αντίστοιχοι προβληματισμοί, λόγω της Τουρκικής κυριαρχίας, πράγμα που καθιστά την εισαγωγή τέτοιων προτύπων πλήρως αποδεκτή.

Επίσης είναι γνωστό ότι από το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} η Ελληνική κοινωνία μετασχηματίζεται με την επικράτηση της αστικής τάξης και αποκτά έναν ευρωπαϊκό χαρακτήρα, με άμεση συνέπεια ο εκσυγχρονισμός της πόλης ταυτίζεται με τον εξευρωπαϊσμό της. Έκφραση αυτής της αστικοποίησης είναι το καινούργιο πνεύμα στην δομή του κράτους, τον αστικό ιστό και την αρχιτεκτονική καθώς και στις υπόλοιπες τέχνες.

Η παρουσία του Ελευθέριου Βενιζέλου στη νεότερη ελληνική ιστορία είναι γνωστό ότι αποτελεί σημαντικό κεφάλαιο, καθώς με το όραμα και την πολιτική του άλλαξε την εικόνα ενός νεόδμητου κράτους μετά την Τουρκική απελευθέρωση και επηρέασε σημαντικά και την γενέτειρα πόλη του τα Χανιά. Η Ελλάδα του 1910 με το έργο που πραγματοποιήθηκε σε όλη την επικράτεια σε επίπεδο κοινωνικό, πολιτικό και πολιτισμικό θα ανασυγκροτηθεί και θα μετουσιωθεί στην «...Ελλάδα των δύο ηπείρων και των πέντε

© Πίνακας Φλωρεντίνης Καλούτση
Πορτρέτο Ελευθέριου Βενιζέλου, περ.
1920, λάδι σε καμβά, 60 x 41 εκ.
Συλλογή Βενιζέλειου Ωδείου Χανίων.

© Μέγαρο Κούνδουρου σημερινή Δημοτική Πινακοθήκη, 1910,
Διαδικτυακή πύλη. Χανιά Παλιές Φωτογραφίες

θαλασσών...» σύμφωνα με τον ηγέτη της. Ο Βενιζέλος γνώριζε πόσο σημαντικά είναι τα δημόσια κτήρια για τον εξευρωπαϊσμό της Ελλάδας καθώς αυτά έχουν τον πρώτο λόγο στο διάλογο που αναπτύσσεται μεταξύ της εξουσίας και των πολιτών. Έτσι λοιπόν επέλεξε τους συμβούλους του και τους αρχιτέκτονες με βάση τη συμβολή τους στο όραμα για την φιλελεύθερη Ελλάδα που προκύπτει από τον γαλλικό Φιλελευθερισμό. Οι Έλληνες που σπούδασαν στη Δύση, ερχόμενοι στην Ελλάδα, ενίσχυαν τις κυβερνητικές αυτές επιλογές, έχοντας ως στόχο την «προς τα πρόσω εξέλιξιν του τόπου»²⁰. Έπρεπε να ανταποκριθούν στην τόνωση του φρονήματος των Ελλήνων και στον προοδεύοντα πολιτισμό και τα νέα δεδομένα και να ικανοποιήσουν την «καλλιτεχνικότητα εν τω συνόλω της μορφής των πόλεων και εκάστης οικοδομής»²¹.²²

4.6. Είσοδος στην πόλη.

Το λιμάνι αποτελεί το ναυτιλιακό, εισαγωγικό και εξαγωγικό κέντρο της πόλης, και οριοθετείται ανάμεσα σε οικήματα τριών ή τεσσάρων ορόφων με χαγιάτια και εξώστες. Εξέχουσα θέση μέσα σε αυτό το Χασάν τζαμί, που χτίστηκε κατά την κατάληψη της πόλης το 1645, επιχώνοντας τμήμα της θάλασσας. Αργότερα αποπερατώθηκαν ένα διώροφο κτίσμα με χρήση τελωνείου καθώς και αποθήκες διαφόρων μεγεθών. Ακολουθώντας σε νεόδμητα κτίρια της προκυμιάς δημιουργήθηκαν καταστήματα εμπορικά και μη και ναυτιλιακά γραφεία.

Η «πλατεία του Σιντριβανιού», παίρνοντας το όνομα της από την πηγή με το άφθονο νερό, αποτελεί το πρώτο σημείο υποδοχής του ταξιδιού μέσω πλοίου, που χρησιμοποιείτο μέχρι το τέλος του 19ου αιώνα. Η είσοδος στην περικλειστή πλατεία, γίνεται διαμέσου της «πύλης Κολόμπο», ενώ η Βενετσιάνικη Λότζια και το σπίτι του Ενετού προύχοντα μαζί με μία σειρά άθλιων οικημάτων οριοθετούν την μικρή πλατεία προς το λιμάνι. Κοιτώντας ψηλά από το λιμάνι προβάλλει ο λόφος Καστέλι με

²⁰ Εισηγητική Έκθεση του Διαμαντίδη για τον Νόμο 541/1914 « περί συστάσεως νομοπαρασκευαστικής Επιτροπείας προς αναθεώρησιν της νομοθεσίας και σύνταξιν του νόμου περί Σχεδίων Πόλεων και απαλλοτριώσεων, Αρχείο Βουλής, χωρίς αρίθμηση.

²¹ Καραδήμου- Γερόλυμπου, Αλεξάνδρα, «Ρύθμιση του χώρου : Πολιτικές πρωτοβουλίες και θεσμικές ρυθμίσεις», στο Μαυρογορδάτος - Χατζηιωσήφ, Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός, Ηράκλειο 1988, σ. 113-132.

²² Ερευνητική εργασία Μαρίας Αρχοντάκη-Πέτρας Καραμούζη, «Οι Κοινωνικές κατοικίες της πόλης των Χανίων & η ανταπόκριση στα Ευρωπαϊκά πρότυπα.» 1922-1950., Πολυτεχνείο Κρήτης Τμήμα Αρχιτ. Μηχ., 2021 σελ.20 έως 24.

¹⁹ Κεκερή Μιχαέλα, «Τα συγκροτήματα της κοινωνικής κατοίκησης», Ερευνητική Εργασία, Πολυτεχνείο Κρήτης Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχ., 2015, σελ.7.

το δικό του τείχος, σαν μικρή ακρόπολη, που από το τέλος του 16ου αιώνα δεν χρησιμοποιείται καθώς οι Ενετοί τελείωσαν τα εξωτερικά τείχη της πόλης. Ο λόφος αποτελεί την πιο πυκνοδομημένη περιοχή της πόλης, ενώ διαθέτει εξέχοντα κτίσματα τόσο σε κατοικίες όσο και σε διοικητικά κτίρια. Ένα από αυτά ήταν το παλιό Ενετικό παλάτι, που όμως κατεδαφίστηκε το 1845 και την θέση του καταλαμβάνει το οθωμανικό Διοικητήριο. Σε αντίθεση με το Ενετικό μέγαρο το Διοικητήριο έχει άχαρη όψη λόγω των προσθηκών και της κακής συντήρησης του οικήματος. Αργότερα επί Κρητικής πολιτείας στην ίδια θέση θα χωροθετηθεί το Διοικητήριο του Πρίγκιπα Γεωργίου.

© Λόφος Καστέλι και το Διοικητήριο των Οθωμανών πριν την επανάσταση, 1897, Διαδικτυακή πύλη. Χανιά Παλιές Φωτογραφίες.

© Χανιά Οδός Κανβάρο Καρτ ποστάλ της εποχής, 1908, Διαδικτυακός τόπος Pinterest.

5. Περίοδος Κρητικής πολιτείας και εκσυγχρονισμός της Νήσου.

Τον **Δεκέμβριο του 1898** ξεκινάει η ημερομηνία της επίσημης της **Θητείας της Κρητικής Πολιτείας** και την ανάληψη της διοίκησης από τον Υπάτο Αρμοστή Πρίγκιπα Γεώργιο, που καταφθάνει στην Σούδα στις 9 Δεκεμβρίου .

Κατά την διάρκεια της Κρητικής πολιτείας λαμβάνουν χώρα δράσεις εκσυγχρονισμού του νησιού τόσο σε τεχνικό επίπεδο με την εκπόνηση μεγάλων δημοσίων έργων όσο και σε επίπεδο διοικητικό με την δημιουργία υπηρεσιών διοίκησης και δικαστηρίων στο ομώνυμο Μέγαρο. Στο εμπορικό επίπεδο εμφανίζεται η ανάπτυξη των εξαγωγών στο εξωτερικό, ενώ στο βιομηχανικό επίπεδο το συγκρότημα των Ταμπακαριών δημιουργείται ως πρώτος πυρήνας για την κατεργασία δέρματος σε συνδυασμό με το εργοστάσιο σαπωνοποιίας της ΑΒΕΑ να αποτελούν τις πιο σημαντικές δράσεις στον τομέα. Παράλληλα σε πνευματικό επίπεδο παρατηρείται αντίστοιχη άνθηση καθώς με την συγκέντρωση μεγάλου αριθμού ξένων στρατιωτικών & διπλωματών, απόδημων Ελλήνων, δικηγόρων, βουλευτών, ιατρών και εμπόρων συνθέτουν μία άρχουσα τάξη με Ευρωπαϊκά πρότυπα και αντίστοιχα πολιτιστικά ενδιαφέροντα. Τότε συγκροτείται η πρώτη κυβέρνηση των πέντε Ανώτερων διευθύνσεων, των Οικονομικών, των Εσωτερικών, της Δημόσιας εκπαίδευσης, των Συγκοινωνιών & θεμάτων ασφαλείας και τέλος της Δικαιοσύνης με αρμόδιο των Ελευθέριο Βενιζέλο.

Τα Χανιά ορίζονται ως η πρωτεύουσα της νήσου, όπου σύμφωνα με τα απογραφικά στοιχεία του έτους 1900 έχουν συνολικό πληθυσμό 21.518 κατοίκους εκ των οποίων 12.276 χριστιανοί και 9.242 Τούρκοι. Σ' ολόκληρη την Κρήτη παρεπιδημούν 6.096 ξένοι από τους οποίους 3.593 στα Χανιά, κυρίως διπλωμάτες. Από τα παραπάνω είναι κατανοητό ότι η κατοίκηση εντός των τειχών είναι δυσχερής και η αναζήτηση στέγασης εκτός των τειχών είναι επιτακτική. Σε αστικό επίπεδο έχει ήδη δημιουργηθεί το κοσμικό προάστιο της Χαλέπας όπου στην κατοικία του εμπόρου Θ. Μητσοτάκη το επονομαζόμενο «Παλάτι», η οικία Βενιζέλου και τα κτίρια των προξενείων συγκροτούν τον βασικό πυρήνα της. Αντίστοιχα στις βασικές αρτηρίες Οδός Περιπάτου, Οδός Διοικητηρίου και οδός Χαλέπας αποτελούν τους κεντρικούς δρόμους της νέας πόλης και οικοδομούνται από αρκετά πλούσια αρχοντικά αλλά και νεοκλασικά κτίρια.

Στο αντίστοιχο επίπεδο της διακυβέρνησης της νήσου και της εγκατάστασης της επί του παλιού οθωμανικού νοσοκομείου, γνωστό ως μέγαρο του Διοικητηρίου, συμβαίνουν αντίστοιχες εξελίξεις με την κοπή νέου νομίσματος (Κρητική δραχμή), συντάσσεται το σύνταγμα, εκδίδεται η πρώτη επίσημη εφημερίδα της Κρητικής πολιτείας και ιδρύεται η συνώνυμη Τράπεζα Κρήτης. Παράλληλα ιδρύεται η επίσημη Κρητική Χωροφυλακή που στεγάζεται κτιριακά επί της οδού Χαλέπας, δίπλα στο πεδίο του Άρεως. Την ίδια περίοδο δημιουργούνται φιλοζωικά, αθλητικά και πνευματικά σωματεία με εξέχον από αυτά το «Φιλολογικό σύλλογο Χρυσόστομο» που ιδρύεται το 1899.

Με την αποχώρηση των Οθωμανών και την παρουσία των Προστάτιδων Δυνάμεων και του Ύπατου Αρμοστή στα Χανιά, αποφασίζεται η ψήφιση του Συντάγματος από την Εθνοσυνέλευση τον Απρίλιο του 1899. Ο Πρίγκιπας Γεώργιος με τους 4 συμβούλους του συνέταξαν τις πρώτες πράξεις της διοίκησης για την οργάνωση του ημιαυτόνομου Κρητικού κράτους.²³ Εκδόθηκε η πρώτη Εφημερίδα της Κρητικής πολιτείας εντός της οποίας δημοσιεύτηκαν οι πρώτοι νόμοι, τα διατάγματα, προκηρύξεις κ.α. πράξεις της διοικήσεως.

Με την σύμπραξη του Ελ.Βενιζέλου και του κ. Κων. Φούμη εκδόθηκαν οι πρώτες νομοθετικές ρυθμίσεις, κάτω από ενιαίο νομοθετικό πλαίσιο και δημιουργήθηκαν οι τέσσερις (4) πρώτοι βασικοί νόμοι:

- **Νόμος Ν332/ 5-4-1901 ,τεύχος Α, φύλλο 23, «Περί σχεδίου πόλεων και κωμοπόλεων και χωρίων»** που περιλαμβάνει 14 κεφάλαια και 161 άρθρα με σημαντικότερο την κατάργηση της Ενετικής οχύρωσης (τάφροι, προμαχώνες) στο άρθρο 5, την βαθμηδόν καταστροφή των υφιστάμενων τειχών για την καλύτερη διαπνοή των πόλεων. Παράλληλα περιγράφεται ο τρόπος σχεδιασμού των πλατειών και την πλαisiώση των κτιρίων σε αυτές, με τονισμό στις βέλτιστες συνθήκες διαβίωσης & υγιεινής, με πλάτος των οδών όχι μικρότερο των 6 μέτρων. Επίσης καταργούνται οι προεξοχές από την Ο.Γ. όπως κίοσκια , υπόστεγα κτλ καθώς απαγορεύεται η επικάλυψη των κατοικιών με λεπιδόχωμα (άρθρο 32) και η στέγαση τους με κεραμίδια. Στον ίδιο νόμο στο Κεφ. Β που διαρθρώνεται σε 11 άρθρα, αποφασίζεται ο τρόπος σύνταξης και ο σχεδιασμός των πόλεων από τους Νομομηχανικούς, ενώ ο σχεδιασμός των οικισμών και χωρίων από τους εργοδηγούς του κράτους. Στο κεφάλαιο Δ του ίδιου νόμου, καθορίζεται ο τρόπος ρυμοτομίας και απαλλοτρίωσης των ιδιοκτησιών που συμμετέχουν στην σχεδίαση της πόλης, χωρίς το δικαίωμα προσφυγής από την πλευρά των ιδιοκτητών.
- **Ν 335/25-3-1901 φύλλο 25 τεύχος Α /11-4-1901 «Περί αναγκαστικής απαλλοτρίωσης κτημάτων καταλαμβανόμενων λόγω κοινής ωφέλειας».**
- **Νόμος 342/11-4-1901 φύλλο 27 τεύχος Α /13-4-1901 «περί συστάσεως και οργάνωσης της Υπηρεσίας Δημοσίων έργων της Κρητικής πολιτείας».**
- **Νόμος 166/19-5-1900 «περί δημοτικής & αγροτικής οδοποιίας» τεύχος Α αρ φύλλου 29/15-4-1901, όπως συμπληρώθηκε με το Ν356/15-4-1901 φύλλο 29 τεύχος Α /13-4-1901 « Διάταγμα περί δημοπρασιών και εκτελέσεων των Δημοσίων έργων».**

²³ Οι 4 υπουργοί του ημιαυτόνομου κράτους ήταν :κ. Φούμη Κων/νο επί των οικονομικών, κ. Βενιζέλο Ελ επί της δικαιοσύνης, κ. Κούνδουρο Μανούσο επί των εσωτερικών και τον κ. Γενίτσαρη Χ. επί των συγκοινωνιών και Δημ. Τάξεως.

ΕΠΙΣΗΜΟΣ

ΕΦΙΜΕΡΙΣ

ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

Διάταγμα περί σφιδίου τῶν οὐλῶν, } ἐκτροπέων καὶ χωρίων

'Αριθ. Νόμου 332

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περὶ τῶν ἐξ ὧν τῶν πρὸς ἡμᾶς, καὶ πρὸς ἡμᾶς καὶ ἡμᾶς.

ΗΜΕΙΣ ΠΡΩΚΗΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

"Υπὸς Ἀρχιεπίσκοπος ἐν Κρήτην

Ἔχοντες οὖν ἐπὶ τὰ ἄρθρα 111 καὶ 113 τοῦ Συντάγματος
παρακαλῶ τοὺς Ἰσχυροὺς ἐπὶ τοῦ Ἐκτετακτοῦ Συμβουλίου καὶ
τὸ ἑαυτοῦ ὅργανον τοῦ Συμβουλίου Ἰσχυρῶν, ἡ

Ἀποφασίζομεν καὶ διατάττομεν :

Περὶ ὑγιεινῆς οἰκοδομῆς τῶν πόλεων,
κομποπόλεων καὶ γυνάκων

Ἀπορ. 1. Πολλοὶ καὶ καὶ χωρὶς ἀνταγρῶντις εἰς μέρ-
εσσιν καὶ τῶνδε, μεταπορευόμενοι ἐκ τῶν ἐν εὐσεβείᾳ ὁ ὑποκατα-
νῶν εἰς τὸν κίνδυνον τῶν πληγῶν, τῶν περὶ αὐτῶν κλέοντων
καὶ ἑστῶν κλπ.

Ἄρα. 2. Πόλλες, καὶ καὶ ἄλλαι πράξεις ἐν ἀντιφύσιντα
μὲν εἰς μέν τινα καὶ ἐκείνῳ συγκαταμῶν. Ὅταν πρὶν τῇ
πρῶτῃ ἐκείνῃ τῇ μέν, ὅν ἡ συγκαταμῶν μετὰ τῷ πρῶτῳ ἵκνηται
συγγενῆς ἢ ὅμοιος ἐν καταβολῇ δὲ μετὰ τῶν ἑαυτῶν καὶ ἐν
τῷ ἀποφύσιντα καὶ ὅμοιος.

Ἄρθρ. 3. Πόλιν, κώμην καὶ χωρίον ἀναμέμνηται εἰς πόλιν, ὅπου ὑπάρχει ἡ δυνατός καὶ ἐκτετακτομένη ἀποκρίσις πλειότες ὅσους ἐπὶ ποσὶν δόξαι. Ἡ ποσὶς τοῦ ποσίου ὅπου ἐξέτασται ἐκτετακτομένη ἀποκρίσις πλειότες. Τοῦ ποσίου καὶ πλεονάζον ὅπου ἀρκεῖ ἐπὶ τοῦ πλεονάζον καὶ ἐκτετακτομένη ἀποκρίσις.

Ἄρθρον 1. Ἡ Οἰκία τῶν ἀνεργηστέων πάλαι καὶ κερδοῦς ἦτο καὶ ἐκτεταμένη πάλαι, ὅπου καὶ πολλοὶ ἐργαζόμενοι ὄντες εἶσαν, ποτὶ πολλοὺς θεράποντας καὶ τοὺς ἑαυτοῦ, ὡς καὶ προσέλαυντο ἀπὸ ἑσπερίας καὶ κερδοῦς ἀνθρώπων. Συμβαίνει δὲ γὰρ τότε πρὸς ἐπιτοχὴν τοσούτου καὶ γενναίας μετὰ λόγου, λαμπρῆς, ποταμῆς καὶ θαλάσσης. Κατὰ πάλαι ὅμως κερταίαν σφύριον καὶ ἐξ ἐλευθέρων ὡς καὶ ἀνθρώπων καὶ κατὰ ὅλας ἀπονομιμαίαν ἐνομιμαίαν ἔστιν ἐλευθέρη. Ἐν τῇ τῇ ἀντικεινῇ, ἐκείνη καὶ ὁμοῦς ὅλην ἐκτεταμένην ἀπὸ τῆς κερταίαν καὶ κερταίαν σφύριον ἀπὸ τῆς ἐλευθέρης, αὐτὴ καὶ καὶ πρὸς μετὰ τῆς καὶ ἀντικεινῇ κατὰ τῆς κερταίαν τῇ πρὸς ἀντικεινῇ καὶ ὅλην.

Λόγος 5. Ὁ Ἐκκενέριος, περικειμένος, ταύτην πάλιν, τέρουσι καὶ προσηύδα καὶ τὰ ὄντα ἐμποδίζοντα τὴν ἐλευθερίαν τῶν ἀνέμων καὶ ἡλίου καὶ πύργῳ κρείττεον ἀπερρέοντα, τὰ δὲ ὑπάρχοντα πάλιν ὁλοκλήρως νὰ καταστρέψαντες.

Ἄρα, ὦ Ὅσιος, αἱ πόλεις, αἱ πόλεις καὶ τὰ χωρία περιέχον
τὴν ταράχην, αἱ δὲ πόλεις καὶ ἀπολαμβάνονται ἐν ἡμέρᾳ κρείτ-
τεστα κατὰ τὸν ὅρον, οὕτως ὥστε ἅπα το αἶμα, τὰς πό-
λεις, τὰς χωρίας καὶ τὰς χωρίας να καταλαμβάνονται τὸν ἥλιον
καὶ ἀπαιτῶν καὶ ἀπολαμβάνονται. Αἱ δὲ πόλεις δὲ πόλεις καὶ πόλεις
καὶ πόλεις ἀπολαμβάνονται καὶ ἀπολαμβάνονται πόλεις, δὲ καὶ μὴ
ἔχοντες ἀπολαμβάνονται τὸν ἥλιον καὶ πόλεις, δὲ πόλεις καὶ πόλεις καὶ πόλεις

ἴσιν καὶ τινόμεναι· καὶ πολλὰ στεναί, ἀλλ' ἀνελήγως πρὸς τῆς ἀνά-
 κης τῆς κοκκαρορίας· καὶ τὸ ὄφρ' αὐτῶν ἀνεγερθεμένων
 διαδομένων. Τὴν ἴσιν τὸ πλεόνος πάντων μικρῶν ὄδων δὲν πρίσκει· καὶ
 ὅτε μικρότερον τῶν ἑξήκοντων.

Ἡ Ἀρχὴ, τὸ πᾶν ἐκκέντρον κίνησι, χωρεῖται καὶ χωρεῖν διὰ
ἐκκεντρὰς ἀντιθέτας ἀρρήτους κλάσεων, ὅναι ὁμοῦ καὶ τὸ μέγεθος
ὅτι εἶναι ἐν συμμέτρῳ πρὸς τὸ πᾶν τὸν ὅλον καὶ ἐν ὑλῇσι· πρὶν
τοῦ ὅλου καὶ τοῦ ἀντικρῆς· πᾶσι, πᾶσι, χωρεῖται, ὁ τοῦ χω-
ρεῖται, ἢ τὸ πᾶν χωρεῖται καὶ τὸ χωρεῖν αὐτὸ πᾶσι τῶν ὅλων διὰ
χωρεῖται καὶ εἰς τὸ πᾶν χωρεῖται, καὶ διὰ πᾶσι τῶν ὅλων ἐν αὐ-
τοῖς ὅλοις τῶν ὅλων, τὸ πᾶν, τὸ πᾶν, τὸ πᾶν, τὸ πᾶν, τὸ πᾶν, τὸ πᾶν,
ἐκκεντρὸς ὁ ὅλος ὅλων διὰ εἶναι τὸ μέγεθος περιέχοντος καὶ κα-
ταστάτος.

1. Αντί. 8. Ο Εὐαγγελιστὴς τὸν ἀποστόλου ἰσχυρῶς ἐπισημαίνει:
ἵνα τὰς (κατὰ) μαρτυρίας αὐτῶν εἰς τὰς ἐκκλησίας ἐκκλη-
στήσῃ καὶ τὰς ἐκκλησίας ἀποκαταστήσῃ τὸ κατὰ τὸν ὅρον καὶ
κατὰ τὸν δόξαν ἀποκαταστήσῃ τὸν ὅρον καὶ τὰς ἐκκλησίας

1. *Αριθ. 4. Α Βενδοστιχία ἀπορρίπτονται μόνον εἰς τὰς ἐκείνην
 2. τῆς ἑκείνης πλάτος μεγαλύτερον τῶν 10 μέτρων καὶ τὰς πλα-
 3. τείας τὰς ἐκείνης πλάτος μεγαλύτερον τῶν 10 μέτρων, εἰς
 4. ἀπορρίπτονται εἰς τοὺς ἐκείνης 3 μέτρων καὶ τὰς πλατεῖας. Εἰς
 5. τὰς καὶ πλάτος, καὶ πλάτος, εἰς ἑκείνην, εἰς πλάτος, καὶ πλάτος
 6. εἰς ἑκείνην πλάτος, εἰς ἑκείνην πλάτος, εἰς ἑκείνην πλάτος
 7. ἀπορρίπτονται καὶ εἰς 3 μέτρων πλάτος, καὶ πλάτος πλάτος εἰς
 8. πλάτος τῶν 6 μέτρων, εἰς τὰς ἐκείνης 6 πλάτος, εἰς τὰς
 9. καὶ ἀπορρίπτονται καὶ πλάτος πλάτος, εἰς τὰς ἐκείνης 6 πλάτος, εἰς τὰς

10. Αὐτὸς καὶ πάλιν: πρῶτον γὰρ ἀποκρίνεται δι' ἑαυτὸν περὶ τῶν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ καλῶν τοῦ ἀποστόλου, πρῶτον, χιλιεσίων κατὰ ματρὸν, διὰ τὴν ὁρὴν τῶν ἀσθενούντων καὶ ἐλπίσιν ἵδαντες τὴν ὁρμήν καὶ τὴν ἐνέργειαν τοῦ τοῦ ἀποστόλου καὶ ἐκείνου καὶ τὴν ἐλπίσιν. Ὁ δὲ ὁμῶς τὸν ὅσον καὶ πάλιν πρῶτον: τὴν ἐλπίσιν καὶ τὴν ἐνέργειαν διὰ τὴν ἐλπίσιν τῶν καλῶν, ὡς καὶ πάλιν.

Ἀρθ. II. Καὶ οὕτως τῆς πλείστης καὶ κυρίας ἀκαταστάσεως ἔσται
 τὴν περί τῆς ἀναστάσεως κριτικῆς πομπῆς ὅταν, δι' ὀργάνου
 γνησίου, διαβληθῶσι καὶ κριθῶσι. Τὰ ὀργανογενεῖα δὲν ἐν αὐτῇ συ-
 λληγῇ καὶ διεκρίσει, ἵνα μὴ μολυνθῶσι κατὰ τὴν διακρίσιν αὐτῶν
 διὰ τὴν ὁδὸν τῆς ἀλλοίως, τῆς κατὰ κράτος καὶ τοῦ κυρίου.
 Τὰ ὁρῶντα καὶ δι' ἐκείνην (ὀργανογενεῖα ἐκείνην ὁρῶντα) δὲν
 ὀφείλουσι νὰ ἀπορρίπτονται καὶ πάλιν μολυνθῶσι καὶ ἴσως τὴν
 διεκρίσιν ἐν αὐτῇ ἀποβλέπων ὀργανογενεῖα οὐκ ἐστὶν, ἢ τῆς πτω-
 χεύουσι ὑπερβαίνοντων, ἀποκηρυχθῶσι. κτλ.

Άρθρ. 12. Ακτινωμένοι: συντηρώ να ευρισκωμαι καλονο-
 διζωμενων, ορατων και υδατοφυων εν ρυακι. τειλατα, αε-
 ρωφθησεν η ελπις αποκωσεν, οραται θυμωσιν και ναυα-
 ρελα, επιβασι, οργωσιν (χωροκωσι, θυμωσιν και αλ-
 λωσιν) να μελυνουν και να καταστρωσιν την ελπις εν ομορ.

*Αρθ. 13. Απαγορεύεται δια τὸ ἐξωτερικὸν τῶν αἰσθῶν ἡ χρηματικὴς αἰσθῆς δια ἀκαρπύων καὶ λυγρῶν χρημάτων, ὅπως τὸ ἐξοφρῶν, τὸ βαλὸν κίτρινον καὶ τὸ τελευτῶς λευκόν. ὅπως καὶ αἱ ζωγραφὲς ἐκτελεσθῶσι καὶ τὰ βερνίκια, ὡς ἐπιβλεπῇ εἰς τὴν ἐκ-
συναλὴν τῶν ὑποκίτων τῶν κατήλων.

* Αρθρ. 14, Νοσοκομεία, παρωριστοί:α (εργασια:α), φυλα-

© Εκφώνηση λόγου του Πρίγκιπα Γεωργίου κατά την άφιξη του στα Χανιά από το κτίριο του Διοικητηρίου στον λόφο Καστέλι. Καρτ ποστάλ της εποχής.

© Άποψη του Λιμανιού κατά την άφιξη του Πρίγκιπα Γεωργίου_1898.
<https://i.pinimg.com/originals/09/03/7b/09037be66f926997d126102ebf033029.jpg>

Από τους παραπάνω νόμους διαφαίνεται η τάση για τον εκσυγχρονισμό της Νήσου σε πολεοδομικό επίπεδο και την προβολή μίας οικονομίας ισχυρής, ικανής να συμβάλλει στην πολυπόθητη ένωση με την Ελλάδα. Παράλληλα αναγνωρίζονται ως νεοτερικοί και σύγχρονοι νόμοι καθώς έθεσαν τις πρώτες νομοθετικές βάσεις για την σύνταξη του οικοδομικού κανονισμού της Ελλάδας, ενώ αρκετές διατάξεις τους ισχύουν έως σήμερα, με το ίδιο σκεπτικό και εφαρμογή. Μέσα στην διάρθρωση τους περιγράφεται ο τρόπος ανέγερσης των νέων δομών, αφού πρώτα εκπονείται η διαδικασία έκδοσης οικοδομικής άδειας. Επίσης νομοθετείται η αντιμετώπιση της επισκευής, αποκατάστασης και απαλλοτρίωσης των ετοιμόρροπων κτισμάτων, των χρήσεων γης, ενώ καθοριστικό ρόλο αναλαμβάνει ο Μηχανικός του έργου. Επιτακτική διαφαίνεται και η ανάγκη για συνθήκες υγιεινής, ευάερων και ευήλιων πόλεων, διαμόρφωσης πλατειών, μεγάλων δρόμων, δεντροφυτεύσεων καθώς και έργα ύδρευσης & αποχέτευσης. Ταυτόχρονα νομοθετούνται οι συνθήκες αναγκαστικής απαλλοτρίωσης για την ορθή ρυμοτόμηση της πόλης, ενώ τον Αύγουστο του ίδιου έτους (1901) εκδίδονται τα νέα σχέδια πόλεων που προβλέπουν την ενοποίηση των παλαιών κέντρων με τους περιμετρικούς οικισμούς.

Η κατεδάφιση των τειχών κρίνεται επιτακτική για δύο κυρίως λόγους, πρώτον ως επαχθή ανάμνηση της Οθωμανικής κυριαρχίας και δεύτερον για λόγους υγιεινής, αφού οι συνθήκες κατοίκησης εντός των τειχών ήταν εξαιρετικά δύσκολες λόγω συγχρωτισμού. Παράλληλα η δημιουργία νέων δομών στην ζώνη ενσωμάτωσης με την επέκταση της πόλης, (τοποθέτηση δημοσίων κτιρίων γοήτρου, πολιτισμού και εκπαίδευσης) είναι τακτική γνωστή ήδη από αντίστοιχα παραδείγματα της Ευρώπης όπως στην Βιέννη, το Παρίσι, Κολωνία κ.α.

Διακριτό Ευρωπαϊκό παράδειγμα είναι η πόλη της Βιέννης με την κατάργηση των αναγεννησιακών τειχών και την δημιουργία σιδηροδρομικών εγκαταστάσεων αλλά και κτιρίων συλλογικής κατοικίας αυτοκρατορικού μεγέθους. Αναλογικά της μεταφοράς των Ευρωπαϊκών προτύπων στην πόλη των Χανίων, η τοποθέτηση της Δημοτικής Αγοράς, του 1^{ου} Γυμνασίου Χανίων και του Βενιζέλειου Ωδείου σε παράθεση, γίνονται πάνω στην ζώνη κατεδάφισης των τειχών και της επίχωσης της τάφρου, επικροτούν την πρακτική αυτή, δηλ. της συγκέντρωσης χρήσεων, λειτουργιών και κτιρίων γοήτρου υψηλής αισθητικής, ως προς την ανάδειξη της εξουσίας και του ισχυρού κράτους διαμέσου του συμβολισμού.

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να τονίσουμε και την πρόθεση της Κρητικής Πολιτείας για την δημιουργία σιδηροδρομικής γραμμής, (νεοτερικό πρότυπο Ευρωπαϊκού έργου), τόσο κατά μήκος του νησιού, όσο και μέσα στην πόλη των Χανίων. Η πρόθεση αυτή αποτυπώθηκε σε δύο προκηρύξεις η πρώτη **Αρ. 1003/25-2-1900 « περί κατασκευής και εκμετάλλευσης σιδηροδρομικών γραμμών εν Κρήτη »** και την δεύτερη με **αρ. 424/158/29-1-1900 φύλλο 4 τεύχος Γ/2-2-1900, της Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής πολιτείας «Περί της κατασκευής και εκμεταλλεύσεως**

γραμμής τροχοδρόμων (τράμ) Χανίων – Χαλέπας», όπου μετά την έλευση 50 ετών για το πρώτο και 25 ετών για το δεύτερο έργο, θα παραδοθούν στην Κρητική πολιτεία.

Από την μελέτη του αντίστοιχου σχεδίου πόλεως των Χανίων που συντάχθηκε με το διάταγμα Ν340/1901, φύλλο ΕΕΚΠ²⁴ 53 Α'/4-8-1901 πραγματοποιείται η νέα επέκταση της πόλης πάνω σε ένα σύγχρονο ρυμοτομικό σχεδιασμό, με ακτινωτή διάταξη μεγάλων αρτηριών ως αντίστοιχων των βουλευμάτων. Παράλληλα γίνεται

χρήση οικοπέδων μεγάλου μεγέθους με περιμετρικούς κήπους και πρόσωπο σε πλατύς δρόμους, ενώ το συνθετικό λεξιλόγιο των κατοικιών ακολουθεί το ρεύμα του νεοκλασικισμού και εκλεκτικισμού. Επίσης γίνεται παραχώρηση των Μουσουλμανικών γαιών και άλλων ελεύθερων εκτάσεων για την δημιουργία ακινήτων και δημόσιων χώρων.

Όλα τα παραπάνω περιγράφουν μία περίοδο ιδιαίτερα γόνιμη για τα Χανιά, με μετασχηματισμό του αστικού χώρου και την εκπόνηση μεγάλων δημοσίων κτιρίων & αντίστοιχων έργων (γέφυρες, λιμάνια, σχολεία, έργα οδοποιίας κ.α.)

© αρ. 424/158/29-1-1900 φύλλο 4 τεύχος Γ/2-2-1900, της Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής πολιτείας «Περί της κατασκευής και εκμεταλλεύσεως γραμμής τροχοδρόμων Χανίων – Χαλέπας» (τράμ). Συντάχθηκε από τον, κ. Μανούσο Κούνδουρο, στις 26 Ιανουαρίου 1900.

Δρομολόγια:

1. Κρύο Βρυσάκι (καφε Ησυχάκη) – Λεωφόρος Χαλέπας – πλατεία Γαλλικού Ποξενείου
2. Κρύο Βρυσάκι (καφε Ησυχάκη – Δημόσια γραφεία – Λεωφόρος Χαλέπας.

ΕΦΗΜΕΡΙΣ

Πρωτ. 427.
Αριθ. Διακτ. 158

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

Περί κατασκευής και εκμεταλλεύσεως γραμμής τροχοδρόμων Χανίων – Χαλέπας.

Η Κυβέρνησις της Κρητικής Πολιτείας, απερχομένης, όπως παραχώρησι, προνόμιον κατασκευής και εκμεταλλεύσεως τροχοδρόμων μεταξύ Χανίων – Χαλέπας, και Χανίων – Δημοσίου Γραφείου – Λεωφόρου Χαλέπας με τὰ ἐξῆς συμπλήγματα:

Άρθρ. 1. — α.) Γραμμή Κρύο – Βρυσάκι (προσωρινῶς κατεστάνη Πανγκρή) – Λεωφόρος Χαλέπας – Πλατεία Γαλλικού Ποξενείου.
β.) Γραμμή Κρύο – Βρυσάκι (προσωρινῶς κατεστάνη Πανγκρή) – Δημοσίου Γραφείου – Λεωφόρος Χαλέπας.

Άρθρ. 2. — Αἱ γραμμαὶ αὗται θέλουσι κατασκευασθῆναι ἀπὸ καὶ ἐπιμενδίου τοῦ ἀναδόχου ἐπὶ τῶν μονομεσίων δημοσίων καὶ δημοτικῶν ὁδῶν.

Άρθρ. 3. — Τὰς γραμμὰς αὗτας ὑπογράφει ὁ ἀναδόχος καὶ ἐπικαταστήσει, ἀπὸ τῆς ἐκτέλεσός τινος, καὶ ἐντός της πόλεως Χανίων ὅπου καὶ ἐκτελεσθῶσι πρὸς τοὺς αἰσθητοὺς Χανίων, ἡ κατακτῆσις διὰ τῆς ἀποτέλει ἰδιωτικῶν γραμμῶν οὗδ' αὐτὸν ἀντιτίθεται καὶ τούτου αἰ τιμὴ τῆς μεταφοράς.

Άρθρ. 4. — Πᾶσα δαπάνη, ἀπορροσῶν τὴν κατασκευὴν καὶ ἐκμεταλλευσὴν τῶν γραμμῶν, θὰ ἐπιβαρύνῃ ἀποκλειστικῶς τὸν ἀναδόχον.

Έτος 1900

Έν Χανίοις τῇ 2 Φεβρουαρίου

Αριθ. 4

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1) Κοινοποιήσις Ἐπιτομῆς Γεωργίας περὶ διανομῆς μισοτῶν. — 2) Ὁδὴν ἔχει Ἐπιτομὴ τοῦ Γεωργίου πρὸς κατασκευὴν ρυμοτομίας. — 3) Ἀποφάσεις Ἀν. Δ. Οικονομικῶν ἐπιβλέπουσι περὶ τῆς πόλεως Χανίων. — 4) Διακηρύξεις μεταπολεμικῆς. — 5) Ἀν. Δ. Ἐσωτερικῶν διὰ τὴν κατασκευὴν τῶν ὁδοστρωμάτων. — 6) Ἀν. Δ. Συγκοινωνίας καὶ Ἀγμ. Ἀσφαλείας διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ἀνδρῶν.

Ἐμπόρων κλπ., στολῶν πικνίων κλπ., τραζιῶν ἐμαρτῶν κλπ., ἡ) Ἀν. Δ. Ἐσωτερικῶν διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῆς ὁδοῦ τῶν δικαστηρίων. — 2) Ἀν. Δ. Ἐσωτερικῶν διὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ Νομαρχιακοῦ Καταστήματος Χανίων καὶ περὶ τῶν ἀποστρωμάτων. — 3) Ἀν. Δ. Συγκοινωνίας καὶ Ἀγμ. Ἀσφαλείας διὰ τὴν ἐπισκευὴν τῶν ἀνδρῶν.

²⁴ ΕΕΚΠ: Επίσημη Εφημερίδα Κρητικής Πολιτείας. Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

Έτος Β'. Έν Χανίοις τῇ 4 Αὐγούστου 1901

Αριθ. 153

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ

ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΤΕΥΧΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΙΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

1) Νόμος περὶ ἀπαγορεύσεως τῆς χρήσεως τῆς δυναμίτιδος. 2) Διατάγματα α.) περὶ ἀπονομῆς βοηθήματος. β.) περὶ ἐγκρίσεως διατάγματος ρυμοτομίας τοῦ τμήματος τῆς πόλεως Χανίων τοῦ ἐκτός τῶν τειχῶν αὐτῆς καίμενου.

Αριθ. Νόμου 396

ΝΟΜΟΣ

Περί ἀπαγορεύσεως τῆς χρήσεως τῆς δυναμίτιδος.

ΗΜΕΙΣ ΠΡΗΓΚΗΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπάτος Ἀρμοστής ἐν Κρήτῃ

Ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν

Άρθρ. 1. Ἀπαγορεύεται ἀπολύτως ἡ χρῆσις τῆς δυναμίτιδος δι' οὐκ ὀνόματι ἐργασίας, ἐκστρεφτικῶς μόνον δύναται νὰ ἐπιτραπῇ δι' Ἡγεμονικοῦ διατάγματος.

Άρθρ. 2. Οἱ παραβάται τιμωροῦνται διὰ τριμηνίου φυλακίσεως δημογενομένης καὶ τῆς δυναμίτιδος.

Άρθρ. 3. Ἡ ἐσχὴς τοῦ παρόντος Νόμου ἀρχεῖται ἀπὸ τῆς δημοσιεύσεώς του.

Ὁ παρὼν Νόμος, ψηφισθεὶς ὑπὸ τῆς Βουλῆς καὶ παρ' Ἡμῶν σήμερον κυρωθεὶς, δημοσιευθῶ διὰ τῆς Ἐπισήμου Ἐφημερίδος καὶ ἐκτελεσθῶ ὡς Νόμος τῆς Πολιτείας.

Έν Χαλέπῃ τῇ 4 Αὐγούστου 1901.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Ὁ ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Σύμβουλος Μ. Ρ. ΚΟΥΝΔΟΥΡΟΣ

Ὁ ἐπὶ τῶν Δικαιοσύνης Σύμβουλος ΚΩΝΣΤ. Μ. ΦΟΥΜΗΣ

Αριθ. Διακτ. 336.

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περί ἀπονομῆς βοηθήματος.

ΗΜΕΙΣ ΠΡΗΓΚΗΨ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Υπάτος Ἀρμοστής ἐν Κρήτῃ

Έχοντες ὑπ' ὄψιν τὰς ἀρθρὰς 7, 8 καὶ 9 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 137 Νόμου, προτάσει τοῦ ἡμετέρου ἐπὶ τῶν Ἐσωτερικῶν Συμβούλων, στρεφόμενῃ ἐπὶ ἀποράσει τοῦ Συμβουλίου Ἡμῶν.

Ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν

Χορηγοῦμεν προσωπικὸν βοήθημα ἑξ ὀδρ. δεκατεσσάρων μηνιαῖος εἰς τὴν οἰκονομίαν τοῦ Νικολάου Ντουντουάκη (ἢ Μαλάκης) πεισνός κατὰ τὸ ἔτος 1897 ἐν τῇ μάχῃ Μαλάζας ἀποτιλουμένων ἐκ τῶν ἐξῆς προσώπων.

Ἀρχοντικῆς (χῆρας) Ἀργυρῆς, Παντελῆ καὶ Πηνελόπης Νικολάου Ντουντουάκη.

Ἡ εἰς τὰ πρόσωπα ταῦτα διανομὴ τοῦ βοηθήματος θὰ γίνηται συμφώνως τῷ ἀρθρῷ 9 τοῦ ὑπ' ἀριθμ. 137 Νόμου.

Έκ τοῦ Κυβερνητικοῦ Τυπογραφείου

© Ν 340/4-8-1901 τεύχος Α φύλλο 53 Επίσημης Εφημερίδας της Κρητικής Πολιτείας. «Περί ρυμοτομίας της πόλης των Χανίων εκτός των τειχών». Ιστορικό Αρχείο Κρήτης. Συντάχθηκε από τον, κ. Μανούσο Κούνδουρο, και υπεγράφη επί Υπατου Αρμοστή Γεωργίου στις 3 Αυγούστου του 1901.

‘Χαλέπα’

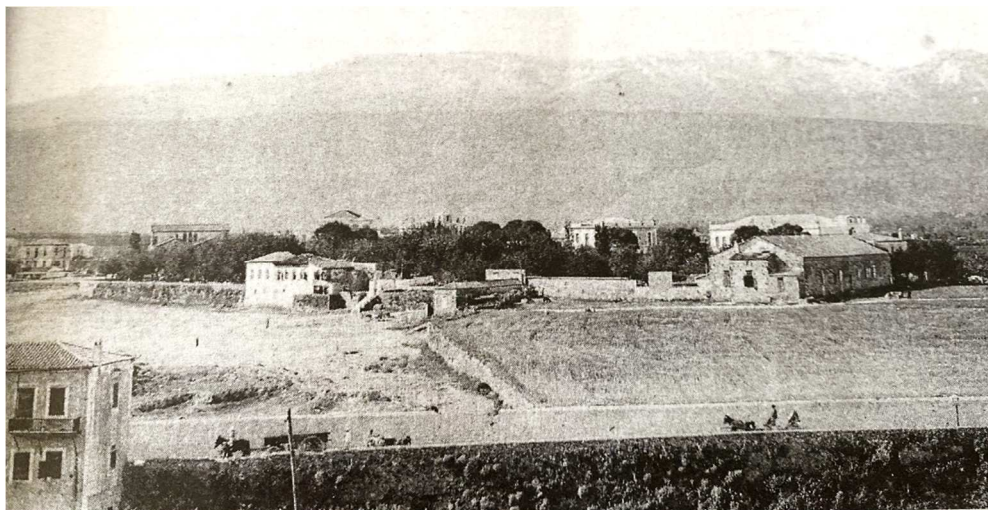
“ Ο περίπατος προς την Χαλέπαν ότι τερπνόν. Εδώ νεότευκατα και κηποκόσμητα μέγαρα, με προαύλιόν την απέραντον θάλασσαν. Εδώ και το κομψόν ανάκτορον του πρίγκιπος. Κατάκλειστον. Ίσως κάποιος κηπουρός πατεί κάποτε το πόδι του εις το περιβόλι για να περιποιείται τις πορτοκαλιές και μερικά άνθη. Παραπλεύρως συνορευόμενον σχεδόν, το σπίτι του Βενιζέλου. Σιωπούν σκυθρωπά απέναντι αλλήλων. Μάτην η σελήνη χύνει το μευλίχιον φέγγος της. Από μικρόν ύψωμα η ίδια δείχνει την έρημον ακτή, όπου με νυκτοφάναρο εφώτιζεν ένας ηγεμών την αποβάθραν της εξορίας του..... Η Χαλέπα, ευρωπαϊκότατη με όλα τα προσόντα, ευρωπαϊκά σπίτια, ευρωπαϊκάς λέσχας και ευρωπαϊκάς βίλλας. Ότι μπορούσε κανείς να επιθυμήσει δια μίαν ιδεώδη διαμονήν, το ευρίσκει εις την Χαλέπαν, πρασινάδαν και ακρογιαλιά. Η πρώτη κυριαρχεί γύρω γύρω εις τα χαριτωμένα σπίτια. Η Δευτέρα εκδηλούται με θόρυβον των κυμάτων της και με το νανούρισμα των φλοίσβων της. Μακάριος ανήρ, ο εν Κρήτη και εν Χαλέπας καθήμενος.....»²⁵

²⁵ «Ημερολόγιο Χανίων 2013» Περιφέρεια Κρήτης, κείμενα- επιμέλεια Σημανδηράκη Ζαχαρένια, Ειδικός Συνεργάτης των γενικών Αρχείων του κράτους, Χανιά 2013, σελ. 38. Φωτογραφία ο.π. σελ.39.

5.2. Το «Κοσμοπολίτικο» προάστιο της Χαλέπας, η κεντροβαρής περιοχή των «Φακωθιανών».

Σύμφωνα με κοινή ερμηνεία σε όλη την Κρήτη, «Χαλέπα» ονομαζόταν η υπαίθρια περιοχή γης, ανεξαρτήτου μεγέθους με χαρακτήρα ως άγονη, ανώμαλη και «βραχώδης», ως επι το πλείστο ακαλλιέργητη και χωρίς στοιχεία κατοίκησης.²⁶ Αντιστοιχών χαρακτηριστικών και η μικρή κωμόπολη-προάστιο της Χαλέπας που δημιουργήθηκε σε γειτνίαση με την παλιά πόλη, που αναγράφεται χαρτογραφικά από την εποχή των Ενετών, ενώ αποτυπώνεται δε σε πολλά τεκμήρια, μαζί με τα ίχνη της τότε οδού Χαλέπας (σημερινής οδού Βενιζέλου. Χάρτης Oddi_1601). Η οδός αποτέλεσε σε συνδυασμό με την αντίστοιχη σύνδεση οδού από την Σούδα, τους βασικότερους οδικούς άξονες για την μετέπειτα επέκταση του σχεδίου πόλεως των Χανίων. Σημαντικό ρόλο έπαιξε και η παρουσία της μονής της Αγίας Κυριακής σε

© Η οδός Χαλέπας έξω από την θέση του σημερινού Γηπέδου. «Ελευθ. Βενιζέλου & Δασκαλογιάννη» Ιστορικοί οδοί και κτίρια της πόλης των Χανίων, Μανούσας Μανώλης, Εκδόσεις Έρεσμα 2023.σελ 9.

κοινωνικά και θρησκευτικά γεγονότα της εποχής.

Ανάλογο χαρακτηριστικό της γεωμορφολογίας της Χαλέπας ήταν και το ρέμα του Αγίου Παντελεήμονα με ύπαρξη μικρής γέφυρας με αψιδωτό σχήμα έτσι ώστε να επιτευχθεί η συνεννόηση μεταξύ δύο πλευρών.

Στην ιστορία του νησιού η Χαλέπα διαθέτει εξέχουσα θέση, με την υπογραφή της ομώνυμης Συνθήκης τον Οκτώβριο του 1878, ανάμεσα στην δεκαμελή επιτροπή της Κρητικής συνέλευσης και του Μουχτάρ Πασά εκπροσώπου του Σουλτάνου και στην χορήγηση ημιαυτόνομου πολιτεύματος στους πρώτους. Αυτό προήλθε μετά τις πολυάριθμες επαναστάσεις από τους Κρήτες εναντίων των Οθωμανών κατά τα έτη

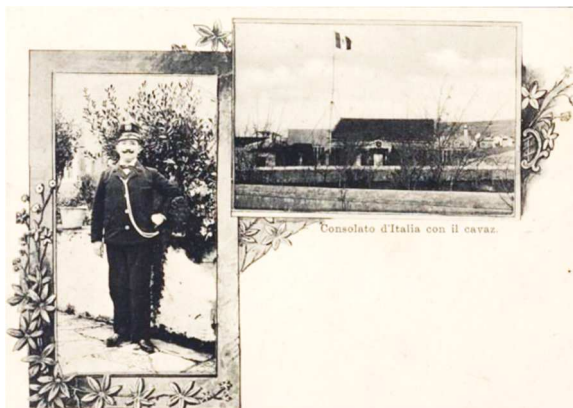
1841, 1858, 1866-1869, 1889 & 1897-1898 τα οποία και προκάλεσαν μεταναστευτικά προσφυγικά κινήματα.

Το προάστιο της Χαλέπας απαρτίζεται από τρεις συνοικίες με τις αντίστοιχες ενορίες τους, «το Μειντάνι», την «Κάτω Χαλέπα» και τα «Φακωθιανά». Αποτελεί το «Κοσμοπολίτικο» και αριστοκρατικό κομμάτι της Κρητικής Πολιτείας καθώς εκεί ανοικοδομήθηκαν το Παλάτι του Πρίγκιπα Γεωργίου, η οικία Βενιζέλου, πλήθος των Προξενείων των Μεγάλων Δυνάμεων, το αρχηγείο των Διεθνών στρατευμάτων, Διεθνείς λέσχες αλλά και αστικές επαύλεις εμπόρων, εξαγωγών, αλλά και επιφανών Τούρκων και Αιγυπτίων. Αυτό είχε σαν επακόλουθο το προάστιο της Χαλέπας να αποτελεί το κέντρο των κοινωνικών και πολιτικών εξελίξεων της εποχής. Συνακόλουθα είχε αρκετό ενδιαφέρον το βιομηχανικό συγκρότημα των «Ταμπακαριών» που γειτνίαζε με το βόρειο άκρο του προαστίου.

Στην **περιοχή των «Φακωθιανών»** που ονομάστηκε αρχικά λόγω της εγκατάστασης της ομώνυμης οικογένειας από το Ακρωτήρι, αρχικά απαρτιζόταν από αραιοκατοικημένες μικρές κατοικίες, ενώ μετά την άφιξη του Υπατου Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου, στην έπαυλή το ονομαζόμενο «παλάτι», άρχισε ο μεγάλος αποικισμός του προαστίου με εξέχουσες προσωπικότητες της εποχής αλλά και των πρεσβειών των προστάτιδων Δυνάμεων.

Έναντι του παλατιού βρίσκεται το κτίριο της Διεθνούς ανακτορικής φρουράς, ενώ ανατολικά χωροθετείται η περίφημη **κατοικία Βλούμ, γνωστή για έτη και ως «Ιταλικό προξενείο».** Στην συνέχεια εγκαταστάθηκαν και τα λοιπά προξενεία των μεγάλων Δυνάμεων γύρω από το παλάτι, καθώς και αρκετές οικογένειες της εξέχουσας αστικής τάξης της πόλης, όπως εκείνη του Βαλέριου Καλούτση, με την ανέγερση της αριστοκρατικής βίλλας του επί της συνδετήριας οδού που ενώνει την πλατεία Βενιζέλου με την πλατεία Κατσαμπά. Συνεπακόλουθα λόγω των Ευρωπαϊκών προτύπων και επιρροών που δέχεται η περιοχή διαδραματίζει το κέντρο του πολιτισμού, ενώ έως το 1920 έχει ενσωματωθεί πλήρως στην πόλη.

Εντός της περιοχής των Φακωθιανών είχε ανεγερθεί ένα **Τούρκικο στρατιωτικό συγκρότημα το επονομαζόμενο «Κισλάς»,** για χρήση στρατωνισμού του

La Canée – Le Consulat d'Italie

²⁶ « Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοτάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ 98.

Τούρκικου Ιππικού. Κατ' επέκταση του κτιρίου υπάρχει ένας μεγάλος αύλειος χώρος & ακόλουθο μεγάλο κτίριο για τον σταυλισμό των ζώων. Μετά την αποχώρηση των Οθωμανικών στρατευμάτων το οίκημα χρησιμοποιήθηκε από την έφιππη Ρωσική Χωροφυλακή, με αρχηγό τον γνωστό Λοχαγό Τρινόσκη.²⁷

© «Κισλάς» Τούρκικος Ιππικός Στρατώνας – Ρώσικη Χωροφυλακή . Αρχείο Μανούσκα Μανώλη.

Μετά την απελευθέρωση από τον οθωμανικό ζυγό, το νότιο τμήμα των σταυλικών εγκαταστάσεων παραχωρήθηκε στην «Εταιρία Φιλέργων». Η εταιρία συγκροτήθηκε από τις Κυρίες της Πολιτείας, με την εγκατάσταση αργαλειών και την δημιουργία της αντίστοιχης πρότυπης σχολής Υφαντικής, βοηθώντας στον βιοπορισμό κατώτερων οικονομικών οικογενειών διαμέσου της εργασίας των κοριτσιών τους. Το βορεινό τμήμα του κτιρίου που αντιστοιχούσε στην μισή επιφάνεια των σταυλικών εγκαταστάσεων, σε συνδυασμό με τον παρακείμενο αυλικό χώρο, παραχωρήθηκε στους Φακωθιανούς για την δημιουργία της εκκλησίας, στην θέση που υπάρχει σήμερα η περίφημη εκκλησία της Ευαγγελίστριας. Μετά την ανάληψη της διακυβέρνησης του νησιού από την Αυτόνομη Κρητική πολιτεία, τα Διεθνή στρατεύματα εξακολουθούσαν να παραμένουν σε μικρότερη δυναμικότητα, ως προστασία και εγγύηση στην πιστή εφαρμογή του Πολιτεύματος. Μόνο η Διεθνής Χωροφυλακή αποχώρησε και στην θέση της δημιουργήθηκε η περίφημη Κρητική Χωροφυλακή, ενώ ακολούθησε η εκκένωση των Ρωσικών στρατευμάτων από το «Κισλάς».²⁸

²⁷ « Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοτάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ 100.

²⁸ ο.π. σελ. 101.

Στο βόρειο τμήμα της Ευαγγελίστριας, σε περιφραγμένο χώρο μεταξύ της εκκλησίας και της θάλασσας, κατασκήνωσαν τα πρώτα στρατεύματα των Αγγλικών δυνάμεων. Εσωτερικά του χώρου κατασκευάστηκαν υδατοδεξαμενές για τις ανάγκες των στρατεύσιμων. Με την πάροδο του χρόνου έγινε περιφερειακός διαχωρισμός της Κρήτης από τις προστάτιδες δυνάμεις, το Ηράκλειο ήταν στην Αγγλική κυριαρχία, το Ρέθυμνο στην Ρωσική, το Λασιθί στην Γαλλική επιρροή και τα Χανιά στην Ιταλική. Έτσι καταργήθηκε το Αγγλικό στράτευμα στην πόλη και μετεγκαταστάθηκε στο Ηράκλειο.

© Στρατώπεδο στα Φακωθιανά . Αρχείο Μανούσκα Μανώλη.

Το παλιό «Ρώσικο Προξενείο» στεγάστηκε επί Κρητικής Πολιτείας και μέχρι το 1913 στο διώροφο κτήριο που βρισκόταν σε περίοπτη θέση και δέσποζε σε όλη τη Χαλέπα με την τεράστια αυλή του. Χωροθετήθηκε στον λόφο του παλαιού Στρατοπέδου Χατζηδάκη, στην σημερινή θέση του στεγάζεται Αρχαιολογικού Μουσείου και δημιουργήθηκε το δεύτερο μισό του 19ου αιώνα από ευκατάστατο Οθωμανό. Διέθετε έντονες επιρροές από τη βενετσιάνικη παράδοση

© Ρωσικό προξενείο δίπλα στην Αγία Μαγδαληνή. Κарт ποσταλ της εποχής .Αρχείο Μανώλη Μανούσκα. 60

όπως συνηθίζετε εκείνη την περίοδο. Στα τέλη του 19ου αιώνα το προξενείο μεταφέρθηκε από τον Τοπανά στη Χαλέπα, στο κτήριο που αναφερόμαστε, ενώ το 1913 μετακόμισε στο νεοκλασικό μέγαρο Ανδρουλιδάκη που βρισκόταν στην οδό Τζανακάκη και τη διεύθυνσή του ανέλαβαν Ρώσοι πρόξενοι. Καταργήθηκε αργότερα με την Οκτωβριανή επανάσταση το 1917. Το κτήριο υπέστη ζημιές στη μάχη της Κρήτης, επισκευάστηκε όμως και χρησιμοποιήθηκε ξανά μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του '70.

© Θέα από το Ρωσικό Προξενείο προς την Χαλέπα. Διακρίνεται το «παλάτι» και ο ναός Αγίας Μαγδαλινής σε πρώτο πλάνο . Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

© Γαλλικό Προξενείο -Καρτ ποστάλ εποχής . Χανιά Παλιές Φωτογραφίες

Το αντίστοιχο «Γαλλικό Προξενείο» σχεδιασμένο από τον Μηχανικό Λεωνίδα Λυγκούνη, χωροθετήθηκε στην περιοχή και δόθηκε ως προίκα στην κόρη του όταν παντρεύτηκε τον Γάλλο πρόξενο Paul Blank. Το κτίριο βρίσκεται σε οδό μικρού πλάτους, σε μη ορατή θέση πίσω από την οικία Βλούμ (σημερινό Ίδρυμα Βενιζέλου) και την πλατεία Κιαγιαλέ.

© Άποψη εισόδου από το κτίριο του Γαλλικού προξενείου στην Χαλέπα. 1915. Πηγή : Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

© Άποψη Χαλέπας από το κτίριο του Γαλλικού προξενείου. 1910.
Πηγή : Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

Αντίστοιχες πηγές αναφέρουν ότι η **Γαλλική Χωροφυλακή** εγκαταστάθηκε στην περιοχή της «Κουλούρας» από τον ομώνυμο κόλπο κάτω από τον στρατώνα ή αλλιώς γνωστή περιοχή παλαιότερα και ως «Κολιδές». Στον ισόγειο χώρο το κτίριο διέθετε χώρο τραπεζαρίας και μαγειρείου Γαλλικής κουζίνας, πολύ ξεχωριστής και ονομαστής για την εποχή και το κατέστησε γνωστό ως «η κουζίνα των Γάλλων».

Το «**Βρετανικό προ-ξενείο**» χωροθετήθηκε αρχικά στην θέση όπου σήμερα είναι η συμβολή των οδών Δακλή και Χαιρέτη, ενώ μεταφέρθηκε στο παλιό κομψό αρχοντικό επί της οδού Χαλέπας στην θέση που σήμερα είναι το ομώνυμο ξενοδο-χείο. Αρχικά το μέγαρο γνωστό

© Επάνω :Φωτό La Canne, Le consul Francais, M. Drouin. Κάτω : 1900
Αγγλικό προξενείο & οι δύο φωτογραφίες Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

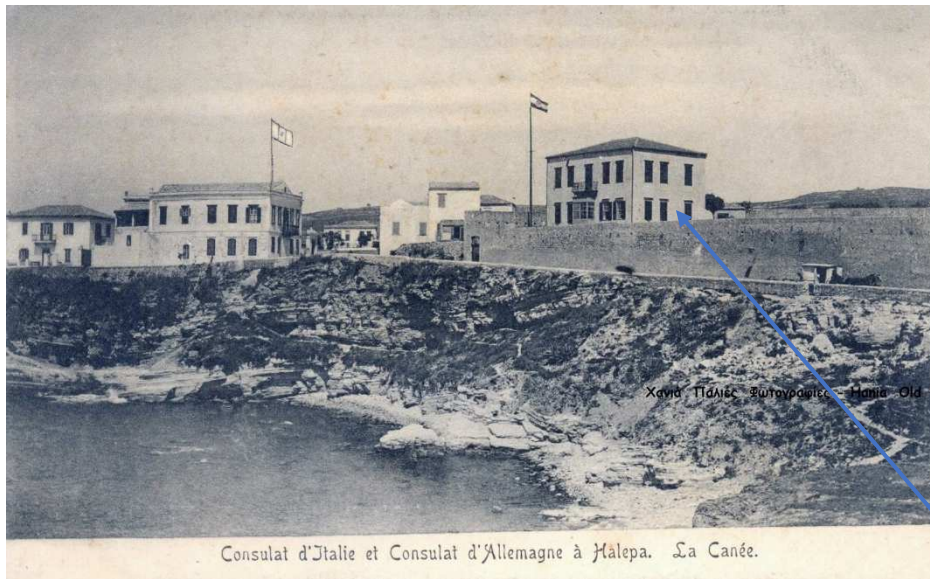
ως «Οικία της Φαιναρέτης Μητσοτάκη», μέγαρο που έκτισε ο έμπορος Θεμιστοκλής Κ. Μητσοτάκης γύρω στο 1885, μετά το «παλάτι», για να δώσει προίκα στην κόρη του Φαιναρέτη όταν αυτή παντρεύτηκε τον Ανδρέα Μάστρακα. Τα σχέδια και η επίβλεψη ήταν του Ιταλού μηχανικού Νικόλαου Μαγκούζο, ενώ η κατασκευή

υλοποιήθηκε από τον εργολάβο Σεβαστιανό Πριμιτέρα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει ως

προς τις λεπτομέρειες και τις ομοιότητες με το πρώτο σπίτι του Θεμιστοκλή Μητσοτάκη το «Παλάτι», επί της ίδιας οδού, ενώ αρχιτεκτονικά ανήκει στον τύπο της βίλας. Η θέσεις των προξενείων παρατηρείται ιστορικά να μετακινούνται κατά την διάρκεια του χρόνου μέσα στον αστικό ιστό.

Χανιά Πάνορας - Chania Old Town

Consulat d'Italie et Consulat d'Allemagne à Halebpa. La Canée.

Ανάλογη δεσπόζουσα θέση επί της οδού Χαλέπας, στο ανηφορικό τμήμα της πριν την στροφή για την πλατεία Βενιζέλου καταλαμβάνει το «**Γερμανικό Προξενείο**» (ξενοδοχείο Ανδρομέδα σήμερα) σε ένα κομψό διώροφο και επιβλητικό κτίριο. Ανεγέρθηκε το έτος 1870 με δαπάνη εύπορου Τούρκου πασά ενώ κατά την διάρκεια της Κρητικής πολιτείας στέγασε το περίφημο προξενείο. Μετά την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και την αποχώρηση των Τούρκων και των Μεγάλων Δυνάμεων το κτήριο πουλήθηκε στον Κυριάκο Ναξάκη το 1913.

Λίγο πιο κάτω συναντάμε το νεοκλασικό οίκημα του «**Ελληνικού προξενείου**», στην συμβολή των σημερινών οδών Βιβιλάκη & Βενιζέλου. Το μεγαλοπρεπές κτίριο αποτέλεσε το «Μέγαρο Χορταζή» καθώς χτίστηκε από τον εντολέα του, σε τύπο βίλας σε μελέτη αγνώστου μέχρι σήμερα μηχανικού. Το ακίνητο αυτό στέγασε έως το 1889 στην τελευταία περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας τον περίφημο Μαχμούτ Τζελαεδίν Πασά. Μετέπειτα εγκαθίσταται σε αυτό το Ιταλικό προξενείο για λίγο διάστημα, ενώ από το 1890 και καθ' όλη την διάρκεια της Κρητικής πολιτείας στεγάζει το Ελληνικό προξενείο.

© «Ελληνικό προξενείο», Αιμιλία Κλάδου-Μπλέτσα, Τα Χανιά έξω από τα τείχη, Έκδοση ΤΕΕ-Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Χανιά 1978, εικ. 147

Τέλος λίγο πριν την συμβολή της οδού Δικαστηρίων και την αρχή της οδού Χαλέπας συναντάμε και το περίφημο «**Αυστριακό Προξενείο**» (ξενοδοχείο Δώμα σήμερα). Το κτίριο κατασκευάστηκε από τον Αυστριακό μηχανικό Μπριρίντα, χτίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και πρωτολειτούργησε ως Αυστροουγγρικό προξενείο με επικεφαλής τον πρόξενο Μπέντερ. Το 1940 στέγασε το Βρετανικό Προξενείο και αργότερα Αγγλικό σχολείο. Το επιβλητικό οίκημα είναι το πρώτο νεοκλασικό κτίριο στα Χανιά που διαμορφώθηκε για να λειτουργήσει ως ξενοδοχείο. Επίσης ήταν ιδιαίτερα γνωστό, λόγω της θέσης του κοντά στο προάστιο της Χαλέπας καθ' οδόν επί της ομώνυμης οδού, διέθετε μεγάλους κήπους, ιδιόκτητο αμπελώνα καθώς και πηγή πόσιμου νερού. Στην συνέχεια αποτέλεσε την κατοικία του γνωστού Γεωργίου Κασιμάτη και περιήλθε αργότερα στην κυριότητα της κ. Ειρ. Μαρματάκη.

© Τα προξενεία της Χαλέπας -Καρτ ποστάλ εποχής. Αρχείο Μανώλη Μανουσάκη.

ΔΕΞΙΑ : Το αυστριακό προξενείο (στη σημερινή οδό Ελευθερίου Βενιζέλου). Πηγή: Η Κρήτη στις αρχές του αιώνα μας : φωτογραφικό πανόραμα από το αρχείο του Περικλή Διαμαντόπουλου, σ. 45

ΚΡΗΤΗ. — ΤΟ ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΟΝ ΧΑΝΙΩΝ
LA GANÉE (Crète) La Prefecture

© Η κατοικία του Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου Α- «Παλάτι». Καρτ ποστάλ εποχής Αρχείο Μανούσακα. Μανώλη.

Ακολουθεί η αριστοκρατική κατοικία του Υπατου Αρμοστή, το περίφημο «Παλάτι» χωροθετείται δίπλα στην εξέχουσα κατοικία της εποχής εκείνη του Κυριάκου Βενιζέλου, σχεδιασμένο σύμφωνα με τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Χτίστηκε το 1882 με δαπάνη του πλούσιου έμπορου εκ Κων/λης Θεμιστοκλή Κ. Μητσοτάκη, σε σχέδιο του Ιταλού Νικ.Μαγκούζο ακολουθώντας τον τύπο της ευρωπαϊκής Βίλας, καθώς εισαγωγή τέτοιων προτύπων τόσο σε αστικές επαύλεις όσο και σε κτίρια εξουσίας είναι πλήρως αποδεκτή. Συνθετικά εμφανίζεται ως ένας ήρεμος κύβος, με ορθογωνική κάτοψη, αξονικού συμμετρικού σχεδιασμού, φέρουσας πέτρινης τοιχοποιίας που εδράζεται σε δύο ορόφους από ξύλινα μεσοπατώματα. Η κύρια είσοδος στο οίκημα, γίνεται από την Οδό Χαλέπας, ελάχιστα υπερυψωμένη από το έδαφος, διαμέσου σκεπαστού εξώστη και

© Κεντρική όψη κατοικίας Υπατου αρμοστή. Καρτ ποστάλ εποχής. «Το σπίτι του Ελ Βενιζέλου στην Χαλέπα Χανίων», Ζωή Μητσοτάκη σελ 45. Εκδόσεις Ιδρύματος Βενιζέλου, 2006 .

© Εσωτερικά κατοικίας Αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου Α. Αρχείο Μανούσακα.

μεγάλου κλειστού προθάλαμου.

Παρότι το Μέγαρο χαρακτηρίζεται από λιτή επιβλητικότητα εξωτερικά στην μορφή, με τονισμό στην ύπαρξη των στοιχείων του κλασικισμού στις όψεις του, σε αντίθεση το εσωτερικό του είναι υπερπολυτελές με επενδύσεις μαρμάρου Πεντέλης, κέδρους Λιβάνου και κρυστάλλινες κουπαστές. Συνεπώς η επιβλητικότητα του & τα ακριβά υλικά κατασκευής του, του προσέδωσαν το τίτλο «παλάτι» και κατάλληλο για την στέγαση του Πρίγκιπα Γεωργίου. Το εσωτερικό συμπληρώνουν βαριά έπιπλα και διάκοσμος που ακολουθεί την τάση των ανακτόρων της εποχής.

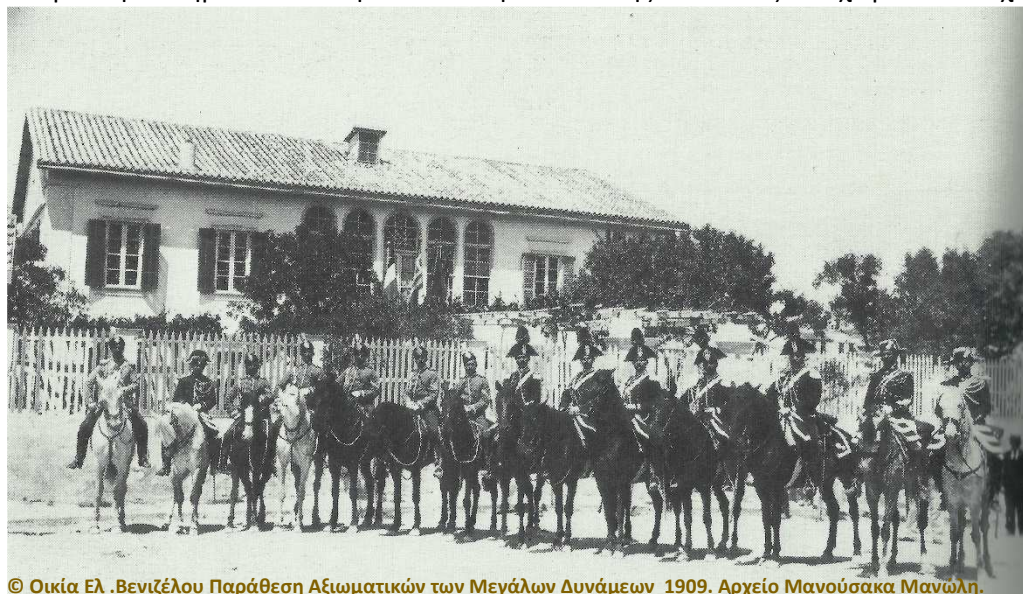
Με πρόσωπο στην ξεχωριστή πλατεία της Χαλέπας και σε γειτνίαση με το παλάτι, η αριστοκρατική «κατοικία **Ελευθερίου Βενιζέλου**». Ανεγέρθηκε το 1877 με δαπάνες του εμπόρου πατέρα του Κυριάκου Βενιζέλου και αποτέλεσε την πατρική κατοικία του Κρητικού πολιτικού για πάνω από 25 χρόνια από το 1890 έως το 1906. Έπαυλη διώροφη κεραμοσκεπής, ευρωπαϊκών προδιαγραφών με είσοδο διαμέσου σκεπαστού εξώστη. Στο εσωτερικό της κυριαρχεί η ζεστή ατμόσφαιρα που αναδύουν τα βαριά ξυλόγλυπτα έπιπλα & χαλιά, ενώ συμπληρώνουν την κομψότητα γνωστά έργα ζωγραφικής Κρητών καλλιτεχνών.

«Σε αυτό το σπίτι, που διηγείται την ζωή του μεγάλου της Κρήτης είναι το σπίτι που στέγασε την ανθρώπινη ιστορία της πολύπαθης και ένδοξης οικογένειας της Χαλέπας, της Κρήτης. Με τις μικρές και τις μεγάλες καθημερινές χαρές της. Με τις πίκρες και πονεμένες σελίδες της, με τις ιστορικές στιγμές της.»²⁹

Το κτίριο σχεδιάστηκε εξ αρχής διώροφο, ως πατρικό σπίτι της οικογένειας, έχοντας τους βοηθητικούς χώρους στο ισόγειο και τους χώρους διημέρευσης μετά του μεγάλου καθιστικού στον όροφο. Εκεί εγκαταστάθηκε ο Βενιζέλος και τα χρόνια του πρώτου γάμου του με την Μαρία Κουτελούζου.

Μετά το 1927 και την επιθυμία του ίδιου για την ριζική ανακαίνιση του, έλαβαν χώρα εκτεταμένες εργασίες μετά από μελέτη του Μηχανικού Ιωάννη Σταυρίδη και εκτέλεση τους από τον κουμπάρο του και εργολάβο Κωνσταντίνο Λυγιδάκη.³⁰

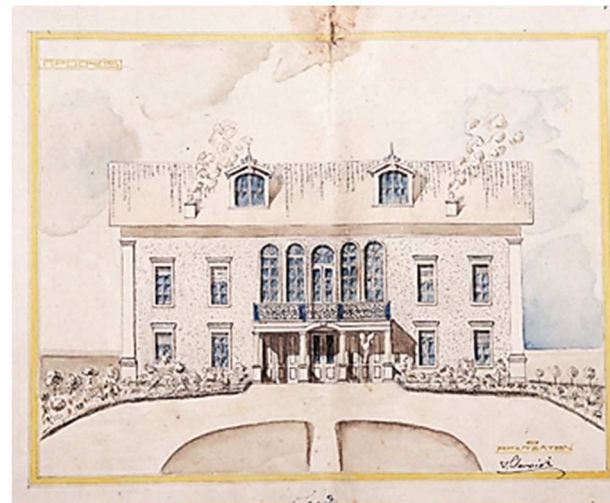
Ανάμεσα στις εκτεταμένες εργασίες έχει η απομάκρυνση του νότιου μεσημβρινού κλιμακοστασίου και αντικατάσταση της από σκεπαστό εξώστη για τον όροφο ενώ παράλληλα σηματοδοτεί την σκεπαστή είσοδο της κατοικίας. Οι χώροι υποδοχής

© Οικία Ελ.Βενιζέλου Παράθεση Αξιοματικών των Μεγάλων Δυνάμεων 1909. Αρχείο Μανούσασκα Μανώλη.

²⁹ «Το σπίτι του Ελ Βενιζέλου στην Χαλέπα Χανίων», Ζωή Μητσotάκη σελ 21. Εκδόσεις Ιδρύματος Βενιζέλου, 2006

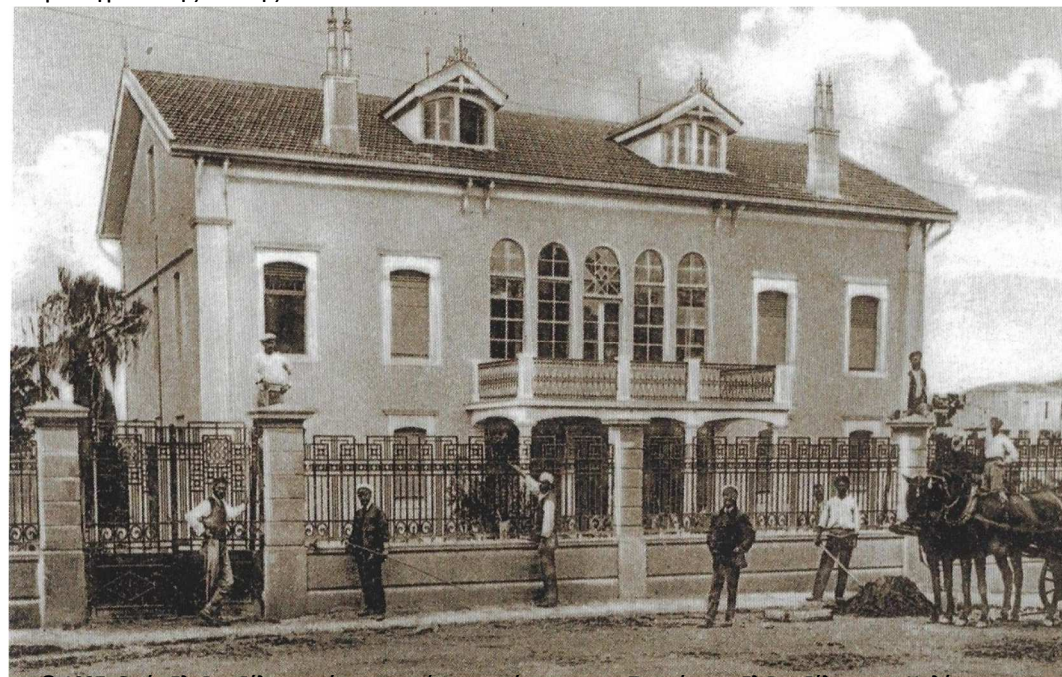
³⁰ «Βενιζέλος, οι αγάπες, οι χαρές, οι οδύνες του» Μουρέλλος Ιωάννης Αθήνα 1964,σελ 225.

© Εξωτερική κύρια – Νότια όψη κατοικίας Βενιζέλου σε σχέδιο του Ι. Σταυρίδη. Ιστορικό Αρχείο Κρήτης.

δημιουργούνται στο ισόγειο με καθιστικά, σαλόνια και το γραφείο του Βενιζέλου, ενώ στον όροφο παραμένει η συμμετρική αξονική κάτοψη με παράθεση των κυρίων υπνοδωματίων ανάμεσα στην κλειστό νότιο προθάλαμο με χρήση ηλιόλουστου καθιστικού. Αντίστοιχες μορφολογικές παρεμβάσεις γίνονται και στις όψεις του κτιρίου με προσθήκη παραθύρων στην σοφίτα της στέγης, ανάλογες των Ευρωπαϊκών προτύπων, προσδίδοντας ένα δυτικότροπο αέρα στην κατοικία, ανάλογη των εξοχικών επαύλεων.

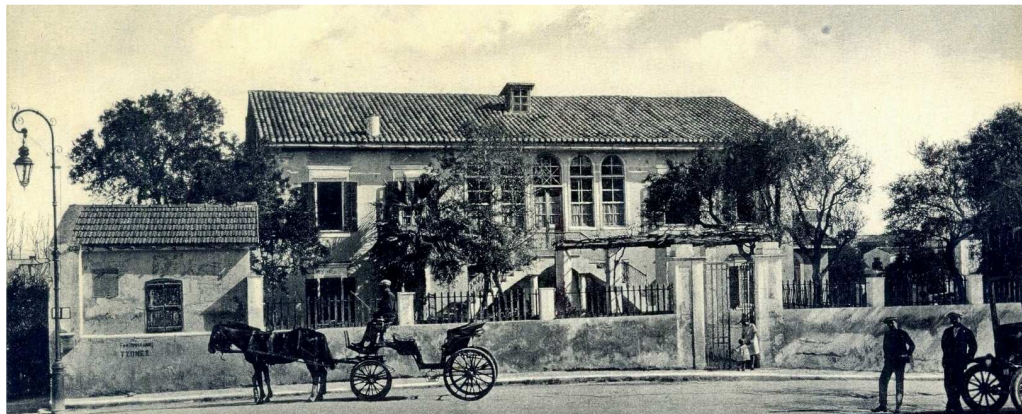
Ακολουθεί η αντικατάσταση των ξύλινων κιγκλιδωμάτων της περιφραξης από χειροποίητα σιδερένια σε ενδιάμεσες πελεκητές παραστάδες, ενώ κατεδαφίζεται το μικρό κτίσμα στο νότιο άκρο του οικοπέδου. Στην περίοδο της Γερμανικής κατοχής αποτέλεσε το Στρατηγείο και την κατοικία του εκάστοτε διοικητή. Κατέστρεψαν συστηματικά το εσωτερικό και τον εξωτερικό κήπο με την δημιουργία επίχωσης στο στρατηγείο της αυλής.

© 1927, Οικία Ελ.Βενιζέλου μετά τις εργασίες ανακαίνισης της. «Το σπίτι του Ελ Βενιζέλου στην Χαλέπα Χανίων», Ζωή Μητσotάκη σελ 79. Εκδόσεις Ιδρύματος Βενιζέλου, 2006

Η μετακίνηση από το προάστιο της Χαλέπας και συγκεκριμένα από την Πλατεία Βενιζέλου έως την πόλη γινόταν είτε πεζοπορώντας διαμέσου της ομώνυμης οδού, είτε χρησιμοποιώντας τον επαγγελματικό εξοπλισμό του Χασάν Αγά, δηλαδή με τροχήλατο κάρο δέκα θέσεων που το κινούσαν δύο άλογα, έναντι αντιτίμου μισής πεντάρας, το επονομαζόμενο «τραβάν». Αργότερα η επικοινωνία συμπληρώθηκε με τα βιζ-α-βι με εισιτήριο μίας δεκάρας.³¹

Το σπίτι του Βενιζέλου στην Χαλέπα δεσπόζει αρχοντικά παρακάτω στην πιο γνωστή του φωτογραφία πριν την ριζική του ανακαίνιση το 1927. Η επιγραφή "Ραπτομηχαναί Τζονες» στον τοίχο, βιζαβί και το πρώτο που δημιουργήθηκε «αστικό» λεωφορείο μετακινήσεων πιθανόν ιδιοκτησίας Συγγελάκη Ερρίκου.

© Οικία Ελ. Βενιζέλου 1925 πριν την ανακαίνιση της. Διακρίνονται τα οχήματα μεταφοράς βιζ-α-βι. Καρτ ποστάλ εποχής των Καλουτά Τσιροπινά.

Σε συνέχεια μετά την έπαυλη Βενιζέλου και «το παλάτι» του Πρίγκιπα, εγκαθιδρύεται η γνωστή «Γαλλική Σχολή των Καλογραιών του Τάγματος Αγίου Ιωσήφ». Κατασκευάστηκε το κεντρικό τμήμα της το έτος 1858 από τον Αιγίπτιο έμπορο Χουσεΐν Πασά, ενώ μεταπωλήθηκε στο καθολικό τάγμα έναντι του αντιτίμου των

© «Γαλλική Σχολή Καλογραιών». 1898 Καρτ ποστάλ εποχής & Φωτογραφία των καλογραιών στον κήπο της σχολής έτος 1910-15. Αρχείο Μανούσακα. Μανώλη.

³¹ « Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοτάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ 100.

© «Η περίφημη Γαλλική Σχολή των καλογραιών του Τάγματος Αγίου Ιωσήφ». Καρτ ποστάλ εποχής. Αρχείο. Πηγή: Ασημομύτη-Εκκεκάκη, Μ. Η Γαλλική Σχολή Καλογραιών στη Χαλέπα Χανίων (1852-1983), σ. 80

27.453 φράγκων το έτος 1895. Στέγασε το περίφημο σχολείο θηλέων από το 1896 έως το 1965. Αποτέλεσε πρότυπο σχολείο θηλέων των εύπορων οικογενειών της πόλης, διδάσκοντας εκτός της γαλλικής γλώσσας και των λοιπών μαθημάτων, πιάνο και θέατρο. Το χρονικό διάστημα 1895-1889 κατασκευάστηκαν εκατέρωθεν του κεντρικού κτιρίου δύο ακόμη πτέρυγες.

Ακριβώς έναντι του «παλατιού» και της όμορης σε αυτό «Γαλλικής σχολής καλογραιών» συναντούμε την σημερινή οδό Σκρά. Σε πολύ μικρή απόσταση

«Ο έν Χαλέπα Ήγεμονικός ναός».

συναντούμε την περίφημη εκκλησία της «Αγίας Μαγδαληνής» όπου χτίστηκε το 1903 προς τιμήν του Πρίγκιπα Αρμοστή Γεωργίου του Α' για να εκκλησιάζεται για τον λόγο αυτό ονομάστηκε και «Ηγεμονικός ναός». Τα σχέδια εκπονήθηκαν από Ρώσο μηχανικό στον αντίστοιχο ρυθμό, λόγω της μητρικής καταγωγής του Πρίγκιπα και την επίβλεψη του έργου είχε ο αρχιτέκτονας Χρήστος Τσολίνας. Ο ναός ανεγέρθηκε μετά από δωρεά του Μεγάλου Δούκα της Ρωσίας Γεωργίου, μετά από προτροπή της γυναίκας του Μεγάλης Δουκίσσης Μαρίας, (αδελφής του Πρίγκιπα), όταν επισκέφθηκε τα Χανιά.

© Εκκλησία Ρωσικού ρυθμού Αγία Μαγδαληνή. Καρτ ποστάλ εποχής. Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

© Φωτο από την Ομιλία Τριμανδίκη -Μακ Γκαν-Τούλα «Το παλίμψηστο μιας πόλης», αναφέρεται στα Χανιά από το 1830-1913, 7η Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων. Επάνω Αγία Μαγδαληνή κατά τον εκκλησιασμό του Πρίγκιπα . Κάτω συγκέντρωση αστικής τάξης στον Ευρωπαϊκό κήπο.

© Εξωκλήσι του Σωτήρος Χριστού κάτω από το Γηροκομείο και δίπλα οικία Ναζάκη. Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

Εκτός από τον ναό του Πρίγκιπός, την Αγία Μαγδαληνή και την μεταγενέστερα ανεγερθείσα εκκλησία της Ευαγγελίστριας, στην περιοχή των «Φακωθιανών» ως παλιά **ενοριακή εκκλησία προϋπήρχε ο Ναός του Σωτήρος Χριστού**. Βρίσκεται κυριολεκτικά κρεμασμένος στο βόρειο άκρο της περιοχής πάνω από τον φυσικό κόλπο της «κουλούρας», ως εξωκλήσι μαγευτικό. Λίγο πιο πέρα από την εκκλησία του Χριστού συναντάμε την αλλοτινή κατοικία του Επισκόπου Νικηφόρου Α΄, που αργότερα χρησιμοποιήθηκε ως Στρατιωτικό νοσοκομείο και μετέπειτα στεγάζει έως σήμερα το Γηροκομείο της πόλης.

Ανατολικά του Γηροκομείου και της εκκλησίας του Χριστού, (βόρεια από την θέση της Ευαγγελίστριας) όπως είπαμε προγενέστερα υπήρχε εγκατάσταση διεθνών στρατευμάτων κατά την πρώτη περίοδο της Κρητικής Πολιτείας. Αργότερα

© Περιοχή Βόρεια της Ευαγγελίστριας & ανατολικά της εκκλησίας του Χριστού . Διακρίνεται η οικία Ναζάκη. Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

εγκαταστάθηκαν αρκετές οικογένειες μεγαλοαστών μίας εξ αυτών του Γεώργιου Ναξάκη, δραστήριου επιχειρηματία και ανθρώπου με πολύ μεγάλη κοινωνική προσφορά. Κατασκεύασε ένα έξοχο αρχοντικό (βλ. εικόνα). Εκεί συναντάμε και την παραθαλάσσια βίλα του Ιατρού Καλαϊσάκη, εξέχοντα γυναικολόγου της εποχής τόσο για τις μουσουλμάνες όσο και για τις χριστιανές, αλλά και την ιδιοκτησία της αρχοντικής οικογένειας του Δικηγόρου Γ.Σκουλούδη.³²

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στην περιοχή των Τουρκικών σταυλικών εγκαταστάσεων που αργότερα παραχωρήθηκαν στα στρατεύματα των Διεθνών δυνάμεων, μετά την απελευθέρωση το μισό κτίριο δημιουργήθηκαν οι εγκαταστάσεις του Σχολείου Υφαντικής, ενώ το βορεινό μισό των στάβλων και ο παρακείμενος αύλειος χώρος παραχωρήθηκε από την Πολιτεία για την ανέγερση της Ευαγγελίστριας. Η **εκκλησία της Ευαγγελίστριας** εκτός από έξοχη αρχιτεκτονικά, αποτέλεσε το παράδειγμα ομαδικής προσπάθειας καθώς ανεγέρθηκε με κεφάλαια της κοινότητας των Φακωθιανών και του εξωτερικού. Λόγω της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού εξ αιτίας της εγκατάστασης του Πρίγκιπα στην περιοχή, αλλά και της βιομηχανικής ανάπτυξης της περιοχής των Βυρσοδεψίων, ήταν επιτακτική ανάγκη για την ίδρυση μίας μεγάλης εκκλησίας. Παράλληλα υπήρχε και η εγωιστική διάθεση των Φακωθιανών απέναντι στις άλλες ενορίες της Χαλέπας (Αγ. Νικόλαος, Μειντάνι και Άγιος Παντελεήμονας, Κάτω Χαλέπα) για την δημιουργία μίας εκκλησίας – γοήτρου.³³

Έτσι μετά τον ηγεμονικό Ναό που κτίστηκε με Ρωσική χορηγία έτσι και η **εκκλησία του «λαού» η Ευαγγελίστρια** ανεγέρθηκε αρχικά με τα πρώτα χρήματα του λαχειοφόρου κλήρου των Χριστουγέννων και των Θεοφανείων και εράνων σε Ευρώπη και Αμερική.

© Ανέγερση Ευαγγελίστριας φωτο παραπάνω & η εκκλησία το 1935. Αρχείο Μανούσακα.

³² «Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοτάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ 106.

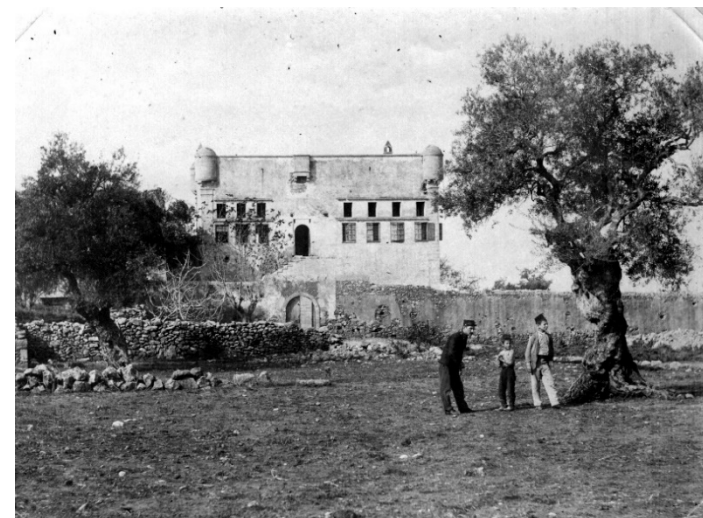
³³ Ο.π. σελ 101.

5.3. Οι γεινιάζουσες περιοχές του «Μειντανιού» και της «Κάτω Χαλέπας».

Διασχίζοντας επί της συνδετήριας οδού που ενώνει την πλατεία Βενιζέλου με την πλατεία Κατσαμπά, θα συναντήσουμε την δεύτερη συνοικία της Χαλέπας. Η επονομαζόμενη περιοχή του «**Μειντανιού**» που ήταν γνωστή ως πρωτεύουσα της **Χαλέπας επί Τουρκοκρατίας**.

Ο δρόμος προς το Μειντάνι διακλαδίζεται σε δύο μέρη, με το ένα από αυτά να οδηγεί στην «σκοτεινή καμάρα» και το γνωστό μέγαρο της εποχής, που αποτέλεσε πολλές φορές προξενείο και κατοικία επισήμων, ήταν γνωστό και ως «Γαλαρία». Το μέγαρο αυτό αγοράστηκε από την οικογένεια του απόστρατου αξιωματικού της χωροφυλακής Μιαούλη και αργότερα από την οικογένεια του δικηγόρου Κυριάκου Μητσοτάκη.

Από το μέγαρο αυτό και ως την πλατεία στο Μειντάνι η περιοχή κατοικούταν εξ ολοκλήρου από το Μουσουλμάνους, Μπέηδες και Αγάδες, φτάνοντας στον ξακουστό «**Πύργο των Ζούνηδων**». Η φανατική οικογένεια του Τούρκου Αγά Ζούνη μένει στο κτίριο με φρουριακή αρχιτεκτονική και οχυρωματική διάταξη. Η κάτοψη του που αποτελεί μικρογραφία μεσαιωνικού κάστρου, ενός είδους προχωρημένου φυλακίου χωρίς ανοίγματα στο ισόγειο για αμυντικούς λόγους, αλλά και πυργίσκους στις γωνιακές απολήξεις. Επίσης διαθέτει πολεμίστρες, επάλξεις και οικοδομήθηκε επί Τουρκο-

© Φωτο ο «Πύργος των Ζούνηδων» "La fortraise Ouzonn Mehmed Oglon" έτος 1901 επάνω και 1898 κάτω. Αρχείο Μανούσακα.

© Φωτογραφία 1897-1904 Χανιά πλατεία Μειντανίου, αρχείο του Γάλλου αξιωματικού Emille Destelle. Αρχείο Μανώλη Μανούσακα

ανήκει στο είδος της απλής τρίκλιτης βασιλικής με εγκάρσιο κλίτος, το οποίο απεικονίζεται πιο χαμηλά από το κανονικό με το καμπαναριό της να χωροθετείται στην ΒΑ γωνία. Σήμερα σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση όπως και οι περιφερειακές κτιριακές εγκαταστάσεις του Δημοτικού σχολείου που έχει αποκατασταθεί και αποτελεί τις εγκαταστάσεις του ενοριακού πνευματικού κέντρου.

© Φωτογραφία ημέρας Δοξολογίας από τον επίσημο φωτογράφο του πρίγκηπα, τον Περικλή Διαμαντόπουλο από το προσωπικό λεύκωμα του πρίγκηπα. Αριστερά η οικία ιατρού Δοξάκη και δεξιά έξοδος πρίγκιπα από το προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, Μείντανι.

κρατίας για να αποτελέσει την αμυντική ζώνη από την περιοχή του Ακρωτηρίου.

Φτάνοντας στην «**πλατεία του Μείντανιου**», το κέντρο της κωμόπολης επί Τουρκοκρατίας, συναντάμε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου, δίπλα της το Δημοτικό σχολείο, ενώ έναντι αυτής το Ειρηνοδικείο και το κτίριο του Δημαρχείου και τον σταθμό της Αστυνομίας (Καρακόλι). Στην πλατεία υπάρχουν πολλά καταστήματα

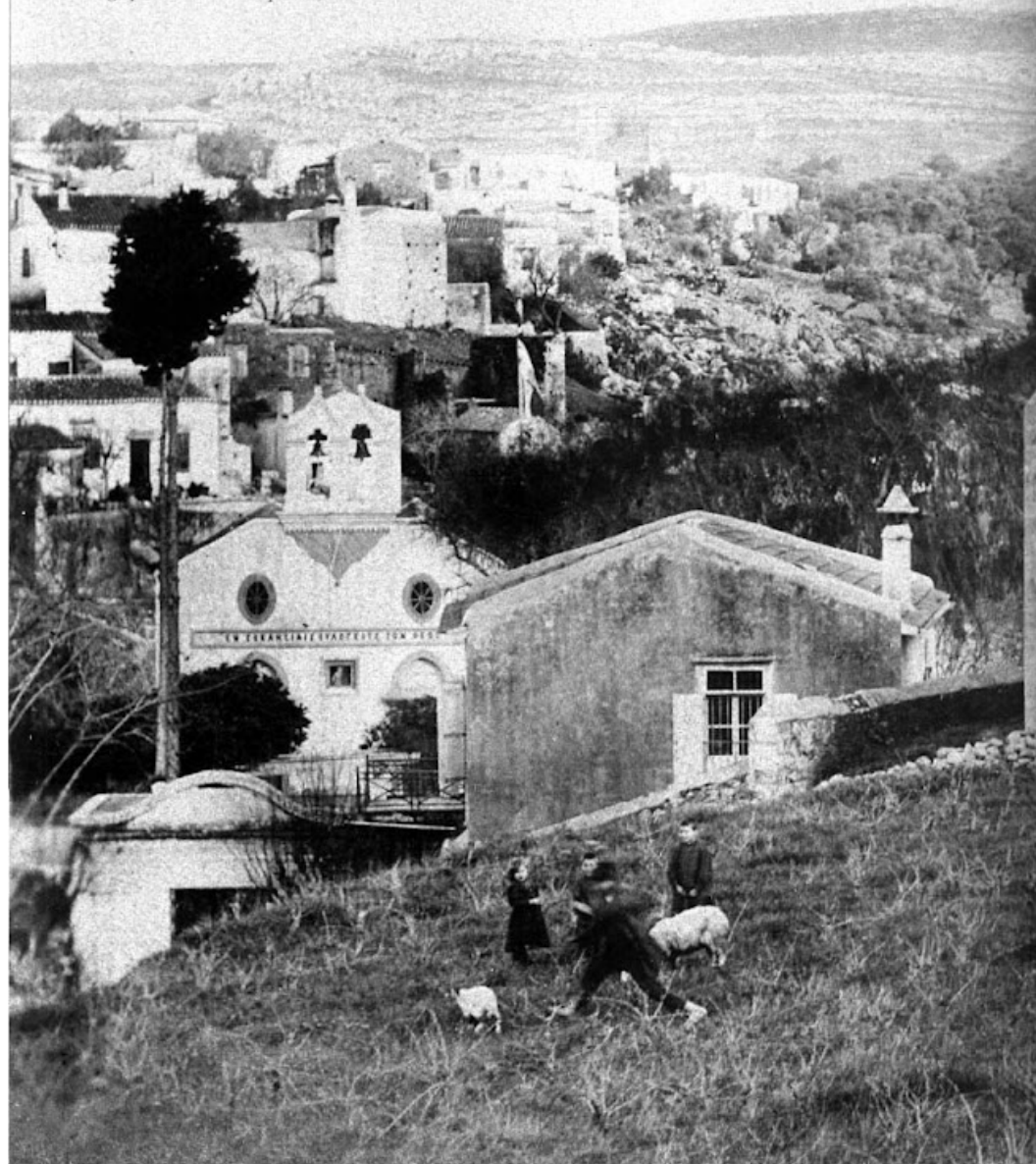
και καφενεία.

Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου

Άποψη της Κάτω Χαλέπας. Αριστερά, ο ενοριακός ναός του Αγ. Παντελεήμονα.
Φωτογραφία: Π. Διαμαντόπουλος, 1898.

Chania. View of Kato Halepa. On the left, the parish church of St Panteleimon.
Photograph: P. Diamandopoulos, 1898.

La Canée. Vue de Kato Halépa. À gauche, l'église paroissiale de St-Pantéléimon.
Photographie : P. Diamandopoulos, 1898.

© Φωτογραφία 1898- Άποψη της Κάτω Χαλέπα- Εκκλησία Αγίου Παντελεήμονα αρχείο του Φωτογράφου του Πρίγκιπα Π. Διαμαντόπουλου. Διαδικτυακή πύλη : <https://saintpanteleimonchania.wordpress.com/about/>

Ελληνική Σχολή:

Στο τέλος της Οθωμανικής κυριαρχίας κατ επέκταση του αύλειου χώρου της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου λειτούργησε το πρώτο Χριστιανικό σχολείο της Χαλέπας το ονομαζόμενο «**Ελληνική Σχολή**» (σήμερα ο χώρος του πολιτιστικού συλλόγου) στο οποίο είχε φοιτήσει και ο Ελ Βενιζέλος, ενώ πολύ αργότερα μέσα σε αυτό έγιναν οι διαπραγματεύσεις για τους όρους της Συνθήκης της Χαλέπας μεταξύ των Οθωμανών και των Κρητών. (παραχώρηση ημιαυτόνομου καθεστώτος στους Κρήτες) Πολύ αργότερα με την ανέγερση του 9^{ου} Δημοτικού σχολείου Χαλέπας έναντι της Αγίας Μαгдаλινής έγινε η μεταφορά του σχολείου από την Ελληνική σχολή.

Η περιοχή του «**Κατσαμπά**» με την ομώνυμη πλατεία και της «**Κάτω Χαλέπας**» σε συνέχεια αυτής, περνώντας το μικρό γεφυράκι, είναι γνωστή για το ανάγλυφο του εδάφους της, επηρεαζόμενο από το ρέμα μικρής έκτασης ποταμού ανάμεσα στις πλαγιές. Κατά την περίοδο της μελέτης της Κρητικής πολιτείας που ερευνάτε, παρατηρείται να είναι αραιοκατοικημένη με μικρά λιτά οικήματα, εκατέρωθεν του ρέματος. Εντός αυτής χαρακτηριστικά κτίρια αποτελούν ο **Ναός του Αγίου Παντελεήμονα** και η φημισμένη η **οικία του βουλευτή Χαράλαμπου Πολογιώργη**. Συνήθως οι ναοί χωροθετούνταν στον πυρήνα κάθε συνοικίας, περιβάλλονταν από κήπους και αύλειους χώρους, διαθέτοντας τα τυπολογικά χαρακτηριστικά του ρεύματος των εκκλησιαστικών δομών της εποχής, επηρεασμένες από τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Στην περίπτωση του ναών μικρού μεγέθους όπως ο Άγιος Παντελεήμονας, έγινε μεταγενέστερα προσθήκη του τμήματος στην είσοδο του κυρίως ναού, ενώ

παρατηρείται το φαινόμενο της τμηματικής οικοδόμησης τους λόγω έλλειψης κεφαλαίων της εποχής.

Έμπροσθεν της οικίας Πολογιώργη, επί του δρόμου της Αμπεριάς, υπήρχε και η κατοικία τύπου βίλας, με οικόσημο στην είσοδο, ιδιοκτησίας της **Ιταλικής οικογένειας Τσέλλε**. Ο ζωγράφος αδελφός και οι αδελφές του κατοικούν σε ένα από τα πρώτα κτίσματα της πόλης εκτός των τειχών και την Χαλέπα, ενώ αργότερα αγοράστηκε από την οικογένεια Πολογιώργη και προσαρτήθηκε στην δική τους έπαυλη.

© Φωτογραφία Κάτω Χαλέπας – ρέμα Αγίου Παντελεήμονα – Βίλλα Πολογιώργη Αρχείο Μανώλη Μανούσακα

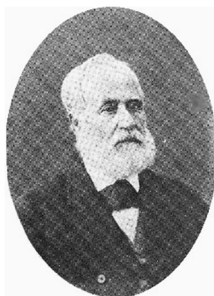

© Φωτογραφία Γερμανικού προξενείου (οικία Ναξάκη) την περίοδο που ήταν Αγγλική πρεσβεία . 1906. Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

5.4. Οι εξέχουσες κατοικίες της μεγαλοαστικής τάξης στην Χαλέπα.

«Μετά το 1878 τα Γενικά Προξενεία και τα κονσολάτα της Χαλέπας, στελεχωμένα με προξένους πρώτης γραμμής, υπήρξαν τα φροντιστήρια της διπλωματίας και του διεθνούς δικαίου όπου ασκήθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Αμέσως μετά την υπογραφή της σύμβασης αρχίζουν να επιστρέφουν από το εξωτερικό οι απόδημοι Κρήτες. Όλοι αυτοί, που πλούτισαν με το εμπόριο, καθώς και άλλοι ντόπιοι που κατά εποχές τιμήθηκαν με ξεχωριστά προνόμια από τους Τούρκους απετέλεσαν τον πυρήνα μιας νέας αστικής τάξης που γρήγορα απέκτησε συνείδηση της ύπαρξης και δύναμής της. Οι έμποροι κ.Κ. Βενιζέλος, Θ. Μητσotάκης, Γεώργιος Χορτάτζης, ο μηχανικός Λεωνίδας Λυγκούνης είναι από τους πρώτους που κτίζουν τα σπίτια τους στη Χαλέπα, με Ευρωπαίους Μηχανικούς και πρότυπα.»³⁴

Παράλληλα από το μέσον του 19^{ου} αι. στην Ευρώπη κυριαρχεί ο αστικός εκμοντερνισμός λόγω των κοινωνικών αλλαγών, ως αποτέλεσμα της βιομηχανικής ανάπτυξης. Αυτό έχει αντίκτυπο στην Αρχιτεκτονική και εκφράζεται διαμέσου των κτιρίων επιβολής τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο. Το παραπάνω φαινόμενο απουσιάζει από την Ελλάδα, λόγω της Τουρκικής κυριαρχίας, πράγμα που καθιστά την εισαγωγή τέτοιων προτύπων από την εισροή των απόδημων αστών, πλήρως αποδεκτή. Διάσπαρτα λοιπόν εμφανίζονται στην περιοχή της Χαλέπας, μετά από μελέτες εξεχόντων μηχανικών (όπως του Λεωνίδα Λυγκούνη, του κ. Μιχαήλ Σαββάκη κ) πολλές αστικές επαύλεις της εποχής, ως κτίρια ανάδειξης του μεγαλείου και της κοινωνικής τάξης των ενοίκων τους.

© Πορτρέτο κ. Λεωνίδα Λυγκούνη. Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

© Εσωτερικά οικίας Καλούτση. Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

Επιπροσθέτως καθώς τα Χανιά αποτελούν και επίσημη πρωτεύουσα του Κρητικού νησιού, αποτελούν γόνιμο έδαφος αρχικά για τον δανεισμό και την μεταφορά σύγχρονων Ευρωπαϊκών πρότυπων αστικών επαύλεων της εποχής, ενώ αργότερα διαμέσου της πολιτικής του Ελ. Βενιζέλου αυτό επιβάλλεται και στα δημόσια κτίρια, προβάλλοντας τα ιδεώδη της μέσω της επιλογής έργων κοινής ωφέλειας. Έτσι πολλά οικήματα της Χαλέπας αλλά και σε άλλα σημεία της πόλης, που ανήκαν σε επιφανείς οικογένειες διαθέτουν νεοκλασική μορφή και κάτοψη, μέσω της απλούστευσης της όψης και του διακόσμου ως προς την μεταφορά προτύπων.

• Οικία ναυτικού πράκτορα Βαλέριου Καλούτση.

Από την πλατεία Βενιζέλου με πρόσωπο επί του δρόμου προς το Μείντάνι & σε κοντινή γειτνίαση με την Αγία Μαγδαληνή βρίσκεται η περίφημη οικία Καλούτση. Το ακίνητο αγοράστηκε από τον Τουρκοκρητικό Χασάν Μπέη Μελικουνάκη, ενώ η οικία ανεγέρθηκε το 1900 σε σχέδια του Κωνσταντινίδη. Σε αυτήν έζησε και εργάστηκε η ζωγράφος Φλωρεντίνη Σκουλούδη, μετά τον γάμο της με τον ναυτικό πράκτορα Βαλέριο Καλούτση. Η κατοικία ακολουθεί συμμετρική διάταξη μέσω του αξονικού διαδρόμου, με ζωγραφισμένα ταβάνια και επιχρισμένους τοίχους σε απομίμηση μαρμάρου. Η ιδιοκτήτρια θα μείνει σε αυτό μετά το 1950, καθώς δεν ήθελε να αποχωριστεί την οικία της στον Τοπανά και έτσι το οίκημα αρχικά ενοικιάστηκε σε επιφανείς αστούς όπως ο υπασπιστής του Πρίγκιπα Γεωργίου κ.α.³⁵

«Η Φλωρεντίνη Καλούτση αποτελεί την εξέχουσα γυναικεία καλλιτεχνική προσωπικότητα της εποχής της. Ζωγράφος, θα φύγει το 1906 σε ηλικία 16 ετών για σπουδές στο Λονδίνο, όπου και θα μεταφέρει στην Κρήτη τις ιδέες του ευρωπαϊκού πνεύματος. Το 1912 επιστρέφει στα Χανιά και ανοίγει το δικό της εργαστήριο ζωγραφικής στο κέντρο της πόλης, ως επαγγελματίας καλλιτέχνης.

© Πρόσψη οικίας Καλούτση. Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδοση ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.168.

³⁵ Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδ. ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.60

³⁴ «ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΙΧΗ» Αιμιλία Κλάδου-Μπλέτσα, άρθρο ΧΑΝΙΑ 7 ΗΜΕΡΕΣ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΑΘΗΝΑ 02 ΦΕΒ 1996 Πηγή: https://www.kaliterilamia.gr/2020/08/blog-post_9.html

Με τα έργα της προσπάθησε με εξωστρέφεια να αναδείξει την καλλιτεχνική κληρονομιά της Κρήτης, με μοτίβα της μινωικής εποχής μεταφέροντας της στην λαϊκή τέχνη. Δημιούργησε έργα επηρεασμένα από το κίνημα Arts and Crafts, ενώ την προσοχή της προσέλκυσε η γυναικεία βιοτεχνική παραγωγή, την οποία αντιμετώπιζε ως μια συνολική και εντελώς αυτόνομη μορφή τέχνης.

Στην Ελλάδα ωστόσο η ίδρυση γυναικείων χειροτεχνικών ενώσεων, παρά τη φανερά κοινωνική τους διάσταση, πήρε σύντομα τον χαρακτήρα διατήρησης της εθνικής ταυτότητας, εξαιτίας της

© Η Φλωρεντίνη με τον σύζυγό της, ναυτικό πράκτορα, Τζώρτζη Καλούτση, περ. 1919.

ήττας του 1897 αλλά και της Μικρασιατικής Καταστροφής το 1922- 1923. Αυτά τα δύο γεγονότα σημάδεψαν την ιστορία της χώρας, το πρώτο μισό του 20ού αιώνα, σε όλες τις πτυχές της ζωής: σημειώθηκε γεωμετρική αύξηση του πληθυσμού στα μεγάλα αστικά κέντρα, που συνοδεύτηκε από μια έκρηξη της ανεργίας. Έτσι η γυναικεία χειροτεχνία έκανε τα «αδύναμα» τμήματα του εξαθλιωμένου προσφυγικού πληθυσμού ιδιαίτερα χρήσιμα, χωρίς να παραμελούν τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις.

Δεν είναι παράδοξο, λοιπόν, το γεγονός ότι η Φλωρεντίνη Καλούτση, μια γυναίκα πλούσια, μορφωμένη, κοσμοπολίτισσα, οικονομικά ανεξάρτητη και ευαίσθητη σε ζητήματα δικαιωμάτων των γυναικών, μέσα από ένα ευρέως αποδεκτό πατριωτικό πρίσμα, στράφηκε από το καλλιτεχνικό εργαστήριο στο “συλλογικό” χειροτεχνικό εργαστήριο. Βασίστηκε σε μια εδραιωμένη αντίληψη της αστικής τάξης, που συνδύαζε τις πεποιθήσεις για τη φιλανθρωπία με το αίτημα για τη γυναικεία χειραφέτηση. Με την επιτυχημένη επιχείρηση χειροτεχνίας *Διπλούς Πέλεκυς*, που η ίδια δημιούργησε και διηύθυνε, συμμετείχε σταθερά σε τοπικές, εθνικές και διεθνείς εκθέσεις εφάρμοσμένων τεχνών, αποσπώντας βραβεία και διακρίσεις.»³⁶

³⁶ Ένθετο έκθεσης: ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ: Η «ωφέλιμη» Κρήτη της Φλωρεντίνης Σκουλούδη-Καλούτση (1890-1971) σελ. 9-12.

© Η περίφημη οικία Καλούτση _1906_ Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

© Η καλλιτέχνης Φλωρεντίνη Καλούτση στο εργαστήριο της_ Δειγματολόγιο Ένθετο έκθεσης «Τέχνη και Χειροτεχνία» Η ωφέλιμη Κρήτη της Φλωρεντίνης Καλούτση .σελίδα 20

• **Οικία του βαμβακέμπορου Χορτατζή (νυν οικία Μαρκαντωνάκη).**

Το σπίτι της οικογένειας Μαρκαντωνάκη στη χαρακτηριστική πλατεία Καγιαλέ της Χαλέπας, κτίστηκε από τον Αιγυπτιώτη βαμβακέμπορο Γεώργιο Χορτάτζη τα τέλη της τουρκικής κατοχής. Αρχικά το οικοπέδο δόθηκε στον Χορτατζή ως προίκα από τον πεθερό του Μηχανικό Λεωνίδα Λυγκούνη. Μετέπειτα ο Χορτατζής ανοικοδόμησε την πολυτελή οικία στον τύπο της βίλας με τις ξενόφερτες πυργοειδείς γεωμετρικές απολήξεις. Το κτίριο περιβάλλεται από κήπο φυτεμένο και διαμορφωμένο στα δυτικά πρότυπα με φοίνικες, ενώ περιλαμβάνει δύο ορόφους με τους χώρους διημέρευσης στο ισόγειο και με χώρους ξεκούρασης στον όροφο, πάνω σε συμμετρική κάτοψη γύρω από έναν κεντρικό προθάλαμο που οδηγεί σε κεντρικό διάδρομο. Το όλο ακίνητο αργότερα δόθηκε ως προίκα της Εριέτας Χορτατζή για τον γάμο της με τον Πέτρο Μαρκαντωνάκη τον Μονόκλ. Αργότερα πωλήθηκε το 1916 στον εργολάβο Γρηγόρη Φριλίγκο και εκείνος μετά την εκτενή επισκευή του το ξαναπούλησε έναντι αντιτίμου 3000 λιρών στον έμπορο Πέτρο Μαρκαντωνάκη που ανήκει στους κληρονόμους του έως και σήμερα.³⁷

© Αποψη οικίας Μαρκαντωνάκη. Πλατεία Κιαγιαλέ Χαλέπα, Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

³⁷ «ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΙΧΗ» Αιμιλία Κλάδου-Μπλέτσα, σελ 57 & άρθρο ΧΑΝΙΑ 7 ΗΜΕΡΕΣ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΑΘΗΝΑ 02 ΦΕΒ 1996 Πηγή: https://www.kaliterilamia.gr/2020/08/blog-post_9.html

• **Η έπαυλη της Βαρώνης Βον Σβάρτς.**

Λίγο πιο πάνω από την οικία Βενιζέλου και την οικία Καλούτση, συναντούμε την ξακουστή έπαυλη της Βαρώνης Σβαρτς ή αλλιώς ονομαζόμενη δια του τύπου της εποχής «Ελπίδα Μέλαινα». Με έντονα τα στοιχεία του νεοκλασικού ρυθμού που κυριάρχησαν στην Ευρώπη του 19^{ου} αι., κτισμένη το 1860, πρόκειται για αρχοντική νεοκλασική κατοικία, μεταποίηση παλιότερης, που αγοράστηκε από την Βαρώνη το 1875. Έχει τα χαρακτηριστικά του τύπου της βίλας, σε δύο ορόφους με ισόγειο για τις βοηθητικές χρήσεις και τον όροφο για χώρους ξεκούρασης και φιλοξενίας. Διαθέτει νεοκλασική είσοδο η οποία σηματοδοτείται από τον βοτσαλωτό διάδρομο της αυλής, σκεπαστός με κλίματα. Το οίκημα αποτελείται από 13 χώρους όπου 6 από αυτούς θολοσκεπής, ενώ στεγάζεται με κεραμοσκεπή. Στην νοτιοδυτική γωνία της αρχικής κατασκευής προστέθηκε νέος χώρος που εφάπτεται λίγο ανόργανα με τον παλιότερο νότιο τοίχο. Σε αυτό τον χώρο διαμορφώθηκε η είσοδος της κατοικίας, με την δημιουργία νέας μεγαλοπρεπούς κυρίας εισόδου που οδηγεί κατευθείαν στον όροφο από μια μνημειακού τύπου σκάλα. Αργότερα κατόπιν εντολής της Βαρώνης κατασκευάστηκε ένα ακόμα δωματίου βορειοδυτικά, ενώ συνολικά διαμορφώθηκε και διακοσμήθηκε περίτεχνα, αποτελώντας ένα από τα πιο ενδιαφέροντα κτίσματα που φιλοξένησε στα σαλόνια του τις πιο αξιόλογες κοινωνικές εκδηλώσεις της εποχής.

Η Βαρώνη αποτελεί μία από τις πιο ενδιαφέρουσες προσωπικότητες της εποχής αγαπά την Κρήτη, είναι γνωστή για τις αγαθοεργίες της αλλά και από τα βιβλία της για την περιοχή και τους ανθρώπους.

Η ζωή της Ελπίδας Μέλαινας, μοιάζει κυριολεκτικά με παραμύθι. Μια πλούσια μεγαλοαστή που επέλεξε να συνδέσει τη ζωή και τη δράση της με τους απελευθερωτικούς αγώνες μεσογειακών λαών, της Ιταλίας κατ' αρχήν κι αργότερα της Κρήτης. Η **βαρόνη Marie Esperance Brandt von Schwartz (από το Αννόβερο)**, γεννήθηκε στην Αγγλία το 1818, εξ ου και η αγγλική της υπηκοότητα. Νεαρή κόρη λέγεται ότι ήταν πανέμορφη, περιζήτητη στις ευρωπαϊκές αυλές, πανέξυπνη, ιδιαίτερα μορφωμένη, πολύγλωσσος και προπάντων πολύ πλούσια. Παντρεύτηκε

τον βαρόνο Σβαρτς, τον οποίο όμως χώρισε σε σύντομο χρονικό διάστημα. Φιλελεύθερη, πρωτοπόρα και ριζοσπαστική για την εποχή της, πηγαίνει κατ' αρχήν στην Ιταλία, συνδέεται ερωτικά με τον Ιταλό επαναστάτη Τζιουζέπε Γαριβάλδη (θεωρείται από τους σημαντικότερους ηγέτες ανταρτών). Εκεί, θα ζήσει περίπου

είκοσι χρόνια υπερασπιζόμενη και χρηματοδοτώντας τους αγώνες του. Η προσωπική σχέση της με τον Γαριβάλδη (αρνήθηκε να τον παντρευτεί γιατί ήδη εκείνος είχε αποκτήσει ένα γιο με άλλη γυναίκα) την οδήγησε στη συγγραφή δύο τόμων με τις αναμνήσεις της που φέρουν το όνομά του, οι οποίοι εκδόθηκαν στο Αμβούργο το 1861 στα Γερμανικά και αργότερα στα Γαλλικά το 1884 και 1886.³⁸

Πηγές της εποχής περιγράφουν την Ελπίδα Μέλαινα ως μια πανέμορφη γυναίκα, μια αμαζόνα, πανέξυπνη, μορφωμένη, με ιδιαίτερα διπλωματικά προσόντα, η οποία μιλούσε και αρθρογραφούσε στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες, ακόμη και στα Ελληνικά.

Στα πρώτα ταξίδια της στην Κρήτη η Βαρόνη, ως ταξιδιωτική λογοτέχνης, γνώρισε μεταξύ άλλων εκπροσώπους της διοίκησης, του διπλωματικού σώματος και της Εκκλησίας. Μετά την εγκατάστασή της στην Κρήτη ενσωματώθηκε στην ξένη παροικία των Χανίων, στην Χαλέπα στην οποία έζησε για 26 χρόνια. Ενεπλάκη στα πολιτικά γεγονότα επιθυμώντας τελικά να διαδραματίσει έναν ουσιαστικό διαμεσολαβητικό ρόλο υπέρ της υπόθεσης των εξεγερμένων Κρητών. Έτσι στις επαφές της συμπεριλαμβανόταν ο κύκλος των προξένων και των οικογενειών τους, χριστιανοί και μουσουλμάνοι μπέηδες αλλά και οι γενικοί διοικητές του νησιού. Συγγραφεί δύο σπουδαία βιβλία ταξιδιωτικής λογοτεχνίας, γνωστής ενασχόλησης των επιφανών κυριών της εποχής, το « Οι εμπειρίες και παρατηρήσεις μίας παραμονής άνω των 20 χρόνων στην Κρήτη » και το « Η απολογία μία ζωόφιλης » . Τα συγγράμματα της

αποτελούν έργο πολιτικής χροιάς και μη, λόγω των ποικίλων επαφών της και των εμπειριών της «εκ των έσω», καθώς είχε ενεργό ανάμειξη στα επαναστατικά γεγονότα της ταραχώδους εποχής 1866-1869, με έκδηλο κοινωνικό και πολιτικό ενδιαφέρον για την ζωή του ξένου τόπου. Εξιστορεί τα γεγονότα της εποχής της, με προκαθορισμένη κοινωνική χρονολογία ως βιογραφική αφήγηση και καθιστά την προσωπική της μαρτυρία ως ένα κείμενο σημαντικής ιστορικής πηγής. Τέλος η γνωριμία της σε περιηγήσεις με απλούς ανθρώπους της Κρήτης μουσουλμάνους ή Χριστιανούς και εξιστορώντας τα στιγμιότυπα της ζωής τους, δίδουν στο συγγραφικό της έργο της πληροφορίες περί της καθημερινής ζωής στην Κρήτη του 19^{ου} αι.³⁹

Το ακίνητο έχει κηρυχθεί διατηρητέο μνημείο με την Φ31/58650 /5388/28.12.74 Υπουργική Απόφαση. Φωτό αριστερά Εσωτερική σκάλα κατοικίας Αρχείο Μανούσασκα Μανώλη.

³⁸ Αφιέρωμα Ελπίδα Μέλαινα: μια ζωή σαν μυθιστόρημα. <https://www.kathimerini.gr/culture/162650/elpida-melaina-mia-zoi-san-mythistorima/>

³⁹ Ελπίς Μέλαινα, (Ψευδ. Marie Esperance von Schwartz), « Περιηγήσεις στην Κρήτη 1866-1870 », Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2008, εισαγωγικό σημείωμα από την κ. Ιωάννα Μυλωνάκη.

foto mpouzis chania

foto mpouzis chania

foto mpouzis chania

foto mpouzis chania

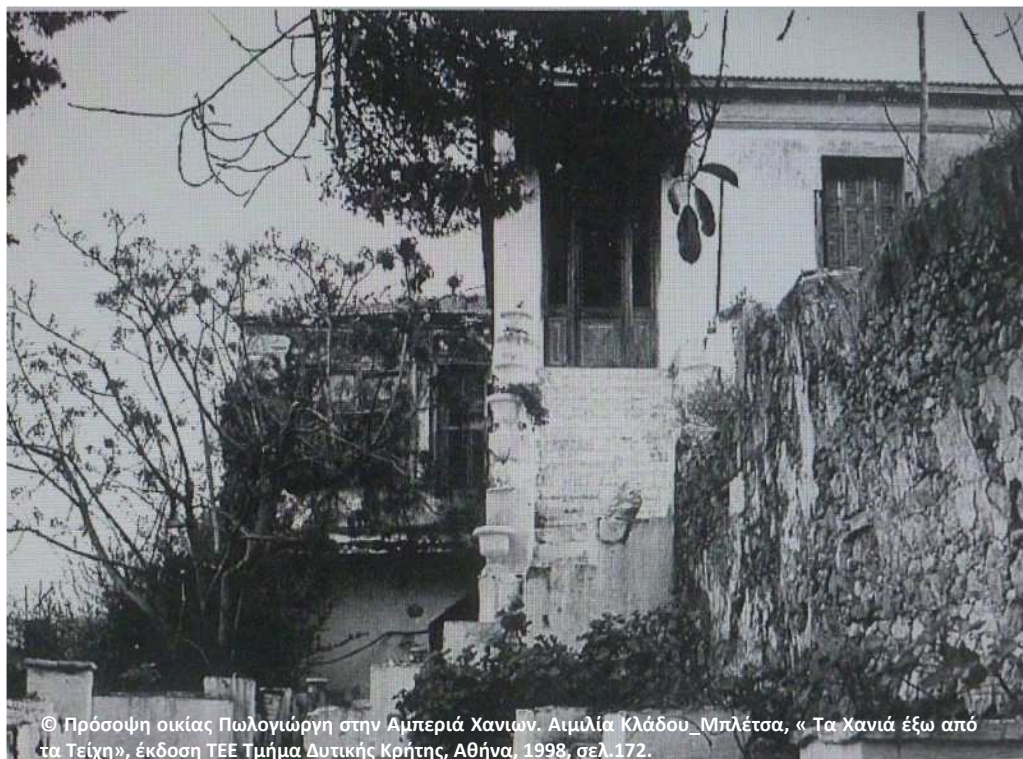
foto mpouzis chania

• Η οικία του βουλευτή Χαράλαμπου Πωλογιώργη.

Το ερειπωμένο σήμερα αρχοντικό του Χαράλαμπου Πωλογιώργη, πολιτικού της εποχής του τέλους της τουρκοκρατίας και της κρητικής πολιτείας, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα διατηρητέα κτίρια της πόλης. Το οίκημα στην περιοχή Αμπεριάς είναι τύπου βίλας, κτίστηκε από την οικογένεια Θεμιστοκλή Ποθητού γύρω στα 1870, περιλαμβάνοντας δυο κτήρια, ένα ισόγειο και ένα διώροφο με επέκταση τα υποστατικά του. Βρισκόταν έναντι του αγγειοπλαστείου Στρατουδάκη.

Διαθέτει όλα τα χαρακτηριστικά του τύπου της βίλας με μεγάλο φυτεμένο κήπο με φοινικοειδή στην μεγάλη αυλή, στην οποία περιλαμβάνονται οι φούρνοι και σταυλικές εγκαταστάσεις. Ο πλακοστρωμένος διάδρομος οδηγεί στη σκάλα του ορόφου και στο τζαμωτό βορεινό διάδρομο του σπιτιού, όπου τα δωμάτια βρίσκονται στη σειρά. Θαυμάσια χρωματιστά ταβάνια διακοσμούσαν τους χώρους του ορόφου, τα υπολείμματα των οποίων υπάρχουν ακόμη.⁴⁰

Το κτήριο περιήλθε στον Χαράλαμπο Πωλογιώργη, ως προίκα της συζύγου του Μαρίας το γένος Ποθητάκη, ο οποίος προχώρησε σε επιστάμενες επισκευές και προσθήκες. Το οίκημα χρησιμοποιήθηκε μετά το 1920 σαν παράρτημα του νοσοκομείου και κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, χρησιμοποιήθηκε από τον Ερυθρό Σταυρό.

© Πρόσοψη οικίας Πωλογιώργη στην Αμπεριά Χανίων. Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδοση ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.172.

⁴⁰ Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδ. ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.61.

Η βίλα Πωλογιώργη όπως και η βίλα της Βαρώνης Σβάρτς ανήκουν στην ιδιοκτησία του Δήμου Χανίων σήμερα και δεν έχουν αποκατασταθεί ούτε αξιοποιηθεί.

• Οικία του δικηγόρου Κυριάκου Κων/νου Μητσotάκη.

Ανάμεσα στις σπουδαίες κατοικίες της Χαλέπας συγκαταλέγεται και η κατοικία του δικηγόρου Κυριάκου Μητσotάκη, επί της οδού Ακρωτηρίου σήμερα, εντός της οποίας υπογράφηκε η σύμβαση της Χαλέπας το 1898 και παρείχε τα πρώτα δικαιώματα στους Κρητικούς. Στο σπίτι αυτό κατοικούσε ο γιος της αδελφής του Ελ. Βενιζέλου της Κατίγκως Μητσotάκη, ο εξέχον δικηγόρος και εκδότης της εφημερίδας «Κύρικας», Κυριάκος Μητσotάκης παντρεμένος με την κόρη του βουλευτή Χαράλαμπου Πλουμιδάκη Σταυρούλα.⁴¹ Στο σπίτι αυτό φιλοξενήθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για έναν ολόκληρο χρόνο, από τον Απρίλιο του 1927, όταν επέστρεψε από το Παρίσι όπου βρισκόταν από το 1924 μετά την παραίτησή του από Πρωθυπουργός. Παράλληλα εκτελούνταν και οι εργασίες ανακαίνισης της κατοικίας του και παρέμεινε έως την Άνοιξη του 1928, ενώ αργότερα επανήλθε στην πολιτική και στην Πρωθυπουργία.

Η κατοικία ήταν ήδη Τούρκικο αρχοντικό για 100 χρόνια πριν, ιδιοκτησίας του Οθωμανού Σοφτά, και αγοράστηκε το 1919 από τον Κυριάκο Μητσotάκη. Στα χρόνια

© Η κατοικία Κυριάκου Μητσotάκη. Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδοση ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.171.

⁴¹ «Το σπίτι του Ελευθερίου Βενιζέλου στην Χαλέπα Χανίων- Η στέγη της ζωής του», Μητσotάκη Ζωή, Ιδρυμα Βενιζέλου, Χανιά, 2011, σελ 66.

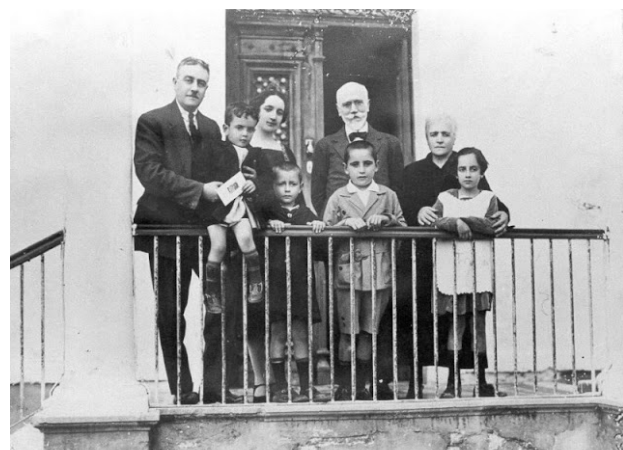
της Οθωμανικής κυριαρχίας χρησιμοποιήθηκε σαν στρατώνας και ήταν γνωστό ως «Γαλαρία». Μετά την αλλαγή ιδιοκτησίας έγινε ριζική ανακαίνιση του οικήματος από τον εργολάβο Μεσσαριτάκη.⁴²

Το οίκημα μετετράπη από στρατώνας σε τύπου Ευρωπαϊκή βίλα, αναπτυσσόμενο σε δύο ορόφους με τους χώρους διημέρευσης στο ισόγειο, ενώ τους χώρους ξεκούρασης και φιλοξενίας στον όροφο. Από την μεταλλική αυλόθυρα του οικοπέδου βαδίζοντας πάνω σε αξονικό διάδρομο οδηγούμαστε στην σκεπαστή νεοκλασική είσοδο της κατοικίας με την μεγάλη & βαριά δίφυλλη ξύλινη πόρτα με τους σκαλιστούς ταμπλάδες και τα περίτεχνα μεταλλικά χερούλια.

Σε επίπεδο κάτοψης ακολουθεί την απλή διάρθρωση δωματίων τριγύρω από κεντρικό χώρο υποδοχής στο ισόγειο, που ακολουθείτε και στο επίπεδο του ορόφου ως χώρος καθιστικού, με έξοδο στον εξωτερικό εξώστη που δημιουργεί η σκεπαστή ισόγεια βεράντα. Μορφολογικά ακολουθεί την λιτή συμμετρία στις όψεις & στα ανοίγματα.

© Φωτογραφίες της οικίας Μητσotάκη- σήμερα οικία Βιρβιδάκη
https://www.kritipoliskaixoria.gr/2024/01/blog-post_18.html

Στη Γαλαρία, το 1927, που φιλοξενήθηκε παρακολουθώντας την επίσκεψη του σπιτιού του. Όλη η οικογένεια μπροστά στη "μεγάλη πόρτα". Ο Βενιζέλος, η αδελφή του η Κατή, ο γιος της Κυριάκης με τη γυναίκα του Στανουίνα και τα παιδιά τους, κάτω από το Βενιζέλο, ο Κώστας -μετέπειτα πρωθυπουργός- η Κατή στα δεξιά, αριστερά ο Χαράλαμπος και καθισμένος στην κοιταστή ο μικρός Λεωνίδας

⁴² Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδ. ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.61

© Επάνω ανεβαίνοντας την οδό Χαλέπας, στην γωνιά δεξιά με την οδό Χελιουδάκη ... στο βάθος η στέγη της Αγίας Μαгдаλινής, έτος 1905. (αρχείο φωτογραφιών Μανώλη Μανούσακα).

© Κάτω (Χανιά στη Χαλέπα, στην οδό Πλοιάρχων 1866. <https://flashnews.gr/post/279024/ta-xania-opws-den-ta-kserame-monadikes-fwtografies-apo-to-parelthon/>

5.5. Κτίρια και οικίες στην αρχή της οδού Χαλέπας με κατεύθυνση προς την πλατεία Βενιζέλου.

• Κτίριο Κρητικής Χωροφυλακής.

Βρίσκεται στην αρχή της οδού Χαλέπας πολύ κοντά στις εγκαταστάσεις του πεδίου του Άρεως και τα σχολικά συγκροτήματα της σημερινής οδού Κοραή. Υφίσταται έως σήμερα. Δημιουργήθηκε τα πρώτα χρόνια της αποχώρησης των Οθωμανών, αλλά και την διάρκεια της Κρητικής πολιτείας για την διατήρηση της τάξης και την αποφυγή διενέξεων. Ο πυρήνας της Κρητικής χωροφυλακής αποτελούσαν μικρά σώματα που είχαν δημιουργήσει οι Ξένες Δυνάμεις.

«Η Κρητική Χωροφυλακή ήταν το ένοπλο σώμα στρατιωτικά οργανωμένο, που είχε αστυνομικά καθήκοντα στην Κρητική Πολιτεία. Δημιουργήθηκε το 1899 και συγχωνεύθηκε με την Βασιλική Χωροφυλακή το 1913. Ως σώμα, έμεινε πιστό στον πρίγκιπα Γεώργιο κατά την επανάσταση του Θερίσου, συμμετείχε στους Βαλκανικούς Πολέμους, καθώς και στο κίνημα της λεγόμενης Εθνικής Άμυνας.

Μετά τα γεγονότα του 1898 και την αποχώρηση της Τουρκικής χωροφυλακής μαζί με τον Τουρκικό στρατό, οι ναύαρχοι των μεγάλων Δυνάμεων ανέλαβαν την διοίκηση της Μεγαλονήσου. Στο διάστημα που μεσολάβησε έως την άφιξη του πρίγκιπα Γεωργίου, τον Δεκέμβριο του 1898, η Μεγαλόνησος διοικείτο από τους Διοικητές των Διεθνών στρατευμάτων. Οι Άγγλοι διοικούσαν το νομό Ηρακλείου, οι Ρώσοι το Νομό Ρεθύμνου, οι Γάλλοι το Νομό Λασιθίου και οι Ιταλοί τους νομούς Χανίων και Σφακίων. Η κατάσταση από πλευράς δημόσιας ασφάλειας στο νησί κάθε άλλο παρά ιδανική ήταν. Στην Κρήτη οπλοφορούσαν οι πάντες, Χριστιανοί και

Μουσουλμάνοι, και εκτός από τα εθνικά προβλήματα υπήρχαν και προσωπικά, κομματικά και βεβαίως ενδημικά προβλήματα, όπως η ζωκλοπή, βεντέτες κλπ. Οι κάτοικοι εγκατέλειπαν την ύπαιθρο και κατέφευγαν στις μεγάλες πόλεις για προστασία. Οι ξένοι διοικητές για να ενισχύσουν τις διεθνείς αστυνομικές και στρατιωτικές δυνάμεις αναγκάστηκαν να συγκροτήσουν τμήματα χωροφυλακής από Κρητικούς, ο κάθε ένας στο νομό που διοικούσε. Φυσικά η οργάνωση και ο τρόπος λειτουργίας του καθενός από τα τέσσερα σώματα χωροφυλακής που δημιουργήθηκαν, ήταν σύμφωνη με τα ισχύοντα στη χώρα του κάθε διοικητή, αλλά και με την εμπειρία που είχε η κάθε χώρα από ανάλογες περιπτώσεις. Αποτέλεσμα του γεγονότος αυτού ήταν να αστυνομεύεται η Κρήτη από τέσσερα ανεξάρτητα σώματα χωροφυλακής, τα οποία ήταν οργανωμένα επάνω σε τελείως διαφορετικά πρότυπα.

Η στολή ήταν από σκούρο μπλε ύφασμα. Οι οπλίτες φορούσαν κρητική βράκα, ενώ οι αξιωματικοί παντελόνι. Το καπέλο των οπλιτών ήταν στρογγυλό χωρίς γείσο, των δε αξιωματικών ίδιο με αυτό των αξιωματικών του Ελληνικού Στρατού. Η θερινή στολή ήταν λευκή. Αξιωματικοί και οπλίτες φορούσαν μαύρες μπότες. Όσον αφορά τον οπλισμό, από φωτογραφίες διαπιστώνεται ότι διέθεταν τουφέκι, ξιφολόγχη και περίστροφο, ενώ αρκετοί οπλίτες έχουν στην ζώνη τους το κλασσικό Κρητικό μαχαίρι»⁴³

© "Αγέρωχος Κρητικός χωροφύλακας με την στολή της Χωροφυλακής" 1898
(Πηγή : Διαδικτυακός τόπος_ Χανιά παλιές φωτογραφίες)

⁴³ Άρθρο για την Κρητική χωροφυλακή, Κρήτη 360, Παινεσάκης Θανάσης, 2-10-2020.
<https://kriti360.gr/anagorizete-ayto-to-ktirio-ton-chanion-deite-poio-einai-kai-poia-i-istoria-toy-pics/>

Κατοικίες στην περιοχή Μπάνια μετά την γνωστή γέφυρα επονομαζόμενη «Καμάρα του Χατζηδονικόλα».

«Αμέσως μετά το κτίριο του Ελληνικού προξενείου και με κατεύθυνση προς την πόλη, επί της οδού Χαλέπας, αφήνοντας αριστερά την οικία Ναξάκη (- Γερμανικό προξενείο) συναντάμε τις οικίες Στρατουδάκη, Τσεπέτη, Τρικουράκη και Μυλωνογιάννη. Το οίκημα του Ιατρού Τσεπέτη που συναντάμε πρώτο, χρησιμοποιήθηκε ως **Διεθνής λέσχη με μέλη της ξένους αξιωματικούς**, ως αντιπρόσωπος των Μεγάλων Δυνάμεων, με μεγάλη στρατιωτική και οικονομική αξία. Πολλοί εξ αυτών διέθεταν τίτλους ευγενείας (βαρόνοι, κόμηδες, κτλ). Ο γνωστός ιατρός διέθετε εντός του μικρού στενού και άλλα οικήματα που αποτελούσαν την βασική κατοικία της οικογένειας του.⁴⁴ Συνεχίζοντας συναντάμε την **αρχοντική οικία του μαιευτήρα Μυλωνογιάννη**, μετέπειτα την οικία Γ. Κασιμάτη(μετέπειτα Κουτσουδάκη) στην οποία διέμενε αρκετό διάστημα ο Αυστριακός πρόξενος Μπέντερ, στον οποίο χρωστάμε την σωτηρία των Χριστιανών κατά την πυρπόληση της πόλης και τις σφαγές του 1897.

Λίγο πιο κάτω συναντάμε το κτίριο του **Αυστριακού προξενείου (ξενοδοχείο Δώμα)**, το μέγαρο του ιατρού Γ. Καλαϊσάκη (που σήμερα έχει κατεδαφιστεί και στην θέση του υπάρχει το θερινό σινεμά «Αττικόν 2») και αργότερα το Προξενείο της Ιταλίας (σήμερα κλινική Σπυριδάκη «Αγία Άννα» βλ. εικόνα δίπλα), με πρόξενο τον Κόντε

⁴⁴ « Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοτάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ 14.

Μπαρτολούτσι Κοντολίνι. Το οίκημα άνηκε αρχικά στον ξακουστό έμπορα Θεμιστοκλή Πλουμιδάκη, παππού της κ. Σταυρούλας Μητσotάκη.»⁴⁵

© «Κατοικία Μυλωνογιάννη σήμερα. Φωτογραφική τεκμηρίωση googlemaps

Καλαϊσάκη. Το ισόγειο είναι κατασκευασμένο από πελεκητή πέτρα ενώ οι κορνίζες των ανοιγμάτων και τα αρχιτεκτονικά διακοσμητικά στοιχεία αποτελούνται από τραβηχτό σοβά. Αρχικά είχε κατασκευαστεί ως διώροφη μονοκατοικία αλλά χωρίστηκε σε δύο κατοικίες με αυτήν του ορόφου από ανεξάρτητη πλαϊνή είσοδο. Την δεκαετία 1920-30 λειτούργησε ως Ιταλικό προξενείο, αλλά αρχικά φιλοξένησε τον

© «Κατοικία Θεμιστοκλή Πλουμιδάκη (κλινική Αγία Άννα)». Φωτογραφική τεκμηρίωση Αιμιλία Κλάδου Μπλέτσα.

διαβόητο αλαζόνα πρόξενο Τονκερ. Μετέπειτα με την απομάκρυνση του Ιταλικού προξενείου στο Μέγαρο Μακρίδη, επί της οδού Διοικητηρίου, χρησιμοποιήθηκε ξανά ως κατοικία και μετέπειτα ως κλινική Μητσotάκη και σήμερα παραμένει με την ίδια χρήση αλλά ως κλινική «Αγία Άννα».⁴⁶

⁴⁵ « Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοτάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ 15.

⁴⁶«Ελευθ. Βενιζέλου & Δασκαλογιάννη» Ιστορικοί οδοί και κτίρια της πόλης των Χανίων, Μανούσας Μανώλης, Εκδόσεις Έρεισμα ,2023 σελ.55

- **Μέγαρο ιατρού Γ. Καλαϊσάκη.**

Η διώροφη μονοκατοικία με κεντρική είσοδο δεσπόζει δίπλα στην κατοικία του Βουλευτή Θεμιστοκλή Πλουμιδάκη και εδράζεται επί υπερυψωμένου υπογείου που χρήζει για την στέγαση των χώρων βοηθητικής χρήσης του προσωπικού. Στην πλαϊνή όψη διαθέτει πλαϊνό νότιο εξώστη του ορόφου με την χρήση μεσημβρινού καθιστικού σε γειτνίαση με τους χώρους ανάπαυσης της οικογένειας.

Το κτίριο πωλήθηκε το 1925 στον έμπορο Κυριάκο Βατικιώτη, σε αυτό έμεινε η σπουδαία πιανίστα Αλίκη Βατικιώτη και αργότερα από τους κληρονόμους της μεταπωλήθηκε στον επιχειρηματία Σπανουδάκη. Η εγκατάλειψη του κτιρίου για πολλά έτη, δημιούργησε εκτεταμένες φθορές, που οδήγησαν στην κατεδάφιση του και την δημιουργία του πολιτιστικού χώρου του θερινού σινεμά «Αττικόν 2».⁴⁷

- **Οικία επιχειρηματία Γεωργίου Καρδαμάκη.**

Η χαρακτηριστική οικία με τους δύο δίδυμους πυραμιδωτούς πυργίσκους στην στέγη ως μεταφορά προτύπου βορειοευρωπαϊκού τύπου αρχιτεκτονικής, αποτέλεσε την οικία του επιχειρηματία Γεωργίου Καρδαμάκη και κατασκευάστηκε σύμφωνα με την 6/1929 ο.α. Παραμένει ως ένα άκρως ενδιαφέρον κτίριο που η πολυγωνική κάτοψη ακολουθεί και την όψη του, με δύο πυργοειδούς μορφής χώρους με απόληξη αντίστοιχες στέγες. Το κτίριο είναι περιμετρικά υπερυψωμένο σε σχέση με την στάθμη του δρόμου.

© Οικία Καρδαμάκη 1940 και επί γερμανικής κατοχής
Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

⁴⁷ Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδ. ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.62.

© Χαλέπα προς Μείντανι _Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

© Οδός Χαλέπας 1890. Ελληνικό προξενείο.- οικία Ναζακη Φωτογραφία ΑΥΜΑΡ PLUVINEL.Χανιωτικά νέα. <https://www.haniotika-nea.gr/h-%CF%87%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CF%80%CE%B1->

ΚΡΗΤΗ.— Ἡ ὁδὸς ἡ ἄγουσα εἰς τὰ ἐν Χανίοις Λαλατήρια.
LA CANÉE (Crète) Rue Halepa

Vue intérieure de la Canée-Crète.

7. Αναλυτικές καρτέλες οικιών, Δημόσιων κτιρίων και Ναών. Τεκμηρίωση της τουριστικής εμπειρίας διαμέσου της «Αίσθησης του τόπου».

Στο παρόν παράρτημα θα πραγματοποιηθεί καταγραφή των σημαντικών στοιχείων των ερευνώμενων κτιρίων, τεκμηρίωση των άυλων αξιών & της ιστορικότητας τους και σε επόμενα κεφάλαια πως μπορούν να αξιοποιηθούν συνολικά στο πλαίσιο μίας βιώσιμης αστικής ανάπτυξης. Ο άξονας αξιοποίησης τους θα συμπεριλαμβάνει εκτός από την αποκατάσταση, συντήρηση, διαχείριση και ανάδειξη τους, τους τρόπους έτσι ώστε η στρατηγική προσαρμογής τους στην σύγχρονη ζωή να έχει βιώσιμο αντίκτυπο.

Στην βιβλιογραφία του αστικού σχεδιασμού, η αίσθηση του τόπου αποδίδεται διαμέσου του φυσικού περιβάλλοντος, της δραστηριότητας και του νοήματος. Η επίσκεψη σε ένα μέρος προκαλεί συναισθήματα, που δεν μπορούν να εξηγηθούν από τις φυσικές ιδιότητες ή τις αισθήσεις. Αυτό συχνά αναφέρεται ως η «**αίσθηση του τόπου**» (Genius Loci). Τα φυσικά στοιχεία αναφερόμενα στην αρχιτεκτονική μορφή των κτιρίων και κατασκευών σε συνδυασμό με την κλίμακα, την θέα, τον ανοικτό χώρο, το πράσινο συνιστούν τις κοινωνικές, πολιτιστικές και ψυχολογικές διαστάσεις του χώρου. Τα ορόσημα του κάθε τόπου είναι συνήθως μοναδικά και εύκολα αναγνωρίσιμα.⁴⁸

Στην περίπτωση της πόλης των Χανίων η έννοια της αίσθησης του τόπου είναι έντονη και αλληλοεπιδρά στην τουριστική εμπειρία του ατόμου. Ο τρόπος με τον οποίο ο ταξιδιωτικός επισκέπτης μπορεί να αντλήσει νόημα από την περιήγηση σε αυτή, γίνεται μέσω των αφηγήσεων, του οραματισμού από γεγονότα του παρελθόντος, μια διαδικασία που ενισχύεται από τοποθεσίες πολιτιστικής κληρονομιάς. Στην περίπτωση αυτή το Ενετικό λιμάνι και η κοσμική Χαλέπα κρατούν τα σκήπτρα των εντυπώσεων. Αυτό κάνει την εμπειρία πιο αληθινή, δημιουργεί συσχέτιση με το παρελθόν και καθιστά την τουριστική αφήγηση ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα.

Οι πολιτιστικές διαδρομές της Χαλέπας ταξινομήθηκαν ως γραμμικά θεματικά μοντέλα ενός συνόλου κτιριακών δομών, που συνδέουν μεταξύ τους κληροδοτήματα του παρελθόντος αναδημιουργώντας, ερμηνεύοντας και προσεγγίζοντας το αρχιτεκτονικό και ιστορικό παρελθόν, αναδεικνύοντας την «αίσθηση του τόπου» και τη συσχέτιση τους ως πολιτιστικό αγαθό, σημαντικό για τις μελλοντικές γενιές. Στην περίπτωση αυτή τα γραμμικά μοντέλα πολλαπλών σημείων ενδιαφέροντος χρησιμοποιήθηκαν υπό το πρίσμα της αρχιτεκτονικής τεκμηρίωσης, του ιστορικού υποβάθρου καθώς και της χρήσης που είχαν στο παρελθόν και σήμερα. Παράλληλα έγινε παρουσίαση τους με σκοπό στην μελλοντική ενσωμάτωση των διαδρομών με εφαρμογές πωλήσεων και στρατηγικών μάρκετινγκ.

⁴⁸ •Άρθρο: «Meaning of place and the tourist experience» John Ebejer, Institute for Tourism, Travel and Culture, University of Malta σελ. 3.

14. ΔΗΜΟΤΙΚΟΣ ΚΗΠΟΣ - οδός Τζανακάκη

© Καρτ ποστάλ της εποχής. Κήπος 1870 Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

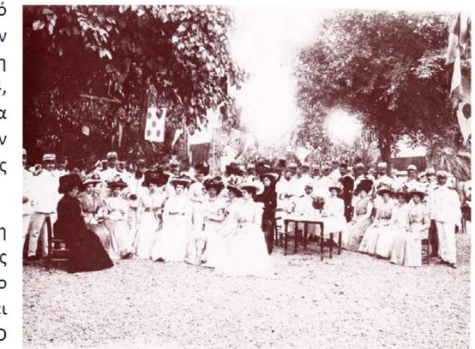
Ο Δημοτικός Κήπος της πόλης των Χανίων σχεδιάστηκε το 1870 σύμφωνα με ευρωπαϊκά κηποτεχνικά πρότυπα και αποτελεί το πρώτο κοινωφελές έργο εκτός των τειχών της πόλης. Είναι έργο του Ρεούφ Πασά, ο οποίος επέβλεψε προσωπικά τη διαμόρφωσή του, με στόχο να καλύψει την ανάγκη ύπαρξης ενός ελεύθερου χώρου για περίπατο και αναψυχή. Με πρωτοβουλία του Σακήρ Πασά, το 1898 δημιουργήθηκε στη βορειοδυτική γωνία του Κήπου ένα κτίριο το οποίο χρησίμευε ως θέατρο, κυβερνητικό τυπογραφείο, αίθουσα χορών, ενώ τα επόμενα χρόνια στέγασε την Βουλή της Κρητικής Πολιτείας (13). Τον χειμώνα του 1918, η φύτευση και διαμόρφωση των μονοπατιών ανανεώθηκαν. Το 1924, στη βορειοανατολική γωνία του Δημοτικού Κήπου άρχισε να κτίζεται το Ρολόι (15) και το 1936 δημιουργήθηκε από τον επιχειρηματία Ανδρέα Χατζηδάκη το κτίριο που φιλοξενεί ως σήμερα το «Καφέ Κήπος».

Σήμερα, στην τεράστια έκτασή του Κήπου στεγάζονται η Δημοτική παιδική βιβλιοθήκη, ο Δημοτικός θερινός κινηματογράφος και η καφετέρια «Καφέ Κήπος». Το μνημείο χαρακτηρίζεται ιδιαίτερης σημασίας και αναφοράς και συμμετέχει στην θεματική ενότητα των πολιτιστικών διαδρομών με θέμα «Ο πολιτιστικός ρόλος των ιστορικών καφέ της Ευρώπης».

• Καρτέλες κτιρίων.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/wg3N3iigev4fkncW9>

© Εκδήλωση της εξέχουσας τάξης της εποχής στον Ευρωπαϊκό κήπο. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

15. ΡΟΛΟΪ - οδός Παπανδρέου

© Καρτ ποστάλ της εποχής. Το Εθνικό Στάδιο Χανίων και το Ρολόι αριστερά. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/NwJ6B2JscSig58bo6>

Περιγραφή κτιρίου

Το Ρολόι της πόλης σχεδιάστηκε από τον μηχανικό Δ.Κολλάρο, άρχισε να κτίζεται το 1924 και ολοκληρώθηκε το 1927. Έχει ύψος πάνω από 20 μέτρα και πυργοειδή μορφή με διακοσμητικά γείσα και διαρθρώνεται σε τρία μέρη: βάση, κορμό και στέγη, η οποία διαμορφώνεται σε κυκλικό περίπτερο. Στο ανώτερο σημείο του κορμού βρίσκονται οι ωρολογιακοί δίσκοι και ο μηχανισμός λειτουργίας και λίγο ψηλότερα βρίσκεται ο θόλος με την καμπάνα που σημαίνει την ώρα. Για την κατασκευή του χρησιμοποιήθηκε λαξευτός πωρόλιθος από τα λατομεία των Λενταριανών και της Χαλέπας και άμμος ποταμού.

Χρήση: Με την πάροδο του χρόνου, το μνημείο παρουσίασε σημαντικές και επικίνδυνες φθορές. Τα τελευταία χρόνια εκπονήθηκαν μελέτες για εργασίες συντήρησης, και αποκατάστασης μέσω του έργου «Αποκατάσταση Ρολογιού Δημοτικού Κήπου Χανίων» που χρηματοδοτήθηκε από το ΕΣΠΑ και το Ε.Π. «Κρήτη 2014-2020». Οι εργασίες ολοκληρώθηκαν το Δεκέμβριο του 2020.

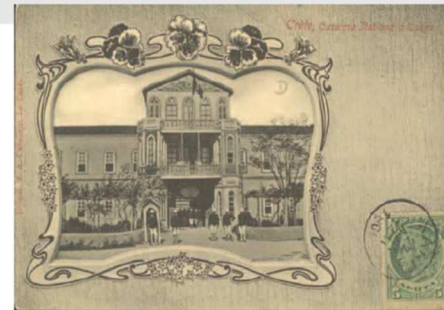

© Το «Ρολόι της πόλης» σήμερα. Φωτογραφική τεκμηρίωση διαδικτυακή πύλη υπουργείου Πολιτισμού.

© Σχέδιο όψης ρολογιού. 1924 Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

16. ΙΤΑΛΙΚΟΣ ΣΤΡΑΤΩΝΑΣ - οδός Τζανακάκη

© Καρτ ποστάλ της εποχής. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/CRJDTtoWWtDsNty4t9>

© Το κτίριο του «Ιταλικού στρατώνας» σήμερα μετά την πυρκαγιά του 2018. Φωτογραφική τεκμηρίωση διαδικτυακή πύλη υπουργείου Πολιτισμού.

Ο Ιταλικός Στρατώνας είναι το πρώτο έξω από τα τείχη δημόσιο κτίριο των Χανίων και επηρέασε σημαντικά τη διαμόρφωση του πολεοδομικού σχεδίου της πόλης. Κατασκευάστηκε από την Οθωμανική διοίκηση στα 1884 περίπου, για τις ανάγκες του Τουρκικού στρατού. Αρχιτέκτονας ήταν ο Ιταλός μηχανικός Νικόλαος Μαγκούζο. Το κτίριο χαρακτηρίζεται από λιτότητα και συμμετρία, έχοντας πρότυπα κυρίως δημόσια κτίρια της Κωνσταντινούπολης.

Ο στρατώνας ονομάστηκε «Μετζιδιέ» προς τιμή του σουλτάνου Αμπδούλ Μετζίτ. Μετά την αποχώρηση του Τούρκικου στρατού και την ανακήρυξη της Αυτονομίας (1897), δόθηκε στο Ιταλικό στρατιωτικό σώμα και πήρε την ονομασία «Ιταλικός Στρατώνας». Μετά την Ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα, στο κτίριο εγκαταστάθηκαν Ελληνικές στρατιωτικές δυνάμεις που το χρησιμοποίησαν μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970. Λίγο πριν από τη Γερμανική κατοχή, το κεντρικό τμήμα του κτιρίου αλλοιώθηκε χάνοντας το περίτεχνο αέτωμα με το θυρεό και τα χαρακτηριστικά «Αρμενικά» παράθυρα του τρίτου ορόφου. Στη δεκαετία του 1960, το νότιο τμήμα του κτιρίου κατεδαφίστηκε για να κτιστεί η κατοικία του διοικητή της 5ης Μεραρχίας. Μετά από την παραχώρησή του στο Πολεμικό Μουσείο Αθηνών, αποτελεί παράρτημα του Πολεμικού Μουσείου στην Κρήτη.

Το 2018 στο μνημείο εκδηλώθηκε πυρκαγιά που επέφερε μεγάλες καταστροφές στο κτήριο. Σήμερα μελετάται η αποκατάσταση και επανάχρησή του.

21. ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ - ΔΙΟΙΚΗΤΗΡΙΟ - πλατεία Ελευθερίας

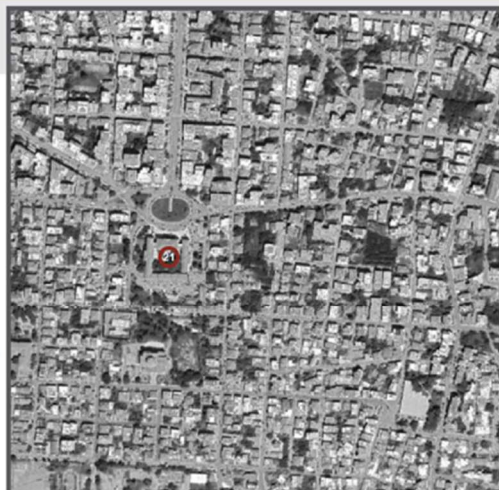
©Καρτ ποστάλ της εποχής. Το κτίριο των δικαστηρίων στα πρώτα χρόνια λειτουργίας του.

©Το κτίριο των δικαστηρίων σήμερα. Φωτο: Μαρίας Αρχοντάκη.

Δικαστικό Διοικητικό Μέγαρο Χανίων είναι το δεύτερο δημόσιο κτίριο εκτός των τειχών, μετά τον Ιταλικό Στρατώνα (16). Επηρέασε σημαντικά τη διάρθρωση του σχεδίου της νέας επέκτασης της πόλης και τη χάραξη των βασικών οδικών αξόνων της & την δημιουργία της Πλατείας Ελευθερίας-Δικαστηρίων. Αμέσως μετά την αποπεράτωση του κτιρίου διανοίγεται κάθετα προς αυτό η τότε οδός Δημοσίων Έργων (σημερινή Ηρώων Πολυτεχνείου) μετέπειτα Οδός Μπόλμπερ σε ύψος βουλεβαρτου, για να συνδέσει το κτίριο με το Παλάτι του Βασιλιά (33) και την Χαλέπα ενισχύοντας ακόμη τη δυτικοτροπή εικόνα των Χανίων. Το αρχικώς τριώροφο κτίριο από λιθοδομή με ξύλινα μεσοπατώματα κατασκευάστηκε τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κυριαρχίας (τέλη 19ου αι.) ως Τουρκικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο σε ένα πνεύμα εκ δυτικισμού που επικρατούσε την εποχή στην οθωμανική αυτοκρατορία πριν την εκπονή της. Το κτίριο απαρτίζεται από τέσσερις πτέρυγες, έχει ορθογωνική κάτοψη, με αξονική συμμετρία, και συγκροτείται περί αιθρίου καταμετρημένου σε δύο επίπεδα, μικρής υψομετρικής διαφοράς. Η κύρια είσοδος του κτιρίου επιτυγχάνεται από την πλατεία Ελευθερίας, υπερυψωμένη από το έδαφος κατά 3 μέτρα, διαμέσου μνημειακής κλίμακας δύο βραχιόνων. Η είσοδος σε προθάλαμο που ενώνεται επίσης με το μεγαλοπρεπές εσωτερικό κλιμακοστάσιο, οδηγεί στον πρώτο όροφο σε πρόδρομο, που εκατέρωθεν του κατανέμονται αιθουσες οι οποίες είχαν σχεδιαστεί για δωμάτια του Στρατιωτικού Νοσοκομείου. Κατά την περίοδο της Τουρκικής κυριαρχίας η όψη εμφανίζεται με τοξοειδές αέτωμα. Επι Κρητικής Πολιτείας το κτίριο θα αλλάξει χρήση και θα αποτελέσει το Μέγαρο της Διοίκησης ολόκληρης της Κρήτης μιας και τα Χανιά είχαν επιλεγεί ως πρωτεύουσα της νήσου την περίοδο αυτή 1898-1913. Το 1936 μετά από πυρκαγιά προστέθηκε ο τέταρτος όροφος του κεντρικού κτιρίου, το 1984 έγιναν εργασίες επισκευής και συντήρησης & το 1988 διαμόρφωση περιβάλλοντος χώρου. Από την περίοδο της Αυτονομίας έως και σήμερα στο κτίριο στεγάζονται τα Δικαστήρια στη νότια, δυτική και ανατολική πτέρυγα, ενώ στη βόρεια πτέρυγα στεγάζονται οι Υπηρεσίες της Περιφερειακής Ενότητας Χανίων.

Το
σημερινό

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/dGhi3M1ofVPkQbgL9>

© Το «Διευθυντήριο Μέγαρον» επισκέπτεται ο Υπάτος Αρμυστής Πρίγκιπας Γεώργιος την Κυριακή 25 Φεβρουαρίου 1902, μετά την Θεία Λειτουργία. Αιμιλία Κλάδου-Μπλέσσα, «Χανιά έξω από τα Τείχη», Έκδοση ΤΕΕ, Αθήνα 1998, σελίδα 40.

22. ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΟ - οδός Κνωσού

©Φωτογραφία από την κατασκευή του κτιρίου της Δεξαμενής. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

©Δυτική άποψη της Δεξαμενής & το εσωτερικό της σήμερα. Άρθρο :Γνωρίστε τη Δεξαμενή του Αη Γιάννη στα Χανιά!, Διαδικτυακή πύλη: iscreta.gr

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/7r8AsWaCHNX6wnqA7>

Η κατασκευή του πέτρινου κτιρίου της Δεξαμενής, ξεκίνησε το 1913 και ολοκληρώθηκε το 1927 επί δημαρχίας Εμμανουήλ Π. Μουντάκη. Η έκταση στην οποία οικοδομήθηκε, δωρήθηκε το 1905 από τον Γεώργιο Θ. Σγουρό για την κατασκευή της υδατοδεξαμενής από την οποία θα υδρεύονταν η πόλη. Κατά τον σχεδιασμό της δεξαμενής από τον αρχιτέκτονα Α. Μουντάκη, ακολουθήθηκαν τα αρχιτεκτονικά και μορφολογικά πρότυπα που χαρακτηρίζουν τα σημαντικά δημόσια ή ιδιωτικά κτίρια της εποχής της Κρητικής Πολιτείας.

«Η δεξαμενή αποτελείται από δύο κτίρια συνδεδεμένα μεταξύ τους. Το δυτικό κτίριο (κτίριο Α1) είναι ένα επίμηκες κτίσμα με μνημειακή μορφή, αρκετά ψηλότερο από το ανατολικό. Στο κτίριο Α1 είχε διαμορφωθεί η κύρια είσοδος της δεξαμενής με πρότυπο στο εξωτερικό, ενώ στο εσωτερικό υπήρχαν οι χώροι για τον έλεγχο της λειτουργίας της. Η οργάνωση των όψεων έγινε πάνω σε ασυμμετρικές αξονικές συμμετρίας. Το κεντρικό τμήμα της πρόσοψης όπου διανοίχθηκε η κύρια είσοδος, πλαισιωμένη από δύο παράθυρα, κατασκευάστηκε από λαξευμένη ισοδομή λιθοδομή, όπου κυριαρχούν παραστάδες που φέρουν σχηματοποιημένα κιονόκρανα και τονίστηκε με την ελαφρά, προς τα έξω, προβολή του. Η βάση του κτιρίου κατασκευάστηκε από ισοδομή λιθοδομή, ενώ η εξωτερική επιφάνεια του κορμού του κτιρίου κατασκευάστηκε από «κυψελωτή» λιθοδομή. Θιγκός με έντονα προεξέχον γείσο στέφει την πρόσοψη και τις πλάγιες όψεις του κτιρίου, ενώ ένα χαμηλό στηθαίο ολοκληρώνει την σύνθεση. Η στέγαση είναι επίπεδη.

Το ανατολικό κτίριο (κτίριο Α2) έχει κάτοψη σε σχήμα ορθογωνίου παραλληλογράμμου, με χαμηλότερο ύψος από το δυτικό και δεν έχει, εξωτερικά, μνημειώδη μορφή. Ο εσωτερικός χώρος είναι διαμορφωμένος κατά τα πρότυπα των μεγάλων δεξαμενών, με συστήματα πεσών που φέρουν τοξωτά ανοίγματα. Την δεκαετία του 1930 προστέθηκε ΣΤΗ βόρεια πλευρά του κτιρίου ένα νέο τμήμα, το οποίο κατασκευάστηκε με όμοιο τρόπο με το ήδη υπάρχον. Διάφορα κτίσματα προστέθηκαν σταδιακά σε διάφορες χρονικές περιόδους, ενώ το χαρακτηριστικό πρότυπο που υπήρχε εμπρός από την κύρια είσοδο του κτιρίου Α1 κατεδαφίστηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960, κατά τη διάνοιξη της οδού Κνωσού και τη διαμόρφωση της ομώνυμης πλατείας που υπάρχουν μέχρι σήμερα. Το κτίριο Α2, όπου βρίσκεται ο κύριος χώρος της δεξαμενής, χαρακτηρίζεται από την επανάληψη των πεσών που φέρουν αψίδες. Η στέγαση του χώρου Α2 επιτυγχάνεται μέσω σταυροθολίων. Για την κατασκευή του κτιρίου, εκτός από την πέτρα χρησιμοποιήθηκε και το Σαντορινιό επιχρίσμα, χαρακτηριστικό υλικό οικοδομής της εποχής εκείνης και δείγμα της ποιότητας κατασκευής και της αντοχής στο χρόνο.»¹

¹ Γνωρίστε τη Δεξαμενή του Αη Γιάννη στα Χανιά!, άρθρο iscreta.gr, 10 Ιανουαρίου 2016, διαδικτυακός τόπος : <http://iscreta.gr/2016/01/%CF%B3%CF%BD%CF%89%CF%81%CF%AF%CF%83%CF%84%CF%B5%CF%84%CF%B7%CF%B4%CF%B5%CF%B3%CF%B1%CF%BC%CF%B5%CF%BD%CF%AE%CF%84%CF%BF%CF%85%CF%B1%CF%B7%CF%B3%CF%B9%CF%AC%CF%BD%CF%BD%CF%B7%CF%B3%CF%84%CF%B1/>

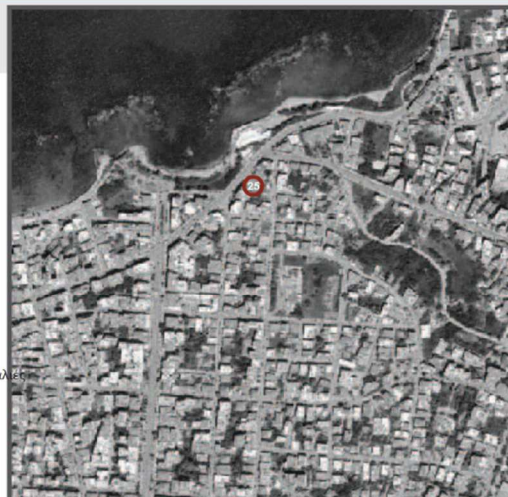
25. ΑΥΣΤΡΙΑΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ - οδός Ελ. Βενιζέλου

©Καρτ ποστάλ της εποχής, το Αυστροουγγρικό Προξενείο. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Το ξενοδοχείο «ΔΩΜΑ» σήμερα.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/t3ZXdeUE73kknPQL7>

©Το αυστριακό- ουγγρικό προξενείο (στη σημερινή οδό Ελευθερίου Βενιζέλου). Πηγή: Η Κρήτη στις αρχές του αιώνα μας : φωτογραφικό πανόραμα από το αρχείο του Περικλή Διαμαντόπουλου, σ. 45

Περιγραφή κτιρίου

Το κτίριο χτίστηκε στα τέλη του 19ου αιώνα και λειτουργήσε αρχικά ως Αυστροουγγρικό Προξενείο, κατά τη διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας που η περιοχή της Χαλέπας φιλοξενούσε όλα τα Προξενεία των Μεγάλων Δυνάμεων κι εκεί βρίσκονταν τα σπίτια των πολιτικών και των επιφανών πολιτών της εποχής. Κατασκευάστηκε από τον Αυστριακό μηχανικό Μπιρίντα ειδικά για τον σκοπό αυτό.

Το 1940 ο Άγγλος πρόξενος εντυπωσιάστηκε από το ακίνητο κι έπεισε τους ιδιοκτήτες να το νοικιάσουν με την επιπλωσή του. Το 1941 οι Γερμανοί καταλαμβάνουν την Κρήτη, ενώ την ίδια τύχη έχει και η οικία. Μετά την απελευθέρωση του νησιού, η οικογένεια προσπαθεί να πάρει πίσω το ακίνητο, το Βρετανικό Προξενείο όμως έχει ήδη προλάβει να το καταλάβει. Μετά από σκληρές διαπραγματεύσεις δόθηκαν στην οικογένεια τρία δωμάτια, ενώ το υπόλοιπο κτήριο μετατράπηκε σε Αγγλικό σχολείο. Το σπίτι παραδόθηκε τελικά στους ιδιοκτήτες του το 1955.

Χρήση

Το άλλοτε Αυστριακό Προξενείο στεγάζει εδώ και χρόνια το ξενοδοχείο "Δώμα" με τις ιστορικές συλλογές του, το οποίο ήταν το πρώτο νεοκλασικό κτίριο στα Χανιά που διαμορφώθηκε για να λειτουργήσει ως ξενοδοχείο.

26. ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ - οδός Ελ. Βενιζέλου

©Καρτ ποστάλ της εποχής με το Ελληνικό προξενείο αριστερά και το Γερμανικό προξενείο δεξιά. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

©Το Γερμανικό προξενείο ιδιοκτησίας Κ. Ναζάκη, 1906, Αρχείο Μανώλη

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/F3bL1h2PWjaBryJg8>

© Το κτίριο του ξενοδοχείου «Ανδρομέδα» σήμερα, Φωτογραφική τεκμηρίωση διαδικτυακή πύλη υπουργείου Πολιτισμού.

Περιγραφή κτιρίου

Χτίστηκε το 1870 από κάποιον Τούρκο πασά και κατά την διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας στέγασε το Γερμανικό Προξενείο. Μετά την ένωση της Κρήτης με την Ελλάδα και την αποχώρηση των Τούρκων και των Μεγάλων Δυνάμεων το κτήριο πουλήθηκε στον Κυριάκο Ναζάκη το 1913. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου επιτάχθηκε από τους Γερμανούς και στέγασε την General Kommandatur. Λέγεται, μάλιστα, ότι κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου φιλοξένησε το Στρατάρχη Rommel, Διοικητή του Africa Korps. Χρήση : Σήμερα το οίκημα, στεγάζει το ξεχωριστό ξενοδοχείο «Βίλα Ανδρομέδα».

27. ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ - οδός Ελ. Βενιζέλου

© Χαλέπα, «το ελληνικό Προξενείο», που τόσους έσωσε στις σφαγές του 1897, σε μια φωτογραφία του Διαμαντόπουλου από το 1897, όταν διέθετε σαχνισι στον όροφο. Διαδικτυακός τόπος Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Το κτίριο που βρίσκεται στην συμβολή των οδών Βιβιλάκη και Ελ. Βενιζέλου, με την παλαιά ονομασία "Μέγαρο Χορτάτζη", κτίστηκε από άγνωστο αρχιτέκτονα κατόπιν παραγγελίας του βαμβακέμπορα Χορτάτζη. Την τελευταία περίοδο της Τουρκοκρατίας στέγασε το Μαχμούτ Τζελαλεδίν πασά, Γενικό Διοικητή Κρήτης. Από το 1889 και για το χρονικό διάστημα που η Κρήτη υπήρξε Αυτόνομη Πολιτεία, στέγασε το Ελληνικό Προξενείο. Αργότερα, φιλοξένησε για κάποιο διάστημα και το Ιταλικό Προξενείο. Τη δεκαετία του 1980 ανακηρύχθηκε παραδοσιακό ιστορικό μνημείο. Έχει έντονα νεοκλασικά στοιχεία τοποθετημένα με συμμετρία. Τα ανοίγματα του ισογείου έχουν τοξωτά υπέρθυρα και του ορόφου πλαίσια με τοξωτή διαμόρφωση. Ο πύλωνας του κήπου έχει κτιστεί σύμφωνα με τα πρότυπα της ώριμης Αναγέννησης.

Χρήση: Σήμερα, παρά τις κατά καιρούς επισκευές του, η μορφή και η θέση του το κατατάσσουν στα αντιπροσωπευτικά κτίρια της Χαλέπας. Για κάποιες δεκαετίες λειτουργούσε ως χώρος διασκέδασης, ενώ πλέον είναι κλειστό. Το κτίριο είναι χαρακτηρισμένο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

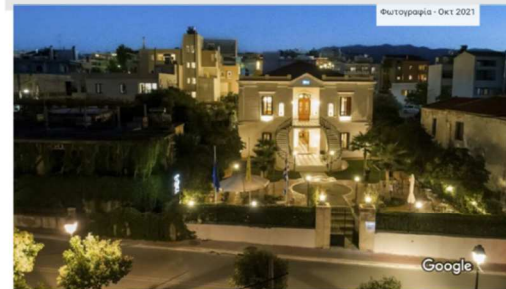
Θέση : <https://maps.app.goo.gl/RxUx7ojRYso7ChEx6>

© Το κτίριο του Ελληνικού προξενείου σήμερα, Φωτογραφική τεκμηρίωση διαδικτυακή πύλη υπουργείου Πολιτισμού.

Περιγραφή κτιρίου

28. ΑΓΓΛΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ - οδός Ελ. Βενιζέλου

© Το κτίριο του Αγγλικού προξενείου σήμερα, ως ξενοδοχείο Χαλέπα. Φωτογραφική τεκμηρίωση Google, Οκτώβριος 2021.

© Το κτήριο του παλιού Αγγλικού Προξενείου σήμερα ως «Ξενοδοχείο Χαλέπα». Φωτογραφική τεκμηρίωση από την διαδικτυακή πύλη:

<https://www.google.com/maps/place/Halepa+Hotel/@35.5178108,24.0361843,3a,75v,90t/data=!3m8!1e2!3m6!1sAF1QipOUGW0lqpwEJWqWZ8FXKsgco2WuxE3zwwBniWz!2e10!3e12!>

Περιγραφή κτιρίου

Το παλαιό αρχοντικό που στέγασε την Πρεσβεία της Μεγάλης Βρετανίας κατά την διάρκεια της Κρητικής Πολιτείας, κτίστηκε το 1886, από τον έμπορο Θεμιστοκλή Μητσotάκη για την κόρη του Φαιναρέτη. Για την κατασκευή του ακολουθήθηκαν τα αρχιτεκτονικά πρότυπα του Παλατιού του Πρίγκιπα Γεωργίου, το οποίο ήταν κατοικία του Θεμιστοκλή Μητσotάκη. Την κατασκευή πραγματοποίησε ο Ιταλός εργολάβος Σεβαστιανός Πριμιτέρ, σε σχέδια και επίβλεψη του Ιταλού μηχανικού Νικολάου Μαγκούζο. Η τυπολογία του κτιρίου είναι αυτή της βίλλας, με τους χώρους υποδοχής στον όροφο, στον οποίο οδηγεί χαρακτηριστική εξωτερική σκάλα με δυο σκέλη. Στο χώρο αυτό έχει δοθεί μεγαλύτερη βαρύτητα αρχιτεκτονικά. Διασώζονται και σήμερα οι τοξωτές κόγχες, οι λαξευτές πέτρες στα πλαίσια των παραθύρων, ένα μεγάλο βιτρό και ο θυρεός από μάρμαρο. Οι χώροι του ισογείου ήταν κυρίως βοηθητικοί και αποθηκευτικοί. Ο κήπος φυτεύτηκε συμμετρικά με φοίνικες, δεξιά και αριστερά ενός βοτσαλωτού διαδρόμου.

Χρήση : Κατά τη γερμανική Κατοχή, επιτάχθηκε από τους Γερμανούς. Από το 1987 έως σήμερα στεγάζει το ξενοδοχείο "Χαλέπα", και είναι χαρακτηρισμένο μνημείο από το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/7EpW8aiqA7HSmWdV5>

© Ο εξωτερικός κήπος της Αγγλικής πρεσβείας με την αξονική διάταξη και τα φοινικοειδή εκατέρωθεν. Φωτογραφική τεκμηρίωση Google, Οκτώβριος 2021.

30. Ι.Ν. ΑΓΙΑΣ ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ - οδός Σκρα & οδός Δαγκλή

©Καρτ ποστάλ της εποχής. Διαδικτυακή πύλη Χανιά παλιές φωτογραφίες.

© Ο Ιερός Ναός Αγίας Μαγδαληνής σήμερα. Φωτογραφική τεκμηρίωση
Giannis Giannakitsas , Μάρτιος 2024. Google maps

Περιγραφή κτιρίου

Ο ναός της Αγίας Μαγδαληνής χτίστηκε σε ανάμνηση της διαμονής στα Χανιά της αδελφής του Πρίγκιπα Μαρίας, συζύγου του Μεγάλου Δούκα της Ρωσίας Γεωργίου και χρησιμοποιήθηκε ως «ηγεμονικός» ναός από τον πρίγκιπα Γεώργιο, ο οποίος μετά την αναχώρησή του από την πόλη, τον δώρισε στο Δήμο Χανίων «σε ανάμνηση των ημερών που πέρασε στην Κρήτη και της αγάπης με την οποία τον περιέβαλλε η κοινότητα της Χαλέπας». Τα σχέδια του ναού εκπονήθηκαν στη Ρωσία και ακολουθούν τα πρότυπα των εκεί ορθόδοξων ναών. Πρόκειται για ένα τετράγωνο κτίσμα με εξέχουσα την τρίπλευρη αψίδα του ιερού. Ο ναός είναι κτισμένος με μεγάλους δόμους από πωρόλιθο και με διακοσμητική χρήση πλίνθου, πάνω σε υπερυψωμένο επίπεδο. Δυτικά διαμορφώνεται μία τοξοστοιχία από πεσσούς, ένα περίστωο σε σχήμα ανεστραμμένου Π. Έχει τετράριχτες στέγες σε δύο επίπεδα που καταλήγουν σε ρωσικού ρυθμού ψευδότρουλλο. Εσωτερικά, ο ναός αποτελείται από ένα τετράγωνο χώρο που καλύπτεται από ημισφαίριο τρούλο, χωρίς τύμπανο. Οι δεσποτικές εικόνες του τέμπλου είναι έργα του Φώτη Κόντογλου. Η επίβλεψη για την εκτέλεση του έργου και τη διαμόρφωση του περιβάλλοντος χώρου έγινε από τον αρχιτέκτονα Χρήστο Τσολίνα. Ο ναός εξακολουθεί να λειτουργεί έως και σήμερα.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/X7QaiZWVJ9xRWRZ38>

© Εκκλησιασμός Ύπατου Αρμοστή. Διαδικτυακή πύλη Χανιά παλιές φωτ/φίες.

32. ΓΑΛΛΙΚΗ ΣΧΟΛΗ - οδός Ελ. Βενιζέλου

©Καρτ ποστάλ της εποχής. Διαδικτυακή πύλη Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Περιγραφή κτιρίου

Το κεντρικό κτίριο με το αέτωμα που διατηρείται έως σήμερα κτίστηκε το 1858 ως κατοικία Αιγυπτίου εμπόρου από τον Τούρκο Χουσεΐν Πασά. Το οικόπεδο συνολικής έκτασης 8.746 τ.μ. περιελάμβανε το σπίτι με τρία ισόγεια δωμάτια, δυο διαδρόμους και πέντε δωμάτια στον επάνω όροφο, καθώς και τον περιβάλλοντα χώρο με βοηθητικούς χώρους, περιβόλι, αμπέλια και πηγάδι. Το 1895 αγοράστηκε από το καθολικό τάγμα του Αγίου Ιωσήφ και από το 1896 έως το 1963 στέγασε τη Γαλλική Σχολή «Σεν Ζοζέφ», η οποία είχε ιδρυθεί στα Χανιά το 1852 με την άδεια της τουρκικής κυβέρνησης. Τότε κατασκευάστηκαν εκατέρωθεν του κεντρικού κτίσματος δύο ακόμη πτέρυγες, οι οποίες φιλοξένησαν τις αίθουσες της Σχολής.

Χρήση: Στην πορεία του χρόνου η Σχολή λειτούργησε με διάφορες μορφές (νηπιαγωγείο, δημοτικό, γυμνασιακές τάξεις, πλήρες γυμνάσιο, φροντιστήριο, παιδικός σταθμός και οικοτροφείο), ενώ η παρουσία της θα συνεχιστεί παρά τα μεγάλα, ιστορικά γεγονότα που σημάδεψαν τα Χανιά και τις πολεμικές συγκρούσεις. Στη σχολή διδάχτηκαν τη γαλλική γλώσσα (που τότε ήταν διεθνής γλώσσα) πολλές γενιές κοριτσιών των πιο εύπορων και επιφανών οικογενειών των Χανίων. Η Γαλλική σχολή συνέχισε την εκπαιδευτική και φιλανθρωπική λειτουργία της μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1970, οπότε και πωλήθηκε στο Υπουργείο Παιδείας.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/8FRKLRC04U3NsNka8>

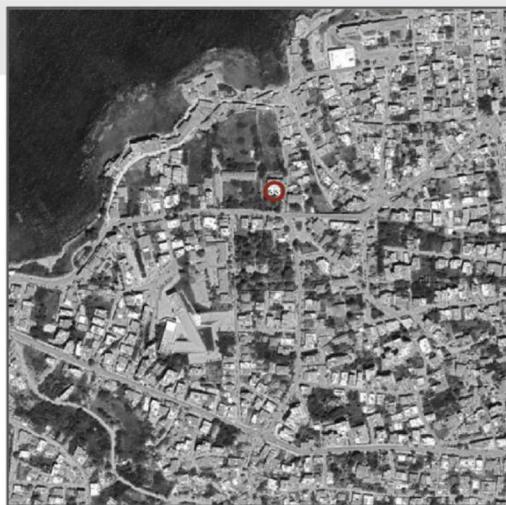
© Το κτίριο της Γαλλικής Σχολής σήμερα. Φωτογραφική τεκμηρίωση : <https://greece.terrabook.com/el/chania/page/galliki-scholi/>

33. “ΠΑΛΑΤΙ ΠΡΙΓΚΙΠΑ”- ΟΙΚΙΑ ΘΕΜ. ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ - οδός Ελ. Βενιζέλου

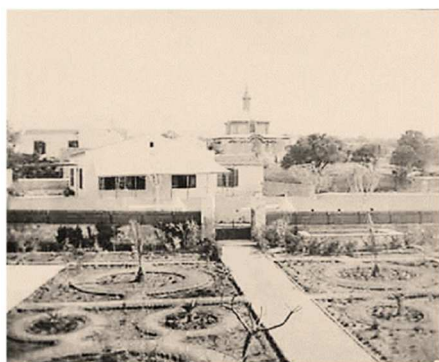

La Santé. Le Palais de S. E. A. Zaimis.

© Καρτ ποστάλ της εποχής. (περίοδος αρμοστίας Ζαΐμη) Διαδικτυακή πύλη Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/FeYp7nF4tnaRQen38>

ερίφημος κήπος του Παλατιού. Φωτο λήψης ο εξώστης του ορόφου. τυακή πύλη Χανιά παλιές φωτογραφίες.

© Το παλάτι του Πρίγκιπα σήμερα. Φωτογραφική τεκμηρίωση διαδικτυακή πύλη υπουργείου Πολιτισμού.

Το «Παλάτι» του Πρίγκιπα Γεωργίου βρίσκεται μεταξύ της Οικίας Βενιζέλου και της Γαλλικής Σχολής. Είναι τυπικό δείγμα αρχοντικού της εποχής του, κτισμένο το 1882 με τυπολογία βίλλας, από τον πλούσιο έμπορο Θεμιστοκλή Μητσotάκη. Οι επενδύσεις του κτιρίου εξωτερικά είναι από πεντελικό μάρμαρο, η ξυλεία που έχει χρησιμοποιηθεί είναι από κέδρους του Λιβάνου και οι κουπαστές του εξώστη είναι από κρύσταλλο. Εσωτερικά, στο ισόγειο βρίσκονται οι χώροι υποδοχής και η κουζίνα, ενώ στον όροφο είναι τα ιδιαίτερα δωμάτια. Κάθε όροφος έχει εμβαδόν 250 τμ. Το κτίριο χαρακτηρίζεται από λιτότητα και συμμετρία. Τα ανοίγματα έχουν τονισμένα πλαίσια και μικτό γείσο, ενώ διακοσμητικές ταινίες, κόγχες, γείσο και στηθαίο με γλάστρες συμπληρώνουν τη διακόσμησή του. Το 1898 το αρχοντικό επιλέγεται ως το πιο κατάλληλο για να γίνει η κατοικία του Πρίγκιπα Γεωργίου. Μετά την αποχώρηση του Πρίγκιπα Γεωργίου το 1906, έμειναν εκεί οι εκάστοτε Γενικοί Διοικητές Κρήτης. Από το 1937 έως το 1940 στο Παλάτι στεγάστηκε στρατιωτικό νοσοκομείο, ενώ κατά την Κατοχή επιτάχθηκε και χρησιμοποιήθηκε ως Στρατηγείο από τους Γερμανούς.

34. ΟΙΚΙΑ ΕΛΕΥΘΕΡΙΟΥ ΒΕΝΙΖΕΛΟΥ - οδός Ελ. Βενιζέλου

© Η οικία – Μουσείο Βενιζέλου σήμερα.

Θέση :

<https://maps.app.goo.gl/BqFv9ZbdHCTEjkod8>

© Η οικία Βενιζέλου πριν την ανακαίνισή του 1927 . Διαδικτυακή πύλη Χανιά παλιές φωτογραφίες.

Περιγραφή κτιρίου

Χαρακτηριστικό δείγμα αρχοντικού του 19ου αιώνα με δυτικές επιρροές και σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά πρότυπα της τυπολογίας της βίλλας, η Οικία Βενιζέλου κατασκευάστηκε το 1880 σε σχεδιασμό του μηχανικού Λυγκούνη και αποτελείται από δύο ορόφους. Σύμφωνα με το αρχικό σχέδιο του 1880, οι βοηθητικοί χώροι βρίσκονταν στο ισόγειο, ενώ οι αίθουσες υποδοχής και τα υπνοδωμάτια στον όροφο. Οι δύο όροφοι επικοινωνούσαν εσωτερικά μέσω της εσωτερικής ξύλινης σκάλας, ενώ η εξωτερική πέτρινη με δύο σκέλη, οδηγεί τον επισκέπτη κατευθείαν από τον κήπο στον όροφο. Η οικία λαμβάνει τη σημερινή της μορφή το 1927, όταν ο Ελευθέριος Βενιζέλος επιστρέφει από το Παρίσι στα Χανιά και προβαίνει στη ριζική ανακαίνισή της. Τη μελέτη μετατροπής αναθέτει στον αρχιτέκτονα Σταυρίδη και επιβλέπει ο ίδιος τις εργασίες. Οι χώροι υποδοχής μεταφέρονται στο ισόγειο μαζί με τους βοηθητικούς, ενώ τα υπνοδωμάτια παραμένουν στον όροφο. Το σπίτι φέρει την προσωπική του σφραγίδα και όλοι οι χώροι έχουν διατηρήσει μέχρι και σήμερα την αυθεντική τους μορφή.

Το πατρικό σπίτι του Ελευθερίου Βενιζέλου στη Χαλέπα Χανίων, αποτέλεσε τη στέγη της ζωής του επί τριάντα και πλέον χρόνια, από το 1880 μέχρι το 1910 και αργότερα κατά διαστήματα από το 1927 μέχρι το 1935. Τα χρόνια από τον θάνατό του (1936) μέχρι και την έναρξη του Β' Παγκοσμίου Πολέμου το σπίτι κατοικήθηκε από τους γιους του. Το 1941, κατά τη διάρκεια της Μάχης της Κρήτης, το σπίτι βομβαρδίζεται. Οι Γερμανοί το αναστηλώνουν και το χρησιμοποιούν ως στρατηγείο και κατοικία του εκάστοτε Γερμανού Διοικητή του Φρουρίου Κρήτης. Κατά τη διάρκεια της Κατοχής το σπίτι υπέστη σοβαρές φθορές και βανδαλισμούς. Μετά την απελευθέρωση, ο Σοφοκλής Βενιζέλος αναλαμβάνει την πρώτη αποκατάσταση του κτιρίου, κυρίως εξωτερικά. Αργότερα, έγιναν κάποιες βελτιώσεις κυρίως στους εσωτερικούς χώρους. Σήμερα λειτουργεί ως Μουσείο υπό την ευθύνη του «Εθνικού Ιδρύματος Ερευνών και Μελετών Ελευθέριος Βενιζέλος». Το ισόγειο και τμήμα του ορόφου είναι ακριβώς, όπως παραδόθηκαν στο Ίδρυμα από την Οικογένεια Βενιζέλου και κατά μεγάλο βαθμό όπως ζούσε σε αυτά ο ίδιος ο Ελευθέριος Βενιζέλος.

35. ΟΙΚΙΑ ΜΠΛΟΥΜ - ΙΤΑΛΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ - οδός Ελ. Βενιζέλου

La Canée – Le Consulat d'Italie

Ιταλικό Προξενείο- οικία Μπλούμ_1898, Αρχείο Μανώλη Μανούσασκα.

©Το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών & μελετών «Ελ. Βενιζέλος» σήμερα .
<https://www.venizelos-foundation.gr/el/> & διαδικτυακή πύλη Facebook

Περιγραφή κτιρίου

Η Οικία Μπλουμ κτίστηκε το β' μισό του 19ου αιώνα από έναν ομογενή έμπορο από τη Βεγγάζη, τον Εμμανουήλ Μπλουμ (ή Βλουμ). Το κτίριο είναι διώροφο από τη μεριά της οδού Ελ. Βενιζέλου και ισόγειο από την πλατεία. Η κάτοψή του είναι ένα παραλληλόγραμμο, στο οποίο προστέθηκε και μία κάθετη πτέρυγα στη νότια πλευρά.

Χρήση: Την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας και για λίγα χρόνια στέγαζε το Ιταλικό Προξενείο. Μετά το θάνατο του Εμμανουήλ Μπλουμ, το 1911, περιήλθε στην ιδιοκτησία πολλών κληρονόμων, ιδρυμάτων και κατά το ήμισυ στην ελληνική κοινότητα της Βεγγάζης, ώσπου το αγόρασε το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών και Μελετών "Ελευθέριος Βενιζέλος". Μετά από σχετικές εργασίες αποκατάστασης, το 2005, στεγάστηκαν εκεί οι διοικητικές και επιστημονικές υπηρεσίες του ιδρύματος (βιβλιοθήκη, αρχείο, ερευνητικές και εκπαιδευτικές δραστηριότητες).

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/nXTTqZq2uoikFqkS9>

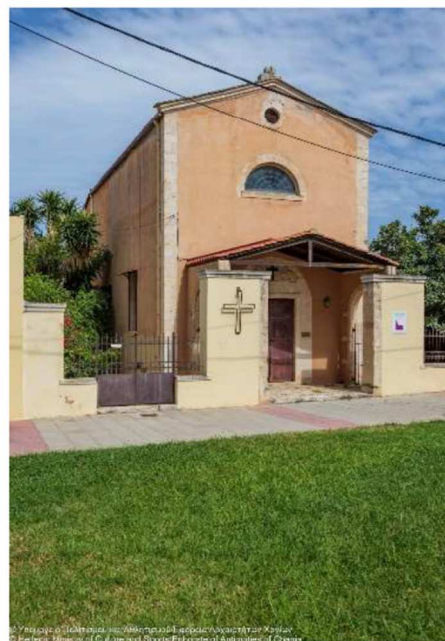

©Το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών & μελετών «Ελ. Βενιζέλος» σήμερα .
<https://greece.terraviva.com/el/chania/page/ethniko-idryma-ereunon-kai->

36. ΚΑΘΟΛΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ - πλατεία Έλενας Βενιζέλου

© Φωτογραφία εποχής, στο βάθος αποτυπώνεται ο ναός, 1936. Διαδίκτυα πύλη Χανιά παλιές φωτογραφίες.

© Η Καθολική Εκκλησία του Γενεσίου της Θεοτόκου σήμερα. Πύλη Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Εφορία Αρχαιοτήτων Χανίων.

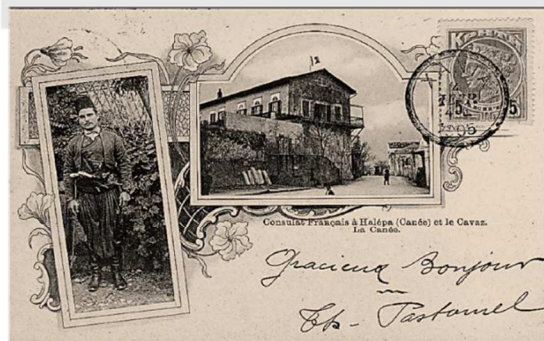

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/KaZZ1dX7N3KMJWGt5>

Περιγραφή κτιρίου

Το παρεκκλήσιο του Γενεσίου της Θεοτόκου, χτίστηκε τα έτη 1878-1879 για την εξυπηρέτηση των θρησκευτικών αναγκών των Καθολικών, που κατοικούσαν στο αριστοκρατικό προάστιο της Χαλέπας. Μετά από εγκατάλειψη πολλών ετών το παρεκκλήσι επισκευάστηκε το 1997 όπου και παραμένει ως μικρός ναός έως και σήμερα.

37. ΓΑΛΛΙΚΟ ΠΡΟΞΕΝΕΙΟ - οδός Μαυρογενήδων

©Καρτ ποστάλ της εποχής. Γαλλικό προξενείο 1898 Αρχείο Μανώλη Μανουσάκα.

©Ο Γάλλος Πρόξενος Ντουρέν έξω από την Πρεσβεία 1905. Αρχείο Μανώλη Μανουσάκα

© Η είσοδος της Γαλλικής πρεσβείας. Αρχείο Μανώλη Μανουσάκα.

Το κτίριο που στέγασε το Γαλλικό Προξενείο τα τελευταία χρόνια της τουρκικής κατοχής και επί Κρητικής Πολιτείας χτίστηκε από τον εξέχοντα μηχανικό Λεωνίδα Λυγκούνη. Το οίκημα είναι τριώροφο, πετρόκτιστο και διαθέτει μικρό υπόγειο και σοφίτα που χρησίμευε για τη διαμονή του προσωπικού. Η νότια αυλή χρησίμευε ως χώρος αναψυχής και ξεκούρασης εντός του όμορφου κήπου και η βορειοδυτική αυλή ως μαγειρείο με χρήση του ξυλόφουρνου, ο οποίος σώζεται ως σήμερα. Η είσοδος με βοτσαλωτή επίστρωση από την βόρεια πλευρά σηματοδοτεί την οικία.

Η βίλλα χτίστηκε αρχικά για τον γιο του μηχανικού Λυγκούνη, αλλά τελικά δόθηκε ως προίκα στην κόρη του, Ερασμία, η οποία παντρεύτηκε τον Γάλλο πρόξενο Paul Blanc. Από τότε κι έπειτα στέγασε το Γαλλικό Προξενείο, ενώ σε πολλά κείμενα το κτίριο αναφέρεται και ως «βίλλα Blanc». Τα τελευταία χρόνια εκτελούνται εργασίες αποκατάστασης και αλλαγής χρήσης του σε τουριστικό κατάλυμα τύπου boutique hotel.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/W3RPio6vX8pYaYSW8>

©Αποκατάσταση Γαλλικού Προξενείου σήμερα σε ξενοδοχείο «Domus Blanc». <https://domusblanc.com/>

© Πορτρέτο κ. Λεωνίδα Λυγκούνη. Αρχείο Μανώλη Μανουσάκα.

38. ΟΙΚΙΑ ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΑΚΗ - οδός Μαυρογενήδων

La Canée – Maison habitée par la famille Destelle

© Φωτογραφία εποχής 1901-1904. Αρχείο Μανώλη Μανουσάκα.

© Η κατοικία Μαρκαντωνάκη σήμερα. Διαδικτυακή πύλη Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού. Εφορία Νεοτέρων μνημείων & Τεχνικών έργων.

Θέση <https://maps.app.goo.gl/mcGzkrxsYwPeCnrN8>

© Φωτογραφία της οικογένειας Destelle στον κήπο της Κατοικίας, 1903. Αρχείο Μανώλη Μανουσάκα.

Το κτίριο είναι διαμορφωμένο στον τύπο της βίλλας, σε σχήμα Π, με ξενόφερτες πυργοειδείς γεωμετρικές απολήξεις και ανθεμωτή γιρλάντα. Περιβάλλεται από κήπο φυτεμένο και διαμορφωμένο στα Ευρωπαϊκά πρότυπα με κεντρικό βοτσαλωτό διάδρομο που σηματοδοτεί έως την είσοδο του κτιρίου, ενώ εκατέρωθεν αυτού διαμορφώνεται συμμετρικός καλλιτεχνικός κήπος με άνθη & φοινικοειδή. Η κατοικία της οικογένειας Μαρκαντωνάκη κτίστηκε από τον Αιγύπτιο βαμβακέμπορα Γεώργιο Χορτάτζη στα τέλη της τουρκικής κατοχής και συγκεκριμένα το 1883. Το οικόπεδο έχει παραχωρηθεί στον Γ. Χορτατζή ως προίκα, από τον πεθερό του Μηχανικό Λεωνίδα Λυγκούνη. Το έδωσε αργότερα και εκείνος με την σειρά του ως προίκα στην κόρη του Εριέττα, όταν εκείνη παντρεύτηκε τον Πέτρο Μαρκαντωνάκη. Αποτελέσε την οικία του Γάλλου στρατιωτικού Emile H. Destelle στα Χανιά τα έτη 1901-1904.²

² «ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΙΧΗ» Αιμιλία Κλάδου-Μπλάτσα,σελ 57 & άρθρο ΧΑΝΙΑ 7 ΗΜΕΡΕΣ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΑΘΗΝΑ 02 ΦΕΒ 1996 Πηγή: https://www.kaliterilamia.gr/2020/08/blog-post_9.html

39. ΟΙΚΙΑ ΚΑΛΟΥΤΣΗ - οδός Δαγκλή

© Φωτογραφία εποχής 1905. Αρχείο Μανώλη Μαγούσκα.

© Η οικία Καλούτση σήμερα. Πύλη Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού. Εφορία Νεοτέρων μνημείων & Τεχνικών έργων.

Θέση: <https://maps.app.goo.gl/mcGzkrxsYwPeCnrN8>

Επί της συνδετήριας οδού που ενώνει την πλατεία Βενιζέλου με την πλατεία Κατσαμπά στην οδό Δαγκλή βρίσκεται το διώροφο νεοκλασικό κτίριο της οικογένειας Καλούτση με τον πλούσιο διάκοσμο, όπως διακοσμητικά πλαίσια στα ανοίγματα, ταινίες, γείσο, ακροκέραμα, εμφανείς λαξευμένους δόμους στις γωνίες, στηθαίο με κολονάκια στον εξώστη του ορόφου, του οποίου το μεσαίο άνοιγμα πλαισιώνουν πηλινές καρυάτιδες. Στο εσωτερικό φέρει ζωγραφιστά ταβάνια και τοίχους σε απομίμηση μαρμάρου. Κατασκευάστηκε σύμφωνα με τα σχέδια του μηχανικού Κωνσταντίνιδη. Οι χώροι αναπτύσσονται εκατέρωθεν ενός διαδρόμου. Περιβάλλεται από μεγάλο κήπο με φοινικοειδή. Κατά τους βομβαρδισμούς του Β' Παγκοσμίου Πολέμου καταστράφηκε ο εξώστης της πρόσοψης, ο οποίος και κατασκευάστηκε ξανά από τους σημερινούς ιδιοκτήτες και εγγονούς του αρχικού ιδιοκτήτη.

Το σπίτι χτίστηκε από τον Βαλέριο Καλούτση το 1900, αλλά επειδή η σύζυγός του δεν ήθελε να αφήσει το σπίτι της στον Τοπανά (κοντά στο ενετικό λιμάνι) για να έρθει στο χωριό της Χαλέπας, η οικία νοικιάστηκε σε διάφορες προσωπικότητες της εποχής, όπως στον υπασπιστή του Πρίγκιπα Γεωργίου και άλλους. Από το 1919 έως το θάνατό της, έζησε και εργάστηκε σε αυτό η ζωγράφος Φλωρεντίνη Καλούτση. Το σπίτι σήμερα ανήκει στο ζωγράφο Βαλέριο Καλούτση και στη σύζυγό του Έφη και τα τελευταία χρόνια λειτουργεί εκεί σχολή εκφραστικού χορού.

40. ΒΙΛΛΑ ΣΒΑΡΤΣ - οδός Δεβόγα

© Φωτογραφία εποχής 1901-1904. Αρχείο Μανώλη Μαγούσκα.

© Φωτογραφία της σημερινής κατάστασης του κτιρίου.

Θέση στον ιστό: <https://maps.app.goo.gl/EeQGjTFxzMX2YxnA7>

© Φωτογραφία της περίφημης εισόδου της βίλλας επί Γερμανικής κατοχής. Αρχείο Μανώλη Μαγούσκα.

Η οικία της Βαρώνης **Marie Esperance Brandt von Schwartz** βρίσκεται στην οδό Δεβόγα, λίγο πιο πάνω από το σπίτι του Ελ. Βενιζέλου, με έντονα τα στοιχεία του νεοκλασικού ρυθμού που κυριαρχούσε στην Ευρώπη, όπως εκείνα εισάχθηκαν τις τελευταίες δεκαετίες της τουρκοκρατίας στην Κρήτη. Πρόκειται για μετασκευή παλιότερης οικίας, σε μια κάτοψη που θύμιζε Ταύφ, ως διαφαίνεται να είχε 13 χώρους με έξι τους οποίους να είναι θολωτοί. Αργότερα διαμέσου των προσθηκών μετασχηματίστηκε στην σημερινή μορφή. Επήλθε στην κατοχή της διάσημης ιδιοκτήτριας το 1875. Αποτελεί ένα έξοχο παράδειγμα νεοκλασικής αρχιτεκτονικής, με εκλεπτυσμένα χαρακτηριστικά και υλικά. Κτισμένο στον τύπο της διώροφης βίλλας από φέρουσα πέτρινη τοιχοποιία, διακρίνεται για την κομψότητα, την ισορροπία των όγκων του και την λιτότητα των μορφών του. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν η διαμόρφωση της κύριας εισόδου, που ανοίγεται στην αυλή, με την μαρμαρίνη σκάλα και το προστώο, καθώς και ο εσωτερικός διάκοσμος της, με ζωγραφιστά ταβάνια και ξυλόγλυπτες επενδύσεις στους τοίχους.

Χρονολογεί η κατασκευή της το 1860 ενώ από το 1875 υπήρξε το επίκεντρο κάθε κοινωνικής και φιλανθρωπικής κίνησης στην Κρήτη, ως τα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας και εκείνα της Αρμενίας στο νησί. Έχει κηρυχθεί ιστορικό διατηρητέο μνημείο με την Φ31/58650/5388/28.12.74 Υπουργική Απόφαση του Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών, όπως δημοσιεύτηκε στο ΦΕΚ15/15.01.75, τεύχος Β.

41. ΟΙΚΙΑ ΜΟΥΝΤΑΚΗ - οδός Κων. Μητσotάκη (πρώην Ακρωτηρίου)

© Φωτογραφία της οικίας το 1975 Αρχείο Αιμιλία Κλάδου Μπλέτσα. Χανιά έξω από τα τείχη.

Θέση στον ιστό: <https://maps.app.goo.gl/dSmWUK968z6DRdsyZ>

© Φωτογραφία της οικίας τον Μάιο 2019. Τεκμηρίωση υπόβαθρο Google maps.

Για την κατοικία Μουντάκη δεν διαθέτουμε πολλές πληροφορίες μόνο ότι το ακίνητο παραμένει έως και σήμερα χαρακτηριστικό λόγο της θέσης του (επί της σημερινής οδού Ακρωτηρίου) πολύ κοντά στην οικία του δικηγόρου Κυριάκου Μητσotάκη και όπως και η οικία Μητσotάκη αποτελούσε αρχικά Τούρικο αρχοντικό σε μετασκευή.

43. ΟΙΚΙΑ ΜΗΤΣΟΤΑΚΗ - οδός Κων. Μητσotάκη (πρώην Ακρωτηρίου)

Στη Γαλιάρια, το 1927, που φιλοξενήθηκε παραοικονομώντας την επαναστατική οπικία του. Ολη η οικογένεια μάλιστα στη "μεγάλη αίθουσα". Ο Βενιζέλος, η αδελφή του η Κατίγκω, ο γιος της Κυρίακας με τη γυναίκα του Σταχτορίνα και τα παιδιά τους, αυτό από το Βενιζέλο, ο Κωστής, μετέπειτα πρωθυπουργός, η Κική στα δεξιά, κρατείει ο Χαράλαμπος και καθισμένος στην αριστερή ο μικρός Αντώνης.

© Φωτογραφία της οικίας το 1927 Βιβλίο «Το σπίτι του Ελευθερίου Βενιζέλου στην Χαλέπα Χανίων- Η στέγη της ζωής του», Μητσotάκη Ζωή, Ίδρυμα Βενιζέλου, Χανιά, 2011 σελ. 74.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/yJ4rjkgvJvVLFH818>

Η κατοικία του δικηγόρου Κυριάκου Μητσotάκη, επί της οδού Ακρωτηρίου σήμερα, εντός της οποίας υπογράφηκε η σύμβαση της Χαλέπας το 1898 και παρείχε τα πρώτα δικαιώματα στους Κρητικούς. Στο σπίτι αυτό κατοικούσε ο γιος της αδελφής του Ελ. Βενιζέλου της Κατίγκω Μητσotάκη, ο εξέχον δικηγόρος και εκδότης της εφημερίδας «Κύριος», Κυριάκος Μητσotάκης παντρεμένος με την κόρη του βουλευτή Χαράλαμπου Πλουμιδάκη Σταυρούλα.³ Στο σπίτι αυτό φιλοξενήθηκε ο Ελευθέριος Βενιζέλος για έναν ολόκληρο χρόνο, από τον Απρίλιο του 1927, όταν επέστρεψε από το Παρίσι όπου βρισκόταν από το 1924 μετά την παραίτησή του από Πρωθυπουργός. Παράλληλα εκτελούνταν και οι εργασίες ανακαίνισης της κατοικίας του και παρέμεινε έως την Άνοιξη του 1928, ενώ αργότερα επανήλθε στην πολιτική και στην Πρωθυπουργία. Η κατοικία ήταν ήδη Τούρικο αρχοντικό για 100 χρόνια πριν, ιδιοκτησίας του Οθωμανού Σοφτιά, και αγοράστηκε το 1919 από τον Κυριάκο Μητσotάκη. Στα χρόνια της Οθωμανικής κυριαρχίας χρησιμοποιήθηκε σαν στρατώνας και ήταν γνωστό ως «Γαλιάρια». Μετά την αλλαγή ιδιοκτησίας έγινε ριζική ανακαίνιση του οικήματος από τον εργολάβο Μεσσαριτάκη.⁴ Χρησιμοποιήθηκε και σαν στρατώνας για τη φιλοξενία αγήματος έτοιμου να επέμβει, σε περίπτωση που θα δεχόταν επίθεση η περιοχή. Το κτίριο αυτό ονομαζόταν και Γαλιάρια.

© Η κατοικία Κυριάκου Μητσotάκη. Αιμιλία Κλάδου Μπλέτσα, «Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδοση ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.171.

Φωτογραφίες της οικίας Μητσotάκη- Βιρβιδάκη σήμερα:
https://www.kritopoliskaixoria.gr/2024/01/blog-post_18.html

³ «Το σπίτι του Ελευθερίου Βενιζέλου στην Χαλέπα Χανίων- Η στέγη της ζωής του», Μητσotάκη Ζωή, Ίδρυμα Βενιζέλου, Χανιά, 2011, σελ. 66.

⁴ Αιμιλία Κλάδου Μπλέτσα, «Τα Χανιά έξω από τα Τείχη», έκδ. ΤΕΕ Τμήμα Δυτικής Κρήτης, Αθήνα, 1998, σελ.61.

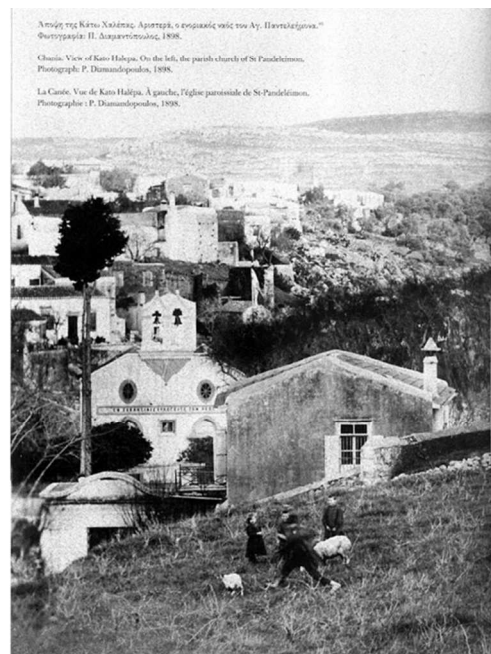
44. Ι.Ν. ΑΓΙΟΥ ΠΑΝΤΕΛΕΗΜΟΝΑ - πάροδος Σαμαριάς

La Canée - Un coin d'Halepa
© Φωτογραφία. περίοδος 1897-1904, στο βάθος
διακρίνεται ο ναός. Αρχείο Μανώλη Μαγούσακη.

Θέση στον ιστό: <https://maps.app.goo.gl/PGKgPngJCRNzBce6>

© Φωτογραφία 1898- Άποψη της Κάτω Χαλέπα- Εκκλησία Αγίου Παντελεήμονα αρχείο του Φωτογράφου του
Πρίγκιπα Π. Διαμαντόπουλου. Διαδικτυακή πύλη: <https://saintpanteleimonchania.wordpress.com/about/>

Συνήθως οι ναοί χωροθετούνταν στον πυρήνα κάθε συνοικίας, περιβάλλονταν από κήπους και αύλειους χώρους, διαθέτοντας τα τυπολογικά χαρακτηριστικά του ρεύματος των εκκλησιαστικών δομών της εποχής, επηρεασμένες από τα Ευρωπαϊκά πρότυπα. Στην περίπτωση του ναών μικρού μεγέθους όπως ο Άγιος Παντελεήμονας, έγινε μεταγενέστερα προσθήκη του τμήματος στην είσοδο του κυρίως ναού, ενώ παρατηρείται το φαινόμενο της τμηματικής οικοδόμησης τους λόγω έλλειψης κεφαλαίων της εποχής.

45. ΟΙΚΙΑ ΠΩΛΟΓΙΩΡΓΗ- οδός Πρεβελάκη

© Φωτογραφία της οικίας το 1975 Αρχείο Αιμιλία Κλάδου
Μπλέτσα. Χανιά έξω από τα τείχη.

Θέση : <https://maps.app.goo.gl/XZ4n12YezZKtKBy9>

Η σημερινή κατάσταση του κτιρίου

Περιγραφή κτιρίου

Το κτίριο του γνωστού πολιτικού της εποχής του τέλους της τουρκοκρατίας και της κρητικής πολιτείας, αποτελεί ένα από τα σημαντικότερα διατηρητέα κτίρια της πόλης. Το οίκημα στην περιοχή Δημοκράτης είναι τύπου βίλας, κτίστηκε από την οικογένεια Θεμιστοκλή Ποθητού γύρω στα 1870, περιλαμβάνοντας δυο κτήρια, ένα ισόγειο και ένα διώροφο με επέκταση τα υποστατικά του. Βρισκόταν έναντι του αγγειοπλαστέιου Στρατουδάκη. Από την είσοδο στο συγκρότημα, ένας πλακοστρωμένος διάδρομος οδηγεί στη σκάλα του ορόφου και από εκεί, στον εσωτερικό διάδρομο, ο οποίος έχει βόρειο προσανατολισμό και μεγάλα ανοίγματα προς την ίδια κατεύθυνση, ενώ τα δωμάτια βρίσκονται στη σειρά. Θαυμάσια χρωματιστά ταβάνια διακοσμούσαν τους χώρους του ορόφου, τα υπολείμματα των οποίων υπάρχουν ακόμη.

Χρήση

Δόθηκε σαν προίκα στον πολιτικό Πωλογιώρα και μετά το 1920, χρησιμοποιήθηκε σαν παράστημα του νοσοκομείου που κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, χρησιμοποιήθηκε από τον Ερυθρό Σταυρό. Το 1984 περιήλθε στην κυριότητα του Δήμου Χανίων. Η βίλα Πωλογιώρα όπως και η βίλα της Βαρώνης Σβάρτς ανήκουν στην ιδιοκτησία του Δήμου Χανίων σήμερα και δεν έχουν αποκατασταθεί ούτε αξιοποιηθεί.

46. Ι.Ν. ΑΓΙΟΥ ΝΙΚΟΛΑΟΥ - οδός Κοκκινίδου

© Φωτογραφία ημέρας Δοξολογίας από τον επίσημο φωτογράφο του Πρίγκιπα, τον Περικλή Διαμαντόπουλο από το προσωπικό λεύκιμα του Πρίγκιπα. Αριστερά η οικία ιατρού Δοξάκη και δεξιά έξοδος Πρίγκιπα από το προαύλιο της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου, Μείντανι.

Θέση στον ιστό: <https://maps.app.goo.gl/jUBK9pBozLvPubPU6>

Ο ναός σήμερα

Πρόκειται για ένα δίκλιτο, καμαροσκεπασμένο ναό με πρόσοψη και περίβολο από πελεκητή πέτρα, ο οποίος επεκτάθηκε δύο φορές. Στη μία μεριά του περιβόλου υπήρχε νεκροταφείο, μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1860. Νότια του περιβόλου λειτουργούσε ελαιοτριβείο ιδιοκτησίας της Μονής Γουβερνέτου και κοντά βρίσκονταν ένα πηγάδι, από το οποίο έπαιρναν νερό οι κάτοικοι της περιοχής. Στην ενορία του Αγίου Νικολάου άνακν και τα παρεκκλήσια της Αγίας Φωτεινής, του Αγίου Ματθαίου, του Αγίου Γεωργίου και του Αγίου Ιωάννου του Πρόδρομου.

Φτάνοντας στην «πλατεία του Μείντανιού», το κέντρο της κωμόπολης επί Τουρκοκρατίας, συναντάμε την εκκλησία του Αγίου Νικολάου, δίπλα της το Δημοτικό σχολείο, ενώ έναντι αυτής το Ειρηνοδικείο και το κτίριο του Δημαρχείου και τον σταθμό της Αστυνομίας (Καρακόλι). Στην πλατεία υπήρχαν πολλά καταστήματα και καφενεία. Στο κέντρο της συνοικίας βρισκόταν η πλατεία και η εκκλησία του Αγίου Νικολάου, η παλαιότερη από τις εκκλησίες της Χαλέπας, που χτίστηκε περίπου στα μέσα του 19ου αιώνα και ήταν αρχικά μετόχι της Μονής Γουβερνέτου. Η εκκλησία του Αγίου Νικολάου ανήκει στο είδος της απλής τρίκλιτης βασιλικής με εγκάρσιο κλίτος, το οποίο απεικονίζεται πιο χαμηλά από το κανονικό με το καμπαναριό της να χωροθετείται στην ΒΑ γωνία. Σήμερα σώζεται σε πολύ καλή κατάσταση όπως και οι περιφερειακές κτιριακές εγκαταστάσεις του Δημοτικού σχολείου που έχει αποκατασταθεί και αποτελεί τις εγκαταστάσεις του ενοριακού πνευματικού κέντρου.

48. Ι.Ν. ΕΥΑΓΓΕΛΙΣΤΡΙΑΣ - οδός Χαλέπας

© Φωτογραφία Ο ναός της Ευαγγελίστριας υπό κατασκευή 1910-15. Αρχείο Μανώλη Μαγούσακη.

Θέση στον ιστό:

<https://maps.app.goo.gl/99wxXnmFH5CTRzNq7>

Η εκκλησία της Ευαγγελίστριας σήμερα.

Στην περιοχή των Τουρκικών σταυλικών εγκαταστάσεων επονομαζόμενη «Κισλός» που αργότερα παραχωρήθηκαν στα στρατεύματα των Διεθνών δυνάμεων, μετά την απελευθέρωση στο μισό κτίριο δημιουργήθηκαν οι εγκαταστάσεις του Σχολείου Υφαντικής, ενώ το βορεινό μισό των στάβλων και ο παρακείμενος αύλειος χώρος παραχωρήθηκε από την Πολιτεία για την ανέγερση της Ευαγγελίστριας. Η εκκλησία της Ευαγγελίστριας εκτός από έξοχη αρχιτεκτονικά, αποτέλεσε το παράδειγμα ομαδικής προσπάθειας καθώς ανεγέρθηκε με κεφάλαια της κοινότητας των Φακωθιανών και του εξωτερικού. Λόγω της ραγδαίας αύξησης του πληθυσμού εξ αιτίας της εγκατάστασης του Πρίγκιπα στην περιοχή, αλλά και της βιομηχανικής ανάπτυξης της περιοχής των Βυρσοδεψίων, ήταν επιτακτική ανάγκη για την ίδρυση μίας μεγάλης εκκλησίας. Παράλληλα υπήρχε και η εγωιστική διάθεση των Φακωθιανών απέναντι στις άλλες ενορίες της Χαλέπας(Αγ. Νικόλαος, Μείντανι και Άγιος Παντελεήμονας, Κάτω Χαλέπα) για την δημιουργία μίας εκκλησίας – γοήτρου.⁵

⁵« Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημότσης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ. 101.

49. Ι.Ν. ΜΕΤΑΜΟΡΦΩΣΕΩΣ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ - οδός Αγνώστου Στρατιώτη

© Εξωκλήσι του Σωτήρος Χριστού κάτω από το Γηροκομείο
και δίπλα οικία Ναζάκη. Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

Θέση στον ιστό:

<https://maps.app.goo.gl/s4dyfFUVvEKbGrPiz8>

Στην περιοχή των «Φακωθιανών» ως παλιά ενοριακή εκκλησία προϋπήρχε ο Ναός του Σωτήρος Χριστού. Βρίσκεται κυριολεκτικά κρεμασμένος στο βόρειο άκρο της περιοχής πάνω από τον φυσικό κόλπο της «κουλούρας», ως εξωκλήσι μαγευτικό. Λίγο πιο πέρα από την εκκλησία του Χριστού συναντάμε την αλλοτινή κατοικία του Επισκόπου Νικηφόρου Α', που αργότερα χρησιμοποιήθηκε ως Στρατιωτικό νοσοκομείο και μετέπειτα στεγάζει έως σήμερα το Γηροκομείο της πόλης.⁶

⁶ «Χανιά στο πέρασμα του Χρόνου», Δημοστάκης Γεώργιος, Αθήνα 1969 σελ.106.

© Άποψη της Χιονισμένης Χαλέπας –Φωτογραφία πρόξενου Blanc.1898, Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

© Άποψη της Χαλέπας αεροφωτογραφία 1930 . Αρχείο Μανούσακα Μανώλη.

© Το παλάτι του αρμοστή Κρήτης πρίγκιπα Γεωργίου στα Χανιά. Σκίτσογραφία της εποχής.
<https://www.eboulevard.gr/2017/02/27/1913-i-enosi-tis-kritis-me-ti-mitera-ellada>

8.1. Αρχές τεκμηρίωσης Αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, δικτύων πολιτιστικής κληρονομιάς & του Πολιτιστικού Τουρισμού.

Αρχικά είναι σκόπιμο να θέσουμε το πλαίσιο των επιμέρους στοιχείων που συνθέτουν ως προς την κατανόηση των όρων «Αρχιτεκτονική κληρονομιά», «Πολιτιστικές διαδρομές» και πως αυτές μπορούν να αποτελέσουν προϊόντα του «Πολιτιστικού Τουρισμού».

Σύμφωνα κατά την Σύμβαση της Γρανάδας «Τα αρχιτεκτονικά σύνολα ορίζονται ως ομοιογενή σύνολα αστικών ή αγροτικών κατασκευών, σημαντικών λόγω του ιστορικού, αρχαιολογικού, καλλιτεχνικού, επιστημονικού, κοινωνικού ή τεχνικού τους ενδιαφέροντος, συναφή μεταξύ τους ώστε να σχηματίζουν ενότητες, που να μπορούν να οριοθετηθούν τοπογραφικά.»

Στα πλαίσια της Ελληνικής Νομοθεσίας, αρχικά σύμφωνα με τον Γενικό οικοδομικό Κανονισμό του 1973, μεταγενέστερα του 1985 και σε συνδυασμό με πρόσφατα ψηφισμένο Ν.4067/2012 (ΦΕΚ Α' 79/09-04-2012) (Νέος Οικοδομικός Κανονισμός) στο άρθρο 6 προβλέπεται «η προστασία της αρχιτεκτονικής και φυσικής κληρονομιάς», όπου στην ουσία ενσωματώθηκε η Συνθήκη της Γρανάδας μέσα σε αυτόν.

Έτσι η έννοια **αρχιτεκτονική κληρονομιά** αρχικά εδραιώθηκε το 1931, στο πλαίσιο του 1ου Διεθνούς Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων και Τεχνικών Ιστορικών Μνημείων που έλαβε χώρα στην Αθήνα το 1934 και υιοθετήθηκε ως ο «Χάρτης της Αθήνας για την Αποκατάσταση των Ιστορικών Μνημείων» (“The Athens Charter for the Restoration of Historic Monuments”). Στην Χάρτα των Αθηνών προβλέπεται -μεταξύ άλλων- η προστασία και διατήρηση των ιστορικών τοποθεσιών (historic sites) καθώς και του περιβάλλοντος χώρου τους. Η αρχιτεκτονική κληρονομιά περιλαμβάνει Μνημεία, Αρχιτεκτονικά σύνολα, Τόπους και Τοπία ως αναλύονται στο άρθρο 1 του Ν.2039/1992 (Σύμβαση για την Προστασία της Αρχιτεκτονικής Κληρονομιάς της Ευρώπης, Γρανάδα, 3 Οκτωβρίου 1985) και στο άρθρο 1 του ν.1126/ 1981 (Σύμβαση της UNESCO για την προστασία της παγκόσμιας πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, Παρίσι 1972).

Η ακίνητη φυσική κληρονομιά περιλαμβάνει φυσικά μνημεία, γεωλογικούς και φυσιογραφικούς σχηματισμούς και φυσικά τοπία ως αναλύονται στο άρθρο 2 του ν.1126/1981.

Παράλληλα προβλέπεται στην παράγραφο 2 του ίδιου άρθρου, κατόπιν εισήγησης με αιτιολογική έκθεση, η κατηγοριοποίηση των στοιχείων κληρονομιάς με σκοπό τη διατήρηση και ανάδειξη της ιδιαίτερης ιστορικής, πολεοδομικής, αρχιτεκτονικής, λαογραφικής, κοινωνικής και αισθητικής φυσιογνωμίας των τόπων :

α. **ως παραδοσιακά, προστατευόμενα σύνολα** οι οικισμοί ή τμήματα πόλεων ή οικισμών ή αυτοτελή οικιστικά σύνολα εκτός αυτών.

β. **Ως ζώνες ιδιαίτερου κάλλους οι χώροι, τόποι**, τοπία ή φυσικοί σχηματισμοί που συνοδεύουν ή περιβάλλουν στοιχεία αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, όπως και αυτοτελείς σχηματισμοί φυσικού ή ανθρωπογενούς χαρακτήρα

γ. **Ως διατηρητέα, μεμονωμένα κτίρια ή τμήματα ή συγκροτήματα κτιρίων**, στοιχεία του φυσικού ή και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος (όπως αυλές, κήποι, θυρώματα, κρήνες) και μεμονωμένα στοιχεία πολεοδομικού εξοπλισμού (όπως πλατείες, γέφυρες, λιθόστρωτα).

δ. **Ως διατηρητέα η χρήση του ακινήτου** και το τυχόν όνομα με το οποίο αυτή συνδέθηκε με το διατηρητέο χαρακτήρα της (όπως ιστορικό, λαογραφικό).

Επιπροσθέτως στο πέρασμα του χρόνου, διαμέσου της Ιστορίας, **η διαδοχή των κοινωνιών αφήνει «ίχνη» ως αποδεικτικά στοιχεία** του τρόπου διαβίωσης των. Αυτά τα στοιχεία, γνωστά ως **«Πολιτιστικά ίχνη»** είναι οι απτές αποδείξεις που μας βοηθούν στην έρευνα, σπουδή και κατανόηση των παρελθόντων κοινωνιών. Δεν αποτελούν όλα τα ίχνη μέρος αυτού που ονομάζουμε **«Πολιτιστική κληρονομιά»**, όμως μία σειρά πρακτικών ενισχύουν την αξία των ιχνών αλλά και των γεγονότων γύρω τους έτσι ώστε να μπορούν να συμπεριληφθούν στην ομάδα της Ιστορικής και καλλιτεχνικής κληρονομιάς μίας κοινωνίας. **Τα ίχνη μπορεί να σχετίζονται με την βιογραφία του αντικειμένου(ιστορικά αύλα), τα φυσικά και αντιληπτά χαρακτηριστικά αυτού ή του δημιουργού του(αισθητικά αύλα). Παράλληλα υπάρχουν και αύλα ιστορικά στοιχεία ταυτότητας τα οποία είναι αποτέλεσμα σύνθεσης-σύνδεσης μεταξύ του πολιτισμικού ίχνους και μίας συγκεκριμένης ομάδας (θρησκευτική, πολιτική, εθνική).**⁴⁹

Συνεπώς τα μνημεία ενός τόπου αποτελούν την σύνδεση και την συνέχεια σε υλικό επίπεδο, της πολιτιστικής κληρονομιάς διαμέσου της ιστορικής & χρονολογικής εξέλιξης, ενώ παράλληλα παίζουν ρόλο στην διαμόρφωση της εθνικότητας, του πολιτισμού και της ψυχικής ανάπτυξης των ατόμων που ζουν σε αυτόν. Κρίνεται συνεπώς απαραίτητη η προστασία, η ανάδειξη και η αποκατάσταση των ιστορικών κτηρίων γιατί αναδεικνύει τα απτά στοιχεία στις μελλοντικές γενεές. Παράλληλα η διαδικασία αυτή αποτελεί μοχλό κατανόησης και διδασχής των πρακτικών και μεθόδων των αλλοτινών κοινωνιών.

Όταν όμως οι πρακτικές αποκατάστασης της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς ενσωματώνονται σε προγράμματα δράσης, διατήρησης του τόπου, προστασίας της περιουσίας, προώθησης της γνώσης, βελτίωσης και κοινωνικοποίησης, τότε ενισχύεται η αξία τους διαμέσου οργανωμένης πρακτικής και αναδεικνύουν τον τόπο.⁵⁰

⁴⁹ «Global Report on Cultural Routes and Itineraries», Allifiate members Report :Vol12, World Tourism Organization, UNWTO, Madrid, Spain, December 2015 σελ 37 .

⁵⁰ Ο.π. σελ 38.

Σε αυτό το σημείο κρίνεται σκόπιμο να επισημάνουμε τις βασικές ενότητες των **«αξιών των ιστορικών κτιρίων και μνημείων»** που ανάλογα με τον συμβολισμό τους κατηγοριοποιούνται σε αξίες πολιτισμού, αξίες απόδοσης νοήματος και αίσθησης καθώς και σε αξίες λόγο της χρήσης τους. Στο πεδίο των πολιτιστικών αξιών αναγνωρίζουμε την σπανιότητα, την αυθεντικότητα του μνημείου σε επίπεδο αρχιτεκτονικό, καλλιτεχνικό (σύλληψη, μορφή, χρώμα), ιστορικό και αρχαιολογικό. Επίσης μπορεί να αποδοθεί σε αυτό και αξία τεκμηρίωσης ως προς την κατασκευαστική δομή του και την τεχνογνωσία της εποχής της δημιουργίας του. Στον τομέα των αισθητικών αξιών και απόδοσης νοήματος, σίγουρα ικανοποιούν το ενδιαφέρον του θεατή ως προς την αναμνηστική αξία του, την αξία της παλαιότητας σε συνδυασμό με την δημιουργία τοπόσημου στην θέση χωροθέτησης του. Ανάλογα η χρηστική αξία συμβάλλει στην αποκατάσταση του μνημείου, προβολή των επιτευγμάτων μίας παρελθούσης γενιάς ως επιτεύγματα των νεοτέρων και προάγει την εθνική μνήμη και ιστορία (εθνικό, τοπικό, οικογενειακό επίπεδο.)⁵¹

«Έτσι η έννοια των **«πολιτιστικών διαδρομών κληρονομιάς»** είναι πλούσια, γόνιμη δημιουργώντας ένα προνομιακό πλαίσιο για αμοιβαία κατανόηση, μία πληθυσμιακή προσέγγιση της Ιστορίας και μια ερμηνευτική διάθεση της κουλτούρας. Βασίζεται στην πληθυσμιακή μετακίνηση, τις συνάψεις και την ανάπτυξη διαλόγων, πολιτιστικών ανταλλαγών σε γόνιμο διάλογο με τον χρόνο και τον χώρο. Η αποδοχή των διαδρομών αυτών οδηγεί σε ερευνητική εργασία, με σημαίνον στοιχείο τις δημιουργούμενες ανταλλαγές, την σύνταξη αποστολών μελέτης και ανοίγει τον δρόμο για τον πολιτιστικό τουρισμό. Αυτό δημιουργεί την προοπτική της ευαισθητοποίησης του κοινού και της νεολαίας με προγράμματα κατάρτισης.»⁵²

⁵¹ «Ουσία και γέννηση της μοντέρνας λατρείας των Μνημείων», Αλός Ριγκλ, σελ 30-35.

⁵² « Οι διαδρομές ως στοιχείο της Πολιτιστικής κληρονομιάς μας», Συνέδριο Ηνωμένα Έθνη, 24-25 Νοεμβρίου 1994, Μαδρίτη τεκμ. 1-5.

8.2. Στρατηγική προσέγγισης & ταξινόμηση πολιτιστικών διαδρομών.

Για την τεκμηρίωση των πολιτιστικών διαδρομών είναι γόνιμη όταν ακολουθείτε η χρήση δύο τύπων στρατηγικών προσεγγίσεων. Πρώτον, η χρήση αφηγήσεων που συνδέεται με ένα πολιτιστικό αγαθό είναι πολύ σημαντική καθώς ο σκοπός δεν είναι να δοθεί μία σύντομη ιδέα του περιουσιακού στοιχείου αλλά να συσχετίσει όλα που είναι γνωστά σε αυτό. Η δεύτερη στρατηγική σχετίζεται με την εστία του πολιτισμικού περιουσιακού στοιχείου με την χρήση του και τον τρόπο κατασκευής του, ώστε η ολόκληρη διαδικασία να αναδημιουργεί την αισθητική εμπειρία, ερμηνεύοντας το παρελθόν, την προσέγγιση της ιστορίας και την ενδυνάμωση της κοινωνίας.⁵³

Στην ταξινόμηση των πολιτιστικών διαδρομών προτείνονται πέντε (5) θεματικές κατηγορίες:

- **Πολιτιστικές διαδρομές με βάση τον σχεδιασμό και την δομή τους**, με γραμμικά μοντέλα πολλαπλών σημείων με αρχή και λήξη. Συνήθως έχουν διαδοχικό λόγο, στάδια σχεδιασμού, οργάνωση όλων των πτυχών, παρουσίαση της φυσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς με ενσωμάτωση εφαρμογής πωλήσεων και στρατηγικών μάρκετινγκ.
- **Θεματικές πολιτιστικές διαδρομές** που περιλαμβάνουν ολόκληρο τον φυσικό πόρο, το ιστορικό υπόβαθρο, τα στοιχεία ταυτότητας και κληρονομιάς που βρίσκονται κοντά στην διαδρομή ή το σύνολο των επιλεγόμενων σημείων.

- **Διαδρομές με βάση την επικράτεια τους** σε τοπικό, περιφερειακό, εθνικό και διακρατικό επίπεδο. Η κάθε μία από αυτές περιλαμβάνει διαφορετικές οργανωτικές δομές και στρατηγικές προώθησης.
- **Πολιτιστικές διαδρομές με βάση την ιστορική καταγωγή ή μετακίνηση**, που είναι το αποτέλεσμα συσχετισμών και προέρχονται από ιστορικές καταστάσεις και διαδρομές, βασιζόμενες σε κοινό θέμα ή αφήγηση παρά σε ένα ιστορικό γεγονός μονομερώς.
- **Πολιτιστικές διαδρομές με βάση τις υποδομές των επισκεπτών**. Η συγκεκριμένη κατηγορία αποτελεί σημαντικό παράγοντα στον τουρισμό, είναι διαδρομές που χρήζουν ή όχι διανυκτέρευσης σε πολλά σημεία και εγγενώς απαιτούν από τον επισκέπτη να προγραμματίζει και να βρίσκεται διαρκώς σε διαδικασία κίνησης.⁵⁴

Στην χρονική εξέλιξη των πολιτιστικών διαδρομών εντάχθηκαν από το 1987 και οι πολιτιστικές διαδρομές του Συμβουλίου της Ευρώπης, ενώ στις 8-12-2010 ψηφίστηκε η θέσπιση διευρυμένης συμφωνίας μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών, ορίζοντας ένα καινούργιο πλαίσιο διαδρομών. Αυτό ορίζει την πολιτιστική διαδρομή ως « πολιτιστική, εκπαιδευτική κληρονομιά σε συνέργεια με τον τουρισμό με στόχο την ανάπτυξη και προώθηση ενός δρομολογίου ή μίας σειράς δρομολογίων με βάση την ιστορική διαδρομή, μια πολιτιστική έννοια ή φαινόμενο με διακρατική σημασία για την κατανόηση και τον σεβασμό των κοινών Ευρωπαϊκών αξιών».⁵⁵

⁵³ «Global Report on Cultural Routes and Itineraries», Affiliate members Report :Vol12, World Tourism Organization, UNWTO, Madrid, Spain, December 2015 σελ.40.

⁵⁴ Ο.π. σελ.41.

⁵⁵ Ο.π. σελ. 46.

8.3. Διαδικασία μετατροπής πολιτιστικής κληρονομιάς σε τουριστικό προϊόν.

Η μετατροπή ενός πόρου πολιτιστικής κληρονομιάς σε τουριστικό προϊόν, απαιτεί την μελέτη και ενσωμάτωση νέων μελετών και πρακτικών που να σχετίζονται με τον τουρισμό, ώστε να προάγει την αγορά, την αναψυχή και τον ελεύθερο χρόνο των χρηστών. Βασικό ζήτημα της μετατροπής αυτής αποτελεί ο συνδυασμός με δραστηριότητες πολιτιστικής κληρονομιάς (παραγωγή γνώσης, διατήρηση, βελτίωση και κοινωνικοποίηση) έτσι ώστε να μην αποβεί στο μέλλον η πρακτική προβληματική. «Παράλληλα πρέπει οι συνέργειες μεταξύ πολιτιστικής κληρονομιάς και τουρισμού να εναρμονίζονται πλήρως στα πλαίσια της ισορροπίας μεταξύ διατήρησης, συντήρησης και συσχετισμό αφηγήσεων με τα άυλα αγαθά. Όμως απαιτείται η ένταξη των πολιτιστικών αγαθών να γίνει σε ένα ειδικά χρηματοοικονομικό σχέδιο έτσι ώστε να καταστεί βιώσιμος ο τουριστικός πόρος, με πεδίο δράσης τα αξιακά αγαθά. (περιβάλλον, δημόσια μεταφορά, εκπαίδευση, κουλτούρα- πολιτισμός- κληρονομιά, ασφάλεια, υγεία. κ.α.). Όταν όλα αυτά συγκλίνουν με κοινή πτυχή, τότε βελτιώνουν την ποιότητα ζωής των ανθρώπων.⁵⁶

Συνεπώς η προστασία, διαχείριση και ανάδειξη των διαδρομών πολιτιστικής κληρονομιάς μέσα στο πλαίσιο των αναπτυσσόμενων διαδρομών, απαιτούν εξειδικευμένο προσεκτικό έλεγχο, τόσο του τουριστικού επιπέδου που της επηρεάζει, όσο και σε συνδυασμό με την συμμετοχική διαδικασία των κατοίκων. Η απαίτηση μίας χωροταξικής πολιτικής κρίνεται απαραίτητη, στο πλαίσιο της διαρκούς

ανάπτυξης με εξέταση ενός ευρέως φάσματος παραγόντων & φορέων. (ερευνητές, ΜΜΕ, κυβέρνηση τοπικές αρχές, επαγγελματίες, ΜΚΟ κτλ).⁵⁷

8.4. Σύνθεση και τεκμηρίωση πολιτισμικών διαδρομών της Χαλέπας.

Η περίπτωση του **αρχοντικού προαστίου της Χαλέπας** που ερευνάται, διαθέτει όλα εκείνα τα τυπολογικά χαρακτηριστικά που μπορούν να ορίσουν ένα Αρχιτεκτονικό σύνολο κληροδοτημάτων του παρελθόντος. Εμπεριέχει δε ένα αριθμό κτιρίων με σημαντική ιστορική και πολιτιστική κληρονομιά, που καταγράφεται στην παρούσα μελέτη και αφορά οικήματα από την περίοδο του τέλους της οθωμανικής κυριαρχίας έως και την περίοδο της Κρητικής Πολιτείας, μέχρι την ένωση της νήσου με την Ελλάδα. Ένας μεγάλος πλήθος από αυτά σώζονται μέχρι σήμερα είτε από επανάχρηση, είτε ως ερειπωμένα κειμήλια μίας αλλοτινής εποχής. Το σύνολο αποτελούμενο από κτίρια εξεχόντων αστικών επαύλεων & δημοσίων δομών, αναδεικνύει όλα εκείνα τα ιστορικά, καλλιτεχνικά, επιστημονικά και τεχνικά χαρακτηριστικά της εποχής του, ενώ η συνάφεια των στοιχείων και των αξιών, μπορούν να ορίσουν ένα αστικό περιβάλλον που προσδίδει το πνεύμα της εποχής και το βάρος της παράδοσης του τόπου.

Παράλληλα η αρχιτεκτονική τέχνη και τεχνική αλλά & οι αισθητικές αξίες που εφαρμόστηκαν, κατά την απλουστευμένη μεταφορά των Ευρωπαϊκών αστικών προτύπων, από την εισροή τους με τους πλούσιους απόδημους Έλληνες αλλά και τον ξένο διπλωματικό κόσμο, αποδεικνύουν την άμεση σχέση της αστικής ζωής και Αρχιτεκτονικής διαμέσου του συμβολισμού και της πολιτικής εξουσίας.

Το σύνολο των κτιριακών δομών μπορούν να ομαδοποιηθούν, συνθέτοντας γραμμικό δίκτυο θεματικών πολιτιστικών διαδρομών, (διπλωματίας, αστικής ζωής, γυναικείας παρουσίας, πολιτισμού & εκπαίδευσης, θρησκευτικής λατρείας κ.α.) ως προϊόν προώθησης του πολιτιστικού πλούτου της πόλης, την ενίσχυση της μνήμης και της ταυτότητας των κατοίκων της, σε συνδυασμό με την βελτίωση και ευημερία αλλά και την ισόρροπη διαχείριση της περιοχής. (ενοποίηση με υπάρχουσες στρατηγικές και άλλες πολιτιστικές κληρονομίες της πόλης).

Τα κτίρια αποτελούν σύνολο επιφανών κατοικιών μεγαλοαστών της περιόδου, όσο και δημοσίων κτιρίων της εποχής. (πρεσβείες, ναοί, διοικητήρια, στρατώνες). Διαθέτουν εξέχουσα σημασία, καθώς στην περιοχή διαδραματίστηκαν όλα τα σημαντικά πολιτικά γεγονότα της περιόδου, όπως περιεγράφηκαν στα προηγούμενα σχετικά κεφάλαια. Έθεσαν τις βάσεις εξάπλωσης και διαμόρφωσης τόσο του αρχιτεκτονικού λεξιλογίου της πόλης όσο και του αστικού σχεδιασμού της. Συνδιαλέγονται και σχετίζονται τυπολογικά με πολλά άλλα κτίρια εντός των βασικών αξόνων της πόλης, εκτός και εντός των τειχών. (οδός Δικαστηρίων- Μπόλαρη,

⁵⁷ « Οι διαδρομές ως στοιχείο της Πολιτιστικής κληρονομιάς μας», Ηνωμένα Έθνη, 24-25 Νοεμβρίου 1994, Μαδρίτη τεκμ.5.

⁵⁶ Ο.π. σελ 38.

σημερινή Ηρώων πολυτεχνείου, οδός Ευρωπαϊκού κήπου- σημερινή Τζανακάκη, οδός πεδίων του Άρεως— σημερινή Ανδ.Παπανδρέου, Οδός Χαλέπας σημερινή Ελ. Βενιζέλου). Μελλοντικά μπορούν να συνθέσουν ένα μεγαλύτερο εκτεταμένο δίκτυο πολιτισμού, αντίθετο κεντροβαρικά της παλιάς πόλης εντός των ενετικών τειχών και να συντελέσουν ως αντίβαρο του τουριστικού φορτίου της.

Επιπροσθέτως στα πλαίσια της προστασίας και ανάδειξης της ιστορικής κληρονομιάς της Χαλέπας, μπορούν να υλοποιηθούν δράσεις για σημαντικά έργα υποδομών τόσο στα δίκτυα, στην αποκατάσταση των κτιρίων, αλλά και με σημειακές αναπλάσεις για μία «ολιστική και ολοκληρωμένη διαχείριση» που αποτελεί μέρος ενός πλαισίου ευρύτερης κοινωνικοοικονομικής ανάπτυξης. Αυτό θα οδηγήσει παράλληλα στην αναβάθμιση της ευρύτερης περιοχής, θα ενεργοποιήσει την συμμετοχική διαδικασία με την προώθηση της ενεργούς συμμετοχής των πολιτών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων, αλλά και εναρμόνιση της προστασίας κοντά στα Διεθνή πρότυπα ανάδειξης των πολιτισμικών αγαθών.

Από τα αναφερόμενα γίνεται αντιληπτό ότι η μέθοδος διαχείρισης της πολιτιστικής κληρονομιάς, μπορεί να εξελιχθεί ως ανάδειξη ενός πολιτιστικού τουριστικού μοντέλου με κοινωνικές, οικονομικές και περιβαλλοντικές επιπτώσεις. Η ένταξη και ο σχεδιασμός της πόλης υπό το πρίσμα του αστικού πολιτισμού, χρειάζεται εμπεριστατωμένο διαχειριστικό σχεδιασμό, κοινωνική ευθύνη και πολιτική βούληση.

8.5. Διάκριση θεματικών πολιτισμικών διαδρομών Χαλέπας.

Η στρατηγική που επιλέχθηκε για την σύνθεση των θεματικών πολιτιστικών διαδρομών του προαστίου της Χαλέπας, είναι αυτής της αρχιτεκτονικής αναγνώρισης των κτιρίων με βάση την δράση - θέση της κατοίκησης, της αφήγησης & της χρήσης τους, ενώ βασίστηκε σε δύο βασικές συνιστώσες :

1. Τον σχεδιασμό δικτύου θεματικών ενοτήτων με βάση την αλλοτινή χρήση, τον σχεδιασμό και την δομή των κτιρίων, που να επιτρέπει στους επισκέπτες να δημιουργούν τη δική τους διαδρομή από οποιοδήποτε σημείο.
2. Την υλοποίηση των δράσεων που επιτυγχάνονται μεταξύ της διαδρομής και των σχετικών σημείων αλλά και αντίστροφα. Περιλαμβάνει επίσης τον σχεδιασμό νέων στρατηγικών σύνδεσης με χρήση πινακίδων και πλατφόρμες τηλεματικής. Η σύνδεση μεταξύ της κληρονομιάς της διαδρομής και των συσχετιζόμενων στοιχείων έχει χωριστεί σε επτά μεγάλες θεματικές ενότητες συσχέτισης κτιρίων και Αρχιτεκτονικής.

- Θεματική ενότητα ανάδειξης **διαδρομής της διπλωματίας** – δίκτυο κτιρίων πρεσβειών.
- Θεματική **διαδρομή ανάδειξης της αστικής ζωής**.

- Θεματική **διαδρομή Δημόσιων κτιρίων και δομών**.
- Θεματική **ενότητα γυναικείας παρουσίας και επιρροής**.
- **Διαδρομή ανάδειξης της θρησκευτικής λατρείας**.
- Διαδρομή **πολιτισμού και εκπαίδευσης**.

Στον χάρτη που παρουσιάζεται παρακάτω εμφανίζονται σηματοδοτούμενες όλες οι θέσεις των σημαντικών κτιρίων που χρησιμοποιήθηκαν στην παρούσα μελέτη για την δημιουργία του δικτύου πολιτιστικών διαδρομών της περιοχής της Χαλέπας Χανίων.

Μέσα στις δημιουργούμενες θεματικές πολιτιστικές διαδρομές μπορεί να δημιουργηθούν και ενσωματωθούν άλλα προϊόντα πολιτιστικής κληρονομιάς (αρχιτεκτονική, αστική κ.λπ.) όπως πολιτιστικά κέντρα (αίθουσες συναυλιών, θέατρα, εκθέσεις χώρους κ.λπ.) περιβαλλοντική κληρονομιά (θεματικά πάρκα, φυσικά περιοχές ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, ποδηλατικές διαδρομές, τοπίο δρομολόγια κ.λπ.) τρόφιμα και τοπικές χειροτεχνίες· και τέλος παραδοσιακές γιορτές και περιοδικές πολιτιστικές εκδηλώσεις.

© Χάρτης τοποθεσιών κτιρίων Χαλέπας που συμμετέχουν στις θεματικές διαδρομές με την αρίθμηση τους στις αντίστοιχες καρτέλες κτιρίων.

© «Το παλάτι» κατοικία Πρίγκιπα Γεωργίου Αρμοστή – Μέγαρο Θεμ. Μητσοτάκη . 1900 . Αρχείο Μανώλη Μανούσακα.

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΠΟΣΗΜΩΝ

- 1 Ρωσικός Στρατώνας
- 2 Δημοτική Πινακοθήκη
- 3 Φιλογικός Σύλλογος "Ο Χρυσόστομος"
- 4 Παλιά Μεραρχία-Διοικητήριο
- 5 Τελωνείο
- 6 Κρητική Χωροφυλακή (έχει κατεδαφιστεί)
- 7 Δημοτική Αγορά
- 8 Οικία Γεωργίου Παπαδόπετρου
- 9 Οικία Κωνσταντίνου Κατζουράκη (βουλευτή)
- 10 Κτίριο Μανούσασκα
- 11 Κτίριο πρώην Αγροτικής Τράπεζας
- 12 Οικία Νικολάου Κουφάκη (εμπόρου)
- 13 Βουλή Κρητικής Πολιτείας (έχει κατεδαφιστεί)
- 14 Δημοτικός Κήπος
- 15 Ρολόι
- 16 Ιταλικός Στρατώνας
- 17 Δεσποτικό (οικία μηχανικού Μιχάλη Σαββάκ
- 18 Οικία Αντώνη Κατζουράκη (βουλευτή)
- 19 Κτίριο Εμμ. Παπαγιαννάκη
- 20 Οικία Κωνσταντίνου Φούμη
- 21 Δικαστήριο-Διοικητήριο
- 22 Υδραγωγείο
- 23 Οικία διευθυντή τράπεζας Ντόκου
- 24 Οικία Μανούσου Κούνδουρου
- 25 Αυστριακό Προξενείο
- 26 Γερμανικό Προξενείο
- 27 Ελληνικό Προξενείο
- 28 Αγγλικό Προξενείο
- 29 Ρωσικό Προξενείο (έχει κατεδαφιστεί)
- 30 Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής
- 31 Ταμπακαριά
- 32 Γαλλική Σχολή
- 33 "Παλάτι Πρίγκιπα" - Οικία Θεμ. Μητσotάκη
- 34 Οικία Ελ. Βενιζέλου

Ο παραπάνω χάρτης περιλαμβάνει τις αριθμημένες θέσεις στον αστικό ιστό όλων των σημαντικών κτιρίων εντός της πόλης των Χανίων.

ΧΑΡΤΗΣ ΤΟΠΟΣΗΜΩΝ

- 35 Οικία Μπλουμ- Ιταλικό Προξενείο
- 36 Καθολική Εκκλησία
- 37 Γαλλικό Προξενείο
- 38 Οικία Μαρκαντωνάκη
- 39 Οικία Καλούτση
- 40 Βίλλα Σβαρτς
- 41 Οικία Μουντάκη
- 42 Οικία Γεωργουδάκη
- 43 Οικία Μητσοτάκη
- 44 Ι.Ν. Αγίου Παντελεήμονα
- 45 Οικία Πωλογιώργη
- 46 Ι.Ν. Αγίου Νικολάου
- 47 Οικία Ρεούφ Πασά
- 48 Ι.Ν. Ευαγγελίστριας
- 49 Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος
- 50 Σχολικό συγκρότημα οδού Κοραή
- 51 Εθνικό Στάδιο Χανίων
- 52 Οικία γερουσιαστή Μπιστολάκη (νυν ΤΕΕ)
- 53 Οικία Παναγιώτη Μουζουράκη
- 54 Οικία Αγγέλας Ξηρουχάκη
- 55 Οικία Στρατηγάκη
- 56 Οικία Δημοσθένη Γαγάνη
- 57 Φθισιατρείο/Σανατόριο Χανίων
- 58 Μητροπολιτικός Ναός Εισοδίων της Θεοτόκου

Ο παραπάνω χάρτης περιλαμβάνει τις αριθμημένες θέσεις στον αστικό ιστό όλων των σημαντικών κτιρίων εντός της πόλης των Χανίων. Η ίδια αρίθμηση ακολουθήθηκε και στην σύνταξη των καρτελών για κάθε κτίριο.

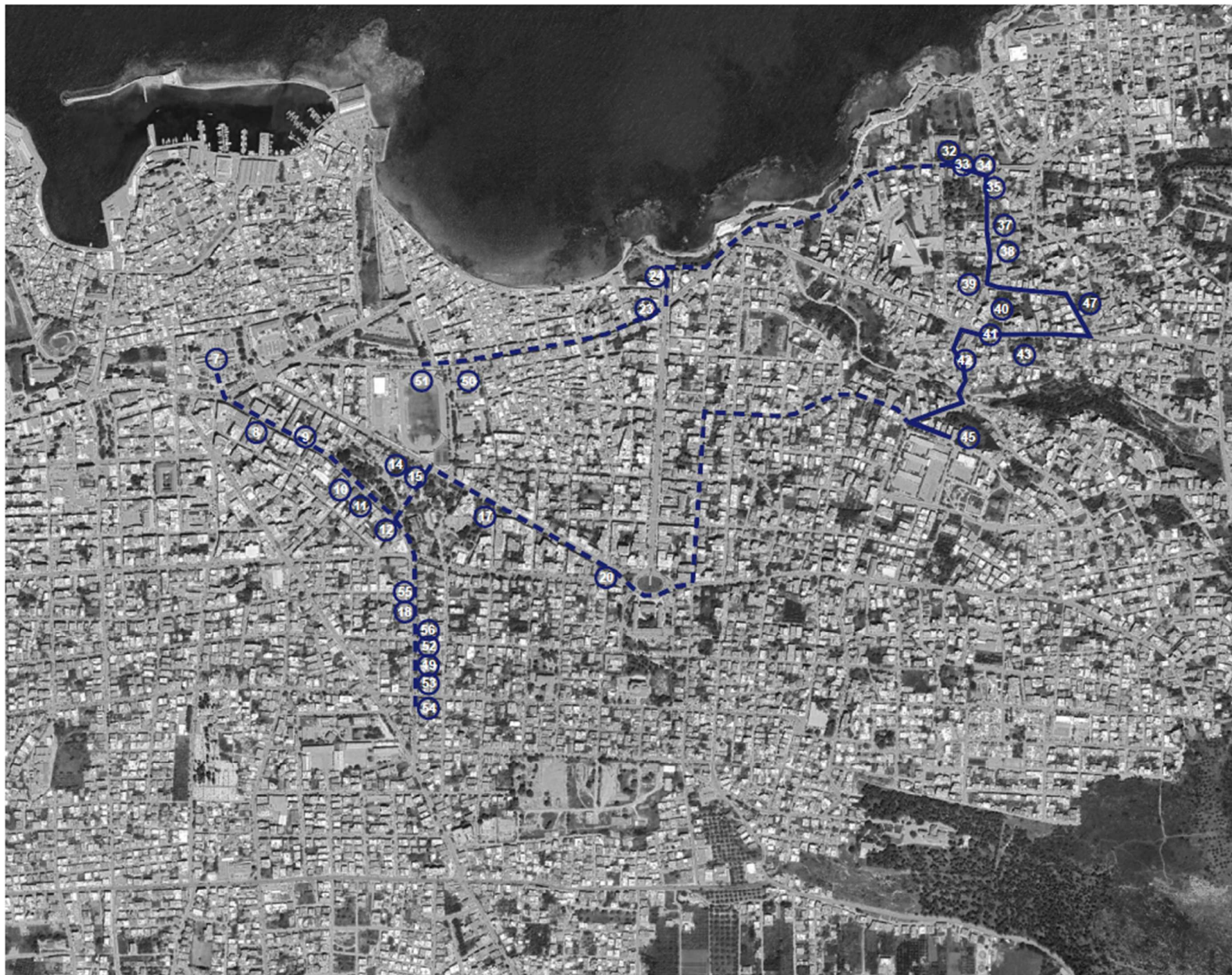
Α. ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΑΣ

Μήκος Διαδρομής: 0,8 χμ.

Χρόνος: 12'

- 4 Παλιά Μεραρχία-Διοικητήριο
- 6 Κρητική Χωροφυλακή (έχει κατεδαφιστεί)
- 13 Βουλή Κρητικής Πολιτείας (έχει κατεδαφιστεί)
- 21 Δικαστήρια-Διοικητήριο
- 25 Αυστριακό Προξενείο
- 26 Γερμανικό Προξενείο
- 27 Ελληνικό Προξενείο
- 28 Αγγλικό Προξενείο
- 29 Ρωσικό Προξενείο (έχει κατεδαφιστεί)
- 33 "Παλάτι Πρίγκιπα" - Οικία Θεμ. Μητσοτάκη
- 34 Οικία Ελ. Βενιζέλου
- 35 Οικία Μπλουμ- Ιταλικό Προξενείο
- 37 Γαλλικό Προξενείο

Η γραμμή που απεικονίζεται διακεκομμένη αφορά την συνέχιση και συσχέτιση της διαδρομής με άλλα μνημεία εντός παλιάς πόλης.

Β. ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΑΣΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ

Μήκος Διαδρομής: 1,5 χμ.

Χρόνος: 25'

- 7 Δημοτική Αγορά
- 8 Οικία Γεωργίου Παπαδόπετρου
- 9 Οικία Κωνσταντίνου Κατζουράκη (βουλευτή)
- 10 Κτίριο Μανούσασκα
- 11 Κτίριο πρώην Αγροτικής Τράπεζας
- 12 Οικία Νικολάου Κουφάκη (εμπόρου)
- 14 Δημοτικός Κήπος
- 15 Ρολόι
- 17 Δεσποτικό (οικία μηχανικού Μιχάλη Σαββάκ)
- 18 Οικία Αντώνη Κατζουράκη (βουλευτή)
- 19 Κτίριο Εμμ. Παπαγιαννάκη
- 20 Οικία Κωνσταντίνου Φούμη
- 23 Οικία διευθυντή τράπεζας Ντόκου
- 24 Οικία Μανούσου Κούνδουρου
- 32 Γαλλική Σχολή
- 33 "Παλάτι Πρίγκιπα" - Οικία Θεμ. Μητσotάκη
- 34 Οικία Ελ. Βενιζέλου
- 35 Οικία Μπλουμ- Ιταλικό Προξενείο
- 38 Οικία Μαρκαντωνάκη
- 39 Οικία Καλούτση
- 40 Βίλλα Σβαρτς
- 41 Οικία Μουντάκη
- 42 Οικία Γεωργουδάκη
- 43 Οικία Μητσotάκη
- 45 Οικία Πωλογιώργη
- 47 Οικία Ρεούφ Πασά
- 50 Σχολικό συγκρότημα οδού Κοραή
- 51 Εθνικό Στάδιο Χανίων
- 52 Οικία γεροσισστή Μπιστολάκη (νυν ΤΕΕ)
- 53 Οικία Παναγιώτη Μουζουράκη
- 54 Οικία Αγγέλας Ξηρουχάκη
- 55 Οικία Στρατηγάκη
- 56 Οικία Δημοσθένη Γαγάνη
- 57 Οικία Δημοσθένη Γαγάνη

Η γραμμή που απεικονίζεται διακεκομμένη αφορά την συνέχιση και συσχέτιση της διαδρομής με άλλα μνημεία εντός παλιάς πόλης.

Γ. ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ

Μήκος Διαδρομής: 2,5χμ.

Χρόνος: 40'

- 1 Ρωσικός Στρατώνας
- 4 Παλιά Μεραρχία-Διοικητήριο
- 6 Κρητική Χωροφυλακή (έχει κατεδαφιστεί)
- 13 Βουλή Κρητικής Πολιτείας (έχει κατεδαφιστεί)
- 16 Ιταλικός Στρατώνας
- 21 Δικαστήριο-Διοικητήριο
- 25 Αυστριακό Προξενείο
- 26 Γερμανικό Προξενείο
- 27 Ελληνικό Προξενείο
- 28 Αγγλικό Προξενείο
- 29 Ρωσικό Προξενείο (έχει κατεδαφιστεί)
- 33 "Παλάτι Πρίγκιπα" - Οικία Θεμ. Μητσοτάκη
- 34 Οικία Ελ. Βενιζέλου
- 35 Οικία Μπλουμ- Ιταλικό Προξενείο
- 37 Γαλλικό Προξενείο

Δ. ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣ & ΕΠΙΡΡΟΗΣ

Μήκος διαδρομής: 0,4 χμ.

Χρόνος 6'

- 30 Κήπος Βασιλόπαδος Μαρίας στον
Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής
- 32 Γαλλική Σχολή
- 34 Οικία Ελ. Βενιζέλου
- 35 Οικία Μπλουμ
- 39 Οικία Καλούτση
- 40 Βίλλα Σβαρτς

Ε. ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΗΣ ΛΑΤΡΕΙΑΣ

Μήκος Διαδρομής: 2,4 χμ.

Χρόνος: 40'

- 30 Ι.Ν. Αγίας Μαγδαληνής
- 36 Καθολική Εκκλησία
- 44 Ι.Ν. Αγίου Παντελεήμονα
- 46 Ι.Ν. Αγίου Νικολάου
- 48 Ι.Ν. Ευαγγελίστριας
- 49 Ι.Ν. Μεταμόρφωσης του Σωτήρος
- 58 Μητροπολιτικός Ναός Εισοδίων της Θεοτόκου

ΣΤ. ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΔΗΜΟΣΙΩΝ ΔΟΜΩΝ & ΚΤΙΡΙΩΝ

Μήκος διαδρομής: 1,60 χμ.

Χρόνος: 25'

- 1 Ρωσικός Στρατώνας
- 2 Δημοτική Πινακοθήκη
- 3 Φυλαγικός Σύλλογος "Ο Χρυσόστομος"
- 4 Παλιά Μειραρχία-Διοικητήριο
- 5 Τελωνείο
- 6 Κρητική Χωροφυλακή (έχει κατεδαφιστεί)
- 7 Δημοτική Αγορά
- 13 Βουλή Κρητικής Πολιτείας (έχει κατεδαφιστεί)
- 14 Δημοτικός Κήπος
- 15 Ρολόι
- 16 Ιταλικός Στρατώνας
- 21 Δικαστήριο-Διοικητήριο
- 22 Υδραγωγείο
- 25 Αυστριακό Προξενείο
- 26 Γερμανικό Προξενείο
- 27 Ελληνικό Προξενείο
- 28 Αγγλικό Προξενείο
- 29 Ρωσικό Προξενείο (έχει κατεδαφιστεί)
- 31 Ταμπακαριά
- 35 Οικία Μπλουμ- Ιταλικό Προξενείο
- 37 Γαλλικό Προξενείο
- 50 Σχολικό συγκρότημα οδού Κοραή
- 51 Εθνικό Στάδιο Χανίων
- 57 Φθισιατρείο/Σανατόριο Χανίων

Η γραμμή που απεικονίζεται διακεκομμένη αφορά την συνέχιση και συσχέτιση της διαδρομής με άλλα μνημεία εντός παλιάς πόλης.

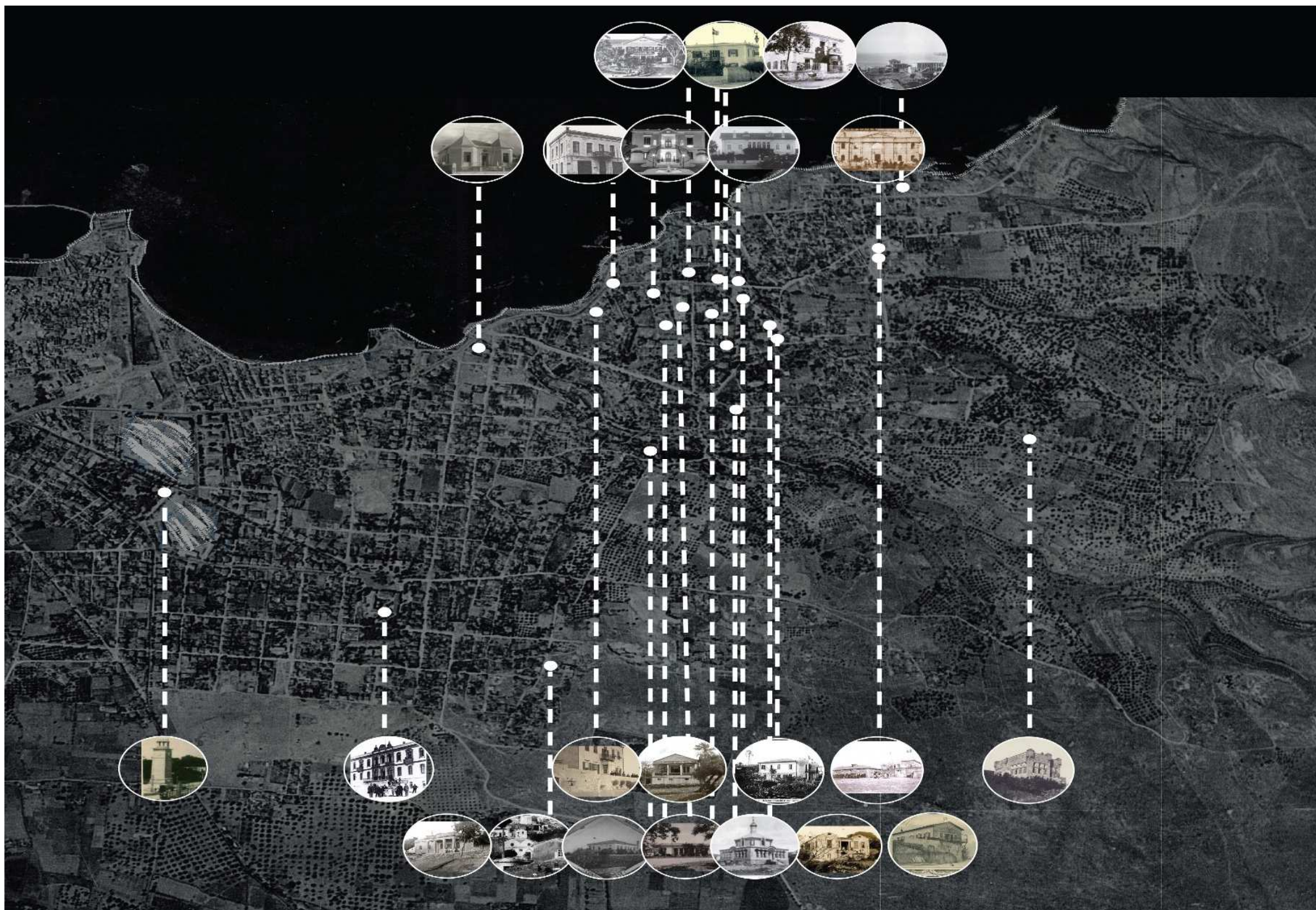
**Ζ. ΔΙΑΔΡΟΜΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ**

Μέγας Αψίδατος: 2,10χμ

Χρόνος: 30'

- 2 Δημοτική Πινακοθήκη
- 3 Φιλογκικός Σύλλογος "Ο Χρυσόστομος"
- 32 Γαλλική Σχολή
- 50 Σχολικό συγκρότημα οδού Κοραή
- 51 Εθνικό Στάδιο Χανίων

© Χάρτης με τα σημαντικά κτίρια της Χαλέπας σε υπόβαθρο αεροφωτογραφίας της πόλης του 1938.

© Διεθνείς Σκοπευτικοί αγώνες στην περιοχή της Χρυσής Ακτής_ Καλοκαίρι του 1908. Διαδικτυακή πύλη Χανιά παλιές Φωτογραφίες.

10. Επίλογος:

Από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα κυριαρχεί στην Ευρώπη ο αστικός εκσυγχρονισμός προερχόμενος λόγω κοινωνικών μεταβολών, ως απόρροια της μεγάλης άνθησης της βιομηχανικής επανάστασης. Στην Ελληνική επικράτεια δεν υφίστανται παρόμοια άνθιση, λόγω της Οθωμανικής κυριαρχίας, πράγμα που καθιστά την εισαγωγή προτύπων αποδεκτή. Επιπροσθέτως από το πρώτο τέταρτο του 20^{ου} αι. η Ελληνική κοινωνία μετασχηματίζεται με την επικράτηση της αστικής τάξης και αποκτά έναν ευρωπαϊκό χαρακτήρα, ως άμεση συνέπεια ο εκσυγχρονισμός της πόλης να ταυτίζεται με τον εξευρωπαϊσμό της.

Στην περίπτωση της «πολυπολιτισμικής» πόλης των Χανίων, στο γύρισμα του αιώνα, διαθέτει ένα κράμα Ευρωπαϊκών & Ανατολίτικων χαρακτηριστικών, που συγκροτούν την ταυτότητα και τον χαρακτήρα της. Αυτό συνέβη λόγω της μίξης του ντόπιου πληθυσμού και της εισροής ευρωπαϊκών προτύπων από το πλήθος απόδημων Ελλήνων, ξένων & ντόπιων μεγαλοαστών, Διπλωματών αλλά και αξιωματούχων των Προστάτιδων Δυνάμεων. Ο εξαστιμός και ο εκσυγχρονισμός ως προτάγματα της Κρητικής Πολιτείας, οδήγησαν σε νέες αντιλήψεις για την διαχείριση του χώρου στην Κρήτη. Αυτά εκφράστηκαν διαμέσου των νομοθετημάτων και των μέτρων που θεσπίστηκαν από την διοίκηση της, με στόχο των εκσυγχρονισμό και την προετοιμασία του νησιού για την ένωση με την υπόλοιπη Ελλάδα.

Από τον πρώτο χρόνο της Κρητικής αυτονομίας, έγινε επιμελής ανάπτυξη των 5 βασικών δημοσίων τομέων των Οικονομικών, των Εσωτερικών, της Δημόσιας Εκπαίδευσης, των Συγκοινωνιών & θεμάτων ασφαλείας και τέλος της Δικαιοσύνης. Η διεύθυνση Εσωτερικών σχετίστηκε με την μετατροπή του αστικού χώρου, με χρήση των κανόνων του νεοκλασικισμού στην αρχιτεκτονική καθώς και στις υπόλοιπες τέχνες, ως συμβολή στην ταυτότητα και την τόνωση του Εθνικού φρονήματος.

Έτσι, λαμβάνει χώρα μία οργανωμένη προσπάθεια για εκσυγχρονισμό, με σύνταξη νόμων και διαταγμάτων με σχεδιασμό και εκτέλεση μεγάλων δημοσίων έργων. (διάνοιξης δρόμων, Υδραγωγείων, λιμανιών, γεφυρών κτλ.) Γίνεται σημειακή κατεδάφιση των Ενετικών τειχών και των κλειστών εξωστών στις όψεις των κτιρίων, με το νεότερο διάταγμα του Ν 332/5-4-1901 Α τεύχος «περί σχεδίων των πόλεων, κομών και χωρίων». Αυτό συνέβη τόσο για λόγους υγιεινής εντός παλιάς πόλης, όσο και αποφυγής της επαχθούς ανάμνησης της Οθωμανικής περιόδου. Στην θέση τους δημιουργούνται βασικές οδικές αρτηρίες για την ανάπτυξη της πόλης εκτός των τειχών, την σύνδεση με την ύπαιθρο όσο και την ανέγερση σημαντικών δομών στον ενδιαμέσο χώρο. Πρακτική γνωστή σε πλήθος Ευρωπαϊκών χωρών (Αυστρία, Γαλλία κ.α.) με συγκέντρωση χρήσεων, λειτουργιών & κτιρίων γοήτρου υψηλής αισθητικής, ως προς την ανάδειξη της εξουσίας και του ισχυρού κράτους, διαμέσου του συμβολισμού. Παράλληλα σε αυτό, συντέλεσε και η επανάχρηση & αξιοποίηση των υφιστάμενων Οθωμανικών δομών, λόγω έλλειψης κεφαλαίων, ως προσπάθεια

στέγασης των υπηρεσιών της διοίκησης. Ως συνέπεια τα οθωμανικά μνημεία όπως ο Ευρωπαϊκός κήπος, ο Ιταλικός Στρατώννας, αλλά περισσότερο το Διευθυντήριο Μέγαρο (ή αλλιώς Μέγαρο της Διοίκησης), να αποτελούν το όχημα προώθησης στα ιδεώδη της Κρητικής πολιτείας, καθώς ενσάρκωσαν με το μέγεθος και την επιβλητικότητα τους τον συμβολισμό του ισχυρού κράτους. Μεταγενέστερα σχεδιάζονται και υλοποιούνται η Δημοτική Αγορά, το Βενιζέλειο Ωδείο και κτίρια σχολείων, με χρήση του λεξιλογίου του κλασικισμού, γνώριμου χαρακτηριστικού του εξευρωπαϊσμού της ελληνικής πόλης.

Η αστική προσθήκη του κοσμικού προαστίου της Χαλέπας σε γειτνίαση με την πόλη, η διάνοιξη μεγάλων οδών και βουλεβάρτων και η ανέγερση πλήθους αστικών επαύλεων κατά μήκος αυτών (ανάλογες των Ευρωπαϊκών επιρροών), προώθησαν και συνέβαλλαν στην δημιουργία μίας νέας πόλης έξω από τα τείχη, με τονισμό στον εξευρωπαϊσμό.

Επιπροσθέτως οι απόδημοι Έλληνες του εξωτερικού αλλά και εκείνοι που σπούδασαν στη Δύση, ερχόμενοι επί της πρωτεύουσας του Κρητικού νησιού ενίσχυσαν αυτές τις επιλογές, έχοντας ως στόχο την «προς τα πρόσω εξέλιξιν του τόπου»⁵⁸. Ανταποκρινόμενοι στην τόνωση του φρονήματος των Ελλήνων & του προοδεύοντα πολιτισμού, μεταφέρουν τα νέα δεδομένα ώστε να ικανοποιούν την «καλλιτεχνικότητα εν τω συνόλω της μορφής των πόλεων και εκάστης οικοδομής»⁵⁹. Σημαντικό ρόλο έπαιξε επίσης η έλευση του Πρίγκιπα Γεωργίου ως Υπατου Αρμοστή, των υψηλών αξιωματούχων και του Διπλωματικού σώματος των Μεγάλων Δυνάμεων, που ανέδειξε την ανάγκη για ανέγερση και εγκατάσταση σε αστικές επαύλεις και δομές αντάξιων της προέλευσης και της καταγωγής τους.

Τα αναφερόμενα συγκροτούν μία περίοδο ιδιαίτερα γόνιμη για τα Χανιά, με τις νομοθετικές πράξεις του έργου της Κρητικής πολιτείας να συντάσσονται κατ' αναλογία των Ευρωπαϊκών προτύπων, να ακολουθούνται από σχεδιαστική συνέπεια και η τελική υλοποίηση τους να ορίζει τον σημερινό μετασχηματισμό του αστικού χώρου. Παράλληλα η επανάχρηση των οθωμανικών δομών, η εκπόνηση μεγάλων δημοσίων κτιρίων & έργων και η ανέγερση αστικών δομών γοήτρου, αναδεικνύουν την οικονομική άνθηση της περιόδου, την ταύτιση με τον εκσυγχρονισμό, την πρόοδο σε όλους τους τομείς, ως σημαντικό παράγοντα για την μεταγενέστερη ένωση με την Ελλάδα.

Η κοσμική περιοχή της Χαλέπας, συγκεντρώνει ένα σύνολο διακεκριμένων αστικών επαύλεων, δημοσίων δομών και πληθώρα κτιρίων που κατασκευάστηκαν

την ίδια χρονική περίοδο 1880 έως 1920, ενώ κάποια χρησιμοποιήθηκαν ως πρεσβείες των κρατών κατά την διάρκεια της Κρητικής πολιτείας. Το σύνολο τους διασώζεται σε αρκετά καλή κατάσταση, ενώ πλήθος αυτών έχει αποκατασταθεί με σεβασμό, αποτελώντας επιτυχημένα παραδείγματα επανάχρησης. Οι θεματικές πολιτιστικές διαδρομές που συντάχθηκαν στην παρούσα έρευνα, βασίζονται σε γραμμικό θεματικό μοντέλο, με διαδοχικότητα σε ένα ή και περισσότερα σημεία. Μέσα από το σύνολο των κτιρίων που μελετήθηκαν αναδεικνύονται όλα εκείνα τα ιστορικά, καλλιτεχνικά, επιστημονικά και τεχνικά χαρακτηριστικά της εποχής, ενώ η συνάφεια των στοιχείων και των αξιών, μπορούν αν ορίσουν ένα αστικό περιβάλλον που προσδίδει το πνεύμα της εποχής και το βάρος της παράδοσης του τόπου.

Η αρχιτεκτονική τέχνη και τεχνική αλλά & οι αισθητικές αξίες που εφαρμόστηκαν στις κατοικίες από τους εύπορους Έλληνες αλλά και τους ξένους διπλωμάτες, ως απλουστευμένη μεταφορά των Ευρωπαϊκών αστικών επαύλεων, αποδεικνύουν την άμεση σχέση της αστικής ζωής, της πολιτικής εξουσίας και της Αρχιτεκτονικής, διαμέσου του συμβολισμού.

Καθώς οι πολιτιστικές διαδρομές της Χαλέπας καλύπτουν πολλές θεματικές ενότητες (πρεσβείες, διοίκηση, αστική ζωή, θρησκευτική λατρεία, γυναικεία επιρροή κ.α.) μπορούν να συμπεριλάβουν και άλλα κτίρια εντός της ευρύτερης πόλης, να δημιουργήσουν και να ενσωματώσουν νέα προϊόντα πολιτιστικής κληρονομιάς*⁶⁰ μέσα σε αυτές, στα πλαίσια μίας οργανωμένης στρατηγικής διαχείρισης, ως πολιτιστικό και τουριστικό αντίβαρο έναντι του ιστορικού κέντρου της παλιάς πόλης των Χανίων.

Η διαφύλαξη και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς ενός τόπου, αναζητά την άμεση σύνδεση με το παρελθόν διαμέσου της συνέχειας, αλλά και της αφύπνισης της κοινωνίας, προς τα εθνικά και πολιτισμικά στοιχεία, που αποτελούν την ταυτότητα της. Όλες οι προσπάθειες των κρατών προβαίνουν στην αποκατάσταση των ιστορικών κτιρίων, προς ανάδειξη και διατήρησης της ιστορίας και του πολιτισμού τους για τις μελλοντικές γενιές. Εντέλει η αποκατάσταση της πολιτιστικής κληρονομιάς τόσο σε σημειακό, αστικό και μεταγενέστερα πολεοδομικό επίπεδο μπορεί να επιφέρει την αναζωογόνηση μίας ευρύτερης περιοχής, δημιουργώντας οικονομικά οφέλη και επιτυγχάνουν βιώσιμες κοινωνικά και οικονομικά περιοχές. Μέσα στις παραμέτρους που θα ληφθούν υπόψη στον στρατηγικό σχεδιασμό είναι η ενίσχυση της βιώσιμης αστικής κινητικότητας στην πόλη των Χανίων, ενώ επιβάλλεται να επικεντρωθεί στην ανάγκη αντιμετώπισης των αυξανόμενων ταξιδιωτικών απαιτήσεων, της διαχείρισης του αστικού χώρου και των

⁵⁸ Εισηγητική Έκθεση του Διαμαντίδη για τον Νόμο 541/1914 « περί συστάσεως νομοπαρασκευαστικής Επιτροπείας προς αναθεώρησιν της νομοθεσίας και σύνταξιν του νόμου περί Σχεδίων Πόλεων και απαλλοτριώσεων, Αρχείο Βουλής, χωρίς αριθμηση.

⁵⁹ Καραδήμου- Γερόλυμπου, Αλεξάνδρα, «Ρύθμιση του χώρου : Πολιτικές πρωτοβουλίες και θεσμικές ρυθμίσεις», στο Μαυρογορδάτος – Χατζηιωσήφ, Βενιζελισμός και αστικός εκσυγχρονισμός, Ηράκλειο 1988, σ. 113-132

⁶⁰ * (προκειμένου να οργανώνουν ποικίλες δράσεις, όπως εκπαιδευτικά προγράμματα, θεματική καθοδήγηση εκδρομές, περιπάτους, πεζοπορίες, ποδηλατικές εκδρομές, καλλιτεχνικές εκδηλώσεις, ενημερωτικές παρουσιάσεις, θεματικά εργαστήρια, τοπικά καταστήματα κ.λπ)

συνθηκών διαβίωσης , σε συνδυασμό με την ανάγκη ενίσχυσης της κινητικότητας εντός αυτού.

Συμπερασματικά θα διαπιστώναμε ότι το κοσμικό προάστιο της Χαλέπας, που αποτέλεσε επίκεντρο της πολιτικής και κοινωνικής ζωής από την Σύμβαση της Χαλέπας το 1898 έως και την ένωση της νήσου με την Ελλάδα, ενσωματώνει έναν σημαντικό αριθμό διακεκριμένων κτιρίων. Αυτά δημιουργήθηκαν είτε επαναχρησιμοποιήθηκαν για να φιλοξενήσουν μία άρχουσα τάξη με Ευρωπαϊκές καταβολές, να ενσωματώσουν τις ιδέες της, και να συμβάλουν στην διαχείριση και ανάδειξη του αστικού χώρου. Παράλληλα η παρουσία των Μεγάλων Δυνάμεων, του Υπατου αρμοστή Πρίγκιπα Γεωργίου και του Ελ. Βενιζέλου στην διοίκηση της νήσου την ίδια περίοδο, συνετέλεσε στην δημιουργία των προϋποθέσεων σε όλους του τομείς (οικονομίας, διοίκησης, δομών, αστικού σχεδιασμού, νομοθετημάτων, κ.α.) ώστε να υλοποιηθεί ο εκσυγχρονισμός της πόλης, καν να ταυτιστεί με τον εξευρωπαϊσμό της. Για την επίτευξη ανάλογων στόχων σε επίπεδο εξουσίας, όχημα αποτέλεσαν η επανάχρηση δημοσίων δομών της Οθωμανικής κυριαρχίας, που λόγω έλλειψης δημοσίων πόρων επί Κρητικής πολιτείας, που κρίθηκαν κατάλληλα για να στεγάσουν τις υπηρεσίες της Διοίκησης.⁶¹

Η μελέτη, καταγραφή, σύνθεση και τεκμηρίωση των θεματικών πολιτιστικών διαδρομών στην περιοχή της Χαλέπας, διαμέσου της Αρχιτεκτονικής, μπορούν εντός ενός ευρύτερου πλαισίου στρατηγικού σχεδιασμού της πόλης, να αναδείξουν το πνεύμα του τόπου και διατηρήσουν την ιστορία και τον πολιτισμό για το μέλλον. Παράλληλα επιφέρουν την αναζωογόνηση μίας ευρύτερης περιοχής, δημιουργώντας οικονομικά οφέλη, με συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας ώστε να συνθέτουν βιώσιμες κοινωνικά και οικονομικά περιοχές. Στον Ευρωπαϊκό χώρο ήδη οι πρακτικές αυτές θεωρούνται πετυχημένες και στην περίπτωση της πόλης των Χανίων απαιτείται βούληση και πράξη σε κυβερνητικό επίπεδο.

⁶¹ Σε αρχιτεκτονικό επίπεδο αυτό επιτεύχθηκε με την χρήση των κανόνων του νεοκλασικισμού, στο πλαίσιο των μετατροπών τους, με την προθήκη μορφολογικών στοιχείων και κανόνων του λεξιλογίου του επί των δομών.

© Πρωινός περίπατος στο παλιό λιμάνι , 1902, Διαδικτυακή πύλη Χανιά παλιές φωτογραφίες.

ΕΠΙΣΗΜΟΣ ΕΦΗΜΕΡΙΣ ΤΗΣ ΚΡΗΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ

ΠΡΟΚΗΡΥΞΙΣ

ΤΗΣ Α. Β. Υ. ΤΟΥ ΠΡΙΓΚΗΠΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ
Κεράτες

Ἀποδεχθεὶς τὸν ὑπὸ τῆς Ρωσσίας, Ἀγγλίας, Γαλλίας καὶ Ἰταλίας διορισμένον ὡς Ὑπάτου Ἀρμοστοῦ τῆς αὐτονομίας πατρίδος σας καὶ τῆς ἐπιθυμίας σας ἐκπληρῶν ἀναλαμβάνω τὴν Κυβέρνησιν τῆς νήσου.

Βιβαίαν ἔχω τὴν συνείδησιν τῶν καθηκόντων μου καὶ πλήρῃ τὴν συνείδησιν τῶν δυσχερειῶν τῆς ἀποστολῆς μου, ἀλλὰ πρωτίστως στρεφόμενος εἰς τὴν φιλοπατρίαν σας, ὥπως βουθῶ νὰ ἐκτελέσω τὸ εὐρωπαϊκὸν βούλευμα καὶ ἐκπληρώσω τὰς εὐχὰς σας.

Θὰ καταβάλω πᾶσαν προσπάθειαν ὑπὲρ τῆς εὐμερείας σας, θὰ φροντίσω νὰ διοικηθῇτε καλῶς, δικαίως καὶ ἀνεπηρέτως, νὰ ἀποκτήσῃτε ἀνελλιπὴ ἀσφάλειαν καὶ ἀλλοτρίαν, ἢ ἐγγυηται μόνον τὸ κράτος τῶν νέων καὶ θεσμοὶ λυσιτελεῖ.

Πιστοῦν, ὅτι θὰ ᾔσθε φίλοντες, θὰ παιδαγωγῆτε εἰς τὰς ἀρχὰς τὰς ἐπιστητραφεμένας τὴν ἐκτίλειν τῶν νέων, θὰ λησμονήσῃτε τὰς ἐκ τοῦ παρελθόντος διαμάχας σας καὶ, ἀδιακρίτως φυλῆς καὶ θρησκείας, θὰ συμβιώσῃτε ἐν εἰρήνῃ ὡς τίκων κοινὴν φιλοστόργου πατρίδος.

Ἄνευ τῶν ὁρῶν τούτων, ἄνευ πλήρους ἐσωτερικῆς ἀσφαλείας καὶ τάξεως, ἄνευ διαλλαγῆς καὶ εἰρήνης ἐν θὰ ᾔνοι δυνατόν νὰ ὀργανωθῇ διοικητικὴ ἀνάλογος πρὸς τὰς ἀνάγκας, τὰ μέσα καὶ τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου συνεισφέρω νὰ συνταχθῇ καὶ νὰ εὐμερῇσῃ ἡ Κρήτης.

Ἐπικαλοῦμαι τὴν συνδρομὴν πάντων ὑπὲρ τοῦ κοινῶ καλοῦ καὶ ἐν ἀμειβάλλῳ, ὅτι διὰ τῆς φιλοπατρίας σας ὅ' ἀποδείξῃτε τὴν Κρήτην εὐνοουμένην, εὐμερῶσαν καὶ παράγοντα προόδου, καὶ ὅτι θὰ ἐκασφαλίσῃτε τὴν πολυτίμητον ὑποστήριξιν τῶν Μεγάλων δυνάμεων.

Κρήτες! Εἶθε ὁ Θεὸς νὰ εὐλογήσῃ τὰς ὑπὲρ τῆς εὐμερείας σας καὶ τῆς πληρώσεως τῶν δικαίων πόθων σας κοινὰς προσπάθειάς μας.

Ἐν Χανίοις τῇ 9 Δεκεμβρίου 1898.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

ΔΙΑΤΑΓΜΑ

Περὶ ἐστάσεως Ἐπιτροπείας πρὸς παρακολούθησιν τοῦ Πολιτεύματος.

ΗΜΕΙΣ ΠΡΙΓΚΗΠ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

Ἐκτάτος Ἀρμοστής ἐν Κεράτῃ

Ἐχόντες ὑπ' ὄψει τὴν ὑπὸ τῶν τεσσάρων προσταθῶν δυνάμεων διατυπωθεῖσαν ἐπιθυμίαν ὥπως πρώτης φροντίς ἡμῶν ἢ ἢ ἐκ συμφώνου μετὰ τῆς Συνελευσεως ἐν τῇ ὁποίᾳ θὰ ἀντιπροσωπεύονται πάντα τὰ στοιχεῖα τοῦ Κρητικοῦ πληθυσμοῦ ὁρῶσι συστήματος Κυβερνήσεως αὐτονομίας, ἱκανῆς ν' ἀσφαλίσῃ ἐν ἴσῳ μέτρῳ τὰς προέωπα καὶ τὰς περιστάσεις καθὼς καὶ τὴν ἐλευθέραν ἐξάσκῃσιν πάντων τῶν θρησκειῶν, ἀποφασίζομεν καὶ διατάσσομεν.

Διορίζομεν Ἐπιτροπείαν ἀποτελουμένην ἐκ τῶν Ἰωαν. Σφακιανάκη ὡς προέδρου καὶ τῶν μελῶν Ἐλευθερίου Βενιζέλου, Κωνστ. Φούμη, Μίμωος Ἡσυχάκη, Μεχμέτ Πετινάρη, Νεσμὲλ Φαφουράκη, Χαρ. Πολυγοργῆ, Φραντζή, Φραντζεσκάκη, Μαν. Κουντουρού, Ἐμμ. Ζαχαρόκη, Στυλ. Φωτόκη, Ἀλφ. Βαϊτάκη, Ἀντωνίου Χατζηδόκη, Ἀνδρ. Σανθουβάνου Κασάν Σκυλιανάκη καὶ Νικολ. Γιαμαλῆ, εἰς οὓς ἐντελλόμεθα νὰ ἐκπονήσωσιν ἐν συνεννοήσῃ μετ' ἡμῶν τὰ πρὸς ἐπίτευσιν τοῦ ἀνωτέρω σκοποῦ ἀναγκαῖα νομοσχέδια, ὥπως ταῦτα εἰσέλθωσι πρὸς συζήτησιν καὶ ἐπιφύρσιν ἐνώπιον τῆς πρὸς τοῦτο συνκληθρομένης Συνελευσεως.

Ἐν τῷ μεταξὺ ἡμεῖς θέλομεν μεμνημένοι διὰ τῆς ἀρχῆς τῶν διεθνῶν στρατιωτικῶν Ἀρχῶν πρὸς τήρησιν τῆς τάξεως, συμπληρώσιν τοῦ αἰτίως χωροῦντος ἀφοπλισμοῦ, παλινόττησιν τῶν προσφύγων καὶ διοργανώσιν χωροφυλακῆς, ἱκανῆς νὰ ἀναλάβῃ τὴν φρουρῆσιν τοῦ τόπου καὶ τῆς ἡσυχίας αὐτοῦ.

Ἐν Χανίοις τῇ 25 Δεκεμβρίου 1898.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ

11. Βιβλιογραφία:

- Αμαλία Κωτσάκη, βιβλίο ἐκθεσης «Κρήτη 1913-2013, Αρχιτεκτονική και Πολεοδομία μετὰ τὴν Ἑνωσὴ» ἐκδοσὴ Πνευματικὸ Κέντρο Χανίων & Σύλλογος Αρχιτεκτόνων Χανίων, 2014.
- ΔΗΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ -ΛΕΥΚΩΜΑ ΘΕΜΑΤΙΚΩΝ ΔΙΑΔΡΟΜΩΝ, Ἱστορία καὶ Πολιτισμός.- Chania routes- Δήμος Χανίων καὶ Εφορία Αρχαιοτήτων Χανίων, 2023.
- Αιμιλία Κλάδου_Μπλέτσα, « Τα Χανιά ἐξω ἀπὸ τὰ Τεῖχη», ἐκδοσὴ ΤΕΕ Τμήμα Δυτικῆς Κρήτης, Αθήνα, 1998.
- Αιμιλία Κλάδου Μπλέτσα, «Τα Χανιά 100 χρόνια ἀπὸ τὴν ἐνωσὴ στο 2013», Ἐκδοσὴ ΤΕΕ Τμήμα Δυτικῆς Κρήτης, 2015.
- Αιμιλία Κλάδου Μπλέτσα, «Τα Χανιά στα χνάρια τοῦ χρόνου ἀπὸ τὴν ἐνωσὴ στο 1913», Ἐνθετο Χανιώτικὰ Νέα, Χανιά , Φεβρουάριος 2014.
- «Κρήτη τὸ νησί τῶν προσαρμογῶν» Οικονομία & Κοινωνία τὸν 19ο αἰ. , Περάκης Μάνος, Ἰδρυμα Βενιζέλου , 2017.
- «Πρακτικὰ συνεδρίου – Ελευθέριος Βενιζέλος καὶ Ἑλληνικὴ πόλη», Πολεοδομικὲς πολιτικὲς καὶ κοινωνικοπολιτικὲς ἀνακατατάξεις, Αθήνα 2005.
- «Τὸ τέλος τῆς Οθωμανικῆς Κρήτης, Οἱ ὅροι κατάρρευσης τοῦ καθεστώτος τῆς Χαλέπας(1878-89)», Μάνος Περάκης , Ἰδρυμα Βενιζέλου, Αθήνα 2008.
- «Η κυρία Ἑλενα Βενιζέλου, Πορεία μίας ζωῆς», Μητσοτάκη ζωή , Ἰδρυμα Βενιζέλου , Χανιά, 2017.
- «Τὸ σπίτι τοῦ Ελευθερίου Βενιζέλου στὴν Χαλέπα Χανίων- Η στέγη τῆς ζωῆς του», Μητσοτάκη Ζωή , Ἰδρυμα Βενιζέλου, Χανιά , 2011.
- «Ἱστορικὰ κτίρια τῆς πόλης τῶν Χανίων» & «Ελευθ. Βενιζέλου & Δασκαλογιάννη» Ἱστορικοὶ οδοὶ καὶ κτίρια τῆς πόλης τῶν Χανίων, Μανούσας Μανώλης, Ἐκδόσεις Ἐρεῖσμα 2019 & 2023 ἀντίστοιχα.
- Ερευνητικὴ ἐργασία Μαρίας Αρχοντάκη_ Πέτρας Καραμούζη, «Οἱ Κοινωνικὲς κατοικίες τῆς πόλης τῶν Χανίων & ἡ ἀναπόκριση στα Ευρωπαϊκὰ πρότυπα.» 1922-1950. Πολυτεχνεῖο Κρήτης, 2021, σελ 18, 20 ἕως 24.
- Ομιλία Αρχ. Μηχ. Τριμανδύλη - McGann -Τούλα «Τὸ παλὶμψηστο μίας πόλης», ἀναφέρεται στα Χανιά ἀπὸ τὸ 1830-1913, 7η Εφορεία Νεωτέρων Μνημείων.
- Εισηγητικὴ Ἐκθεσὴ τοῦ Διαμαντίδη γιὰ τὸν Νόμο 541/1914 « περὶ συστάσεως νομοπαρασκευαστικῆς Επιτροπείας πρὸς ἀναθεώρησιν τῆς νομοθεσίας καὶ σύνταξιν τοῦ νόμου περὶ Σχεδίων Πόλεων καὶ ἀπαλλοτριώσεων, Αρχεῖο Βουλῆς, χωρὶς ἀρίθμηση.
- Αμαλία Κωτσάκη , Τὸ Βῆμα , Ο ἀρχιτέκτονας ποὺ ἀλλάξε τὴν Αθήνα, Μία ἐκδοσὴ γιὰ τὸν Ἀλέξανδρο Νικολοῦδη ποὺ ἔδωσε στὴν πρωτεύουσα κτίρια με ευρωπαϊκό ἀέρα , ΔΗΜΟΣΙΕΥΣΗ: 15/12/2007.

© Άποψη Χαλέπας από το κτίριο του Γαλλικού προξενείου προς νοτιοανατολικά . 1898.

Πηγή : Αρχείο Μανώλη Μανούσκα.

- Γιώργος Ρέλιας, « Η κοινωνική κατοίκηση στα Χανιά από το 1922 έως το 1970», Ερευνητική εργασία ,Πολυτεχνείο Κρήτης, Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχ. 2010 σελ 22.
- Άρθρο για την Κρητική χωροφυλακή, Κρήτη 360, Παινεσάκης Θανάσης, 2-10-2020 <https://kriti360.gr/anagnorizete-ayto-to-ktirio-ton-chanion-deite-poiio-einai-kai-poiia-i-istoria-toy-pics/>
- Αφιέρωμα Ελπίδα Μέλαινα: μια ζωή σαν μυθιστόρημα. <https://www.kathimerini.gr/culture/162650/elpida-melaina-mia-zoi-san-mythistorima/>
- «Ημερολόγιο Χανίων 2013» Περιφέρεια Κρήτης, κείμενα- επιμέλεια Σημανδηράκη Ζαχαρένια, Ειδικός Συνεργάτης των γενικών Αρχείων του κράτους, Χανιά 2013.
- **ΤΕΧΝΗ ΚΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΧΝΙΑ:** Η «ωφέλιμη» Κρήτη της Φλωρεντίνης Σκουλούδη-Καλούτση (1890-1971),Επιμέλεια: Μανόλης Καρτεράκης & Άνη Κοντογώργη, Πινακοθήκη Χανίων, ένθετο έκθεσης 2/ 1 2 / 2 0 1 9 – 2 5 /4/2020
- «ΤΑ ΧΑΝΙΑ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΑ ΤΕΙΧΗ» άρθρο ΧΑΝΙΑ 7 ΗΜΕΡΕΣ Η ΚΑΘΗΜΕΡΙΝΗ ΑΘΗΝΑ 02 ΦΕΒ 1996 Πηγή: https://www.kaliterilamia.gr/2020/08/blog-post_9.html
- Καρατσώλης, Κ. (2018). Πολιτιστική Κληρονομιά και Οικονομική Ανάπτυξη. Διαθέσιμο στο: <https://nomosphysis.org.gr/18567/politistikiki-klironomia-kai-oikonomiki-anaptyksi-2/>
- Άρθρο: «Meaning of place and the tourist experience» John Ebejer, Institute for Tourism, Travel and Culture, University of Malta σελ. 3.
- Άρθρο: « Γνωρίστε τη Δεξαμενή του Αη Γιάννη στα Χανιά» , Διαδικτυακή πύλη: iscreta.gr, 10 Ιανουαρίου 2016, :
<http://iscreta.gr/2016/01/%CE%B3%CE%BD%CF%89%CF%81%CE%AF%CF%83%CF%84%CE%B5-%CF%84%CE%B7-%CE%B4%CE%B5%CE%BE%CE%B1%CE%BC%CE%B5%CE%BD%CE%AE-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CE%BD%CE%B7-%CF%83%CF%84%CE%B1/>

Αντλήθηκαν επίσης πληροφορίες για τις κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες της εποχής, από λογοτεχνικά συγγράμματα αφιερωμένα στην περίοδο αυτή, όπως:

- Πολυχρόνης Κουτσάκης, Μυθιστόρημα «Όταν ήταν ευτυχισμένος», εκδόσεις Πατάκη, Οκτώβριος 2017.
- Αργύρης Ντινόπουλος, «Το άδειο Νυφικό», Ιστορικό μυθιστόρημα, εκδόσεις Καστανιώτη,2013.
- «ΧΑΝΙΑ όμορφη πόλη» ,Σελιδοδείκτες μνήμης & λογοτεχνίας, Ανθολογία, Πολιτιστική Εταιρεία Κρήτης, 2023.
- Ελπίς Μέλαινα ,(ψευδ. Marie Esperance von Schwartz), « Περιηγήσεις στην Κρήτη 1866-1870 , Πανεπιστημιακές εκδόσεις Κρήτης, Ηράκλειο 2008.

© Καρτ ποστάλ του Canaliero της εποχής Κρητικής Αυτονομίας, ο Ιταλικός Στρατώνας επί του δρόμου του Περιπάτου .1884-1885 Πηγή: Αρχείο Μανούσασκα.

© Έξοδος του Γάλλου πρόξενου κ. Βλανς από το Παλάτι . Δίπλα η οικία Ελ. Βενιζέλου. 1900.
Πηγή : Αρχείο Μανώλη Μανούσασκα.

12. Φωτογραφική τεκμηρίωση :

- <https://www.haniotika-nea.gr/h-%CF%87%CE%B1%CE%BB%CE%B5%CF%80%CE%B1-%CF%84%CE%BF%CF%85-%CE%B1ymar-pluvinel-1890/>
- <https://i.pinimg.com/originals/09/03/7b/09037be66f926997d126102ebf033029.jpg>
- <http://mycreta.blogspot.com/2016/05/university-of-oxford.html?m=1>
- <https://flashnews.gr/post/279024/ta-xania-opws-den-ta-kserame-monadikes-fwtografies-apo-to-parelthon/>
- <https://nhmuseum.gr/tmimata/mesa-stis-sylloges-tou-mouseiou/item/4670-kritopalatitouypatouarmostikritisstinchalepachanionfotografia1909>
- <https://www.eboulevard.gr/2017/02/27/1913-i-enosi-tis-kritis-me-ti-mitera-ellada>
- <https://www.facebook.com/groups/Kritiki.Politeia/media> Ομάδα Κρητική πολιτεία 1898-1913.
- Φωτογραφίες της οικίας Μητσστάκη- Βιρβιδάκη σήμερα https://www.kritipoliskaixoria.gr/2024/01/blog-post_18.html
- Το κτίριο της Γαλλικής Σχολής σήμερα. Φωτογραφική τεκμηρίωση : <https://greece.terrabook.com/el/chania/page/galliki-scholi/>
- Ίδρυμα Ελ. Βενιζέλου : <https://www.venizelos-foundation.gr/el/> & <https://greece.terrabook.com/el/chania/page/ethniko-idrima-ereunon-kai-meleton-eleutherios-k-venizelos/>
- Αποκατάσταση Γαλλικού Προξενείου σε ξενοδοχείο «Domus Blanc». <https://domusblanc.com/>
- Φωτογραφικό αρχείο του αστρονόμου Aymar de la Baume Pluvinel Χανιά 1890. <https://www.cretans.gr/2020/11/08/26-fotografies-apo-ta-chania-kai-ti-chalepa-tou-1890/>
- Ψηφιακό Αρχείου Ελευθερίου Βενιζέλου <https://venizelosarchives.gr/category/384>
- Φωτογραφική τεκμηρίωση Αγίου Παντελεήμονα – Κάτω Χαλέπα: <https://saintpanteleimonchania.wordpress.com/about/>

© Καρτ ποστάλ της εποχῆς Επάνω: Αναχώρηση των Προστάτιδων Δυνάμεων, Κάτω: η Δημοτική Αγορά 1913.

ΚΡΗΤΗ. -- Ἡ Νέα μεγάλη Ἀγορά τῶν Χανίων.

LA CANÉE (Crète) Le marché